

Тема. Література і культура. Роди літератури (епос, лірика, драма), їхні характерні ознаки

Мета: ознайомити учнів зі специфікою вивчення курсу «Зарубіжна література» у 8 класі, поглибити знання про літературу й культуру, показати особливості літератури як мистецтва слова порівняно з іншими видами мистецтва, розкрити родовий принцип формування й розвитку літератури.

Обладнання: слайд-презентація «Художня література серед інших видів мистецтва», схема-таблиця «Роди літератури. Характерні ознаки».

*Книги - кораблі думки, що здійснюють
мандрівку хвилями часу й бережливо несуть свій
дорогоцінний вантаж від покоління до покоління.*

*Пам'ятники людського розуму та плоди
їх пізнання зберігаються у книгах,
час не шкодить їм, і завжди вони можуть
бути відтворені й слугувати новим джерелом насолоди.*

Френсіс Бекон

*Книги - це вікна, крізь які душа дивиться у світ.
Житло без книг все одно, що кімната без вікон.*

Річард Вільсон,

англійський художник XVIII століття

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми і мети уроку.

Презентація підручника «Зарубіжна література. 8 клас».

Самостійне ознайомлення учнів із передмовою (зверненням авторів підручника до учнів)

Проблемна ситуація. Уважно перегляньте зміст підручника. Чим, по-вашому, відрізняється добір тем від тем, пропонувананих у підручниках 5, 6, 7 класів із зарубіжної літератури?

-Які підходи до вивчення творів літератури зберігаються у 8 класі з попередніх класів?

(З 8 класу розпочинається вивчення зарубіжної літератури за хронологічним історико-культурним принципом. У підручниках 5, 6, 7 класів навчальний матеріал було згруповано за жанрово-тематичним або тематичним принципом. У 8 класі розпочинається знайомство з кращими взірцями красного письменства в межах «великого діалогу» культурно-історичних епох, з'ясування й осмислення їх ролі в національних культурах та в масштабах формування світової культури й літератури).

Учитель. Розпочинаючи довготривалу мандрівку в просторі й часі з погляду осмислення «великого діалогу культурно-історичних епох», маємо поглибити своєрозуміння особливостей художньої літератури як мистецтва слова, з'ясувати специфіку її впливу на розум і почуття людини. З перших уроків вивчення шкільного курсу зарубіжної літератури у 8 класі пам'ятаймо про необхідність вдумливого заглиблення у світ художнього слова, про дотримання вимог виразного читання текстів тавміння чітко й аргументовано висловлювати свої думки щодо сенсу та змісту літературних творів.

Бліц-анкета для учнів на з'ясування читацьких пріоритетів на основі творів художньої літератури, що вивчалися у 5-7 класах

- Який твір, що вивчався у 5 класі, запам'ятався вам найбільше? Чим?
- Який твір, що вивчався у 6 класі, запам'ятався вам найбільше? Чим?
- Який твір, що вивчався у 7 класі, запам'ятався вам найбільше? Чим?
- На якого літературного героя ви хотіли б бути схожими? Чому?
- Якого літературного героя (героїню) ви хотіли б мати за друга? Чому?

- Твори якого жанру, що вивчалися в 5-7 класах, вам подобаються найбільше? Чому?
- Який із творів, що вивчалися в 5-7 класах, так ізалишився для вас незрозумілим? Чому?
- Чи лякають вас твори великі за обсягом?
- Чи подобаються вам поетичні твори?
- Чи любите ви переглядати екранізації (мультиплікаційні версії) творів, що вивчалися на уроках зарубіжної літератури?
- Ви спочатку звертаєтесь до екранізації чи долітературного тексту? Чому?
- Яке місце серед ваших улюблених творів займають твори письменників ХХ-ХХІ століть? Чим вони вам подобаються?

Учитель. Розпочнемо свою роботу в просторі означеної теми уроку. Результатом цієї роботи мають стати узагальнення та висновки, що їх учніздійснять на основі опрацювання статті, об'єднавшись у дослідницькі динамічнігрупи.

Завдання I динамічній групі:

Випишіть зі статті підручника визначення поняття «культура». Знайдіть у ньому ключові слова та поясніть їх. Поясніть різницю між поняттям «культура» в широкому та вузькому сенсі.

Культура (лат. Сіїїге - «опрацювання», «розвиток», «виховання», «обробка», «поліпшення».) Існує понад 180 визначень поняття «культура».

В широкому значенні слова - **це система цінностей (знання, досвід, мораль, уміння, норми поведінки та співіснування тощо), накопичена людством у різних формах діяльності та пізнання наколишнього світу.** У вузькому значенні - **інтелектуальна й художня діяльність людей та її результати.** Поняття «культура» об'єднує в собі науку, освіту, мистецтво, технології, мораль, світогляд та уклад життя.

- Що таке художня культура? Як з нею пов'язана художня література?
- Поясніть різницю між національною та світовою культурами. Хто і коли ввів поняття «світова література»? (*Йоганн Вольфганг Гете на початку ХІХ століття.*)
- Доведіть, що в основі розвитку світової культури лежать діалоги єднання та розмежування.
- Чи можна поняття «культура» й «цивілізація» вважати синонімічними? Наведіть аргументи.
- Поясніть, чи потрібно кожній новій історичній формації створювати власну культуру? З чим це, по-вашому, пов'язано?
- Яку людину називають культурною? Чи змінюються критерії поняття «культурна людина» з плином часу? Що таке соціалізація особистості? (*Це прилучення особистості до системи цінностей та норм, що прийняті в культурі.*)

Завдання II динамічній групі:

Випишіть зі статті підручника визначення поняття «мистецтво». Знайдіть у ньому ключові слова. Поясніть, як ви розумієте їхнє значення. Запишіть, які є види мистецтва, користуючись статтею підручника та власним життєвим досвідом. На основі інформації підручника спробуйте зробити висновок, у чому полягає докорінна відмінність художньої літератури як мистецтва слова від інших видів мистецтва.

Уточнений і доповнений під час перевірки висновок записуємо до учнівських робочих зошитів. Можливий алгоритмізований варіант:

<i>Мистецтво - відтворення дійсності через художні образи</i>	
Впливає на душу й розум людини	
Художня література - мистецтво слова	<i>Інші види мистецтва</i> (музика, живопис, скульптура, архітектура, танець, декоративно-прикладне мистецтво, садово-паркове мистецтво, кінематограф, мультиплікація, анімація,
Представлена художня (образна) модель світу й людини митця	Представлені естетичні пріоритети та почуття митця

Читацька уява + емоційне переживання + розуміння	Емоційне переживання + естетична насолода
Художня література формує світогляд людини та її естетичні смаки (за різних культурних епох вони є різними)	Формують естетичні смаки та відображають вже сформовані світоглядні й естетичні концепти

Завдання III динамічній групі:

Запишіть визначення поняття «література» на основі інформаційної статті підручника.

Література (від лат. *littera* - рукопис, написане) - **мистецтво слова, призначене для читання** (з XVIII століття).

- Чи можна все написане вважати мистецтвом слова? Чому?

- Поясніть, з широким чи вузьким значенням поняття «література» пов'язано визначення художньої літератури. Наведіть аргументи.

Завдання IV динамічній групі:

Складіть схему типологічно-жанрового розподілу літературних жанрів, користуючись підручником.

Художня література - мистецтво слова		
Типи літератури		
Поезія	Проза	
Роди літератури		
Лірика	Епос	Драма
Жанри лірики	Жанри епосу	Жанри драми
Пісня	Роман	Комедія
Романс	Повість	Трагедія
Гімн	Оповідання	Драма
Сонет	Новела	Трагікомедія
Елегія	Казка	Містерія
Ода	Легенда	Водевіль та інші
Дружні й любовні послання	Бувальщина	
Балада	Небувальщина	
Ліричний пейзаж	Оповідка	
Рубаї	Лист та інші	
Газель		
Бейт		
Касида		
Канцона		
Сирвента		
Серенада		
Альба та багато інших		

Завдання V динамічній групі:

Уважно прочитайте епіграфи до уроку (зміст епіграфів надруковано на окремих аркушах та записано на дошці). Поміркуйте, з якими твердженнями статті підручника перегукуються вислови видатного англійського філософа Френсіса Бекона (1561-1626) та відомого англійського художника Річарда Вільсона (1714-1782).

III. Рефлексія

Бесіда.

- Поміркуйте, чи можна вважати саме літературу (мистецтво слова) центром у культурно-історичних епохах людства. Свої думки аргументуйте. *(Одним із найвагоміших аргументів є розуміння того, що література цілісно представляє духовний досвід людства в образній формі, тоді як інші види мистецтва торкаються лише якихось окремих його аспектів.)*

- Чи можна образну, мистецьку модель світу й людини ототожнювати з реальним життям? Чому? *(Художня література - явище естетичне, створене за естетичними законами і законами літератури як словесного мистецтва, де провідним є закон жанру. Все в літературному творі залежить від автора, його уявлень про світ і людину, на відміну від реальної дійсності, де діють історичні, соціальні, фізичні, економічні закони тощо, вплив людини на які є зовсім незначним. У робочі зошити записується формула і «Художній світ не дорівнює світу реальному. В літературному творі все залежить від автора.»)*

- Чим відрізняються типи й роди літератури?

- Назвіть головні ознаки лірики як літературного роду.

- Назвіть головні ознаки епосу як літературного роду.

- Назвіть головні ознаки драми як літературного роду.

- Як ви гадаєте, чому спочатку варто читати твір художньої літератури, а потім переглядати його кіноверсію?

Висновок: першооснова культурного рівня людини міститься в унікальному мистецтві слова - в літературі, й літературна освіта може стати наріжним каменем для формування особистості, її світогляду, її культурно-естетичних смаків взагалі.

IV. Домашнє завдання:

Закріпити отримане на уроці розуміння термінів «культура», «мистецтво», «література», «типи літератури», «роди літератури». Знати визначення, вміти їх пояснити.

Тема. Літературний процес. Основні літературні епохи, напрями, течії, специфіка їхнього розвитку в різних країнах.

Мета: ознайомити учнів з поняттям «літературний процес», розкрити основні позиції розвитку літератури в контексті різних культурно-історичних епох, показати специфіку виникнення і функціонування літературних напрямів і течій у різних країнах; сприяти формуванню в учнів цілісного діалектичного сприйняття і розуміння літературного процесу як духовного центру культури людства.

Обладнання: схеми-таблиці «Світоглядно-естетичні моделі культурно-історичних епох».

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Фронтальне бліц-опитування

- Що ми розуміємо під поняттям «культура»?
- Які сфери людського буття входять до понять «матеріальна культура» і «духовна культура»?
- Що таке «художня культура»?
- Які види мистецтва розвиваються з найдавніших часів до сьогодення?
- Чому художню літературу вважають центром культури?
- Яка країна вважається батьківщиною західноєвропейської культури? (Давня Греція.)
- Назвіть основні роди літератури.
- Назвіть головні ознаки епосу, лірики й драми.
- Що таке літературний жанр?

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Ми розпочинаємо системне вивчення літературного процесу від найдавніших часів до сьогодення. Тому наша перша розмова буде присвячена з'ясуванню надзвичайно важливих культурологічних та літературознавчих понять, які мають стати для вас науковим підґрунтям як до розуміння поступального й неспинного розвитку всесвітнього літературного процесу в цілому, так і до опанування окремих творів, що є шедеврами різних культурно-історичних епох та національних культур. Як тільки людський розум почав здійснювати спробу опанувати сутність світобудови й визначити її місце людини, стали виникати різноманітні культурно-історичні моделі, що відповідали рівневі розвитку певних суспільно-економічних формацій. Філософи, історики, культурологи дійшли висновку, що людство у своєму розвитку пройшло певні цикли. Зміна культурно-історичних епох бачиться нам як постійні діалоги єднання та заперечення. Проте це неперервний органічний процес, який прийнято називати «всесвітнім літературним процесом».

Літературний процес – історичний розвиток як світової, так і національних літератур.

Літературний процес відбиває зв'язки художньої літератури з іншими видами мистецтв — живописом, музикою, скульптурою, театром, кіно. Як відомо, давньогрецькі поети не читали свої вірші, а співали їх, акомпануючи собі на лірі і кіфарі — знаменитих попередників сучасної арфи. В історію літератури увійшли імена відомих художників і композиторів, що ілюстрували літературні твори різних часів і народів і створювали музику до них. І нині зв'язок літератури з іншими видами мистецтв залишається нерозривним: художники створюють ілюстрації до класичних і сучасних літературних творів, малюють декорації для театру; композитори пишуть музику до театральних постановок, теле- і кінофільмів, які є екранізацією відомих книжок. Що ж об'єднує різних митців — будь то письменник, художник чи музикант? З цього приводу відомий англійський письменник Джон Голсуорсі (1867—1933) сказав: «На питання, заради чого ми віддаємося мистецтву, є тільки одна відповідь: заради більшого блага і величі людини».

Літературний процес у світовому масштабі невіддільний від суспільно-історичного процесу, тобто від тих змін, які відбувалися в різний часу житті і суспільстві різних країн і народів (в давнину, середньовіччя, но-

вий і новітній час). Важливим складником літературного процесу є вивчення міжнародних літературних зв'язків, встановлення подібностей і відмінностей утворчості письменників різних народів. Національні літератури, що мають багато спільних рис (загальнолюдські ідеали, теми, проблеми, ідейтощо), і водночас самотні, не схожі одна на одну, складають неоціненне багатство світової культури. Завдяки літературним взаємозв'язкам і, зокрема, перекладам художньої літератури з однієї мови на іншу, мільйони читачів усього світу мають можливість познайомитися з чудовими творами письменників різних країн.

З давніх часів відомі способи, або роди літературного зображення: епічний, ліричний і драматичний.

У творах, що відносяться до епічного роду, розповідається про події та людей (героїв). Епічна розповідь ведеться від імені автора-розповідача, який є посередником між зображуваним у творі і читачами (слухачами). Відомості про його долю, стосунки персонажами зазвичай відсутні. Про свої думки і переживання авторепічного твору замовчує, або говорить мало. Водночас розповідач може стати конкретною особою, тобто оповідачем. Наприклад, від імені оповідача ведеться розповідь у відомому вам оповіданні Е. По «Золотий жук». Вдумливий читач не тільки засвоює сюжет епічного твору, але й розуміє ставлення автора до зображуваного, помічаючи його засудження або співчуття, заперечення або ствердження. Епічні твори — це казка, билина, байка, балада, оповідання, поема, повість, роман.

У творах, що належать до ліричного роду, автор основну увагу приділяє зображенню власних почуттів, настроїв, роздумів, викликаних навколишнім світом. До ліричних творів відносять вірш, пісню, хайку та ін. Знайомлячись цьому навчальному році з античною і середньовічною літературою, звидатними поетами Сходу і Китаю, ви дізнаєтеся й про інші ліричні літературні жанри — оду, елегію, сонет, рубаї тощо. Ліричні твори відрізняються не тільки за жанрами, а й за темами. З попередніх класів ви добре знайомі з пейзажною, любовною, громадянською, філософською лірикою. Особливості індивідуального, глибокоособистого сприйняття кожним поетом навколишнього світу і визначають його звернення до тієї чи іншої теми в своєму ліричному творі. Є твори, в яких автор (або оповідач), розповідаючи про певні події або людей, передає свої власні думки і почуття. Такі твори називаються ліро-епічними. До них відносять, наприклад, балади; з цим жанром виознайомилися в 7 класі.

У творах, що відносяться до драматичного роду мова автора відсутня, крім зауважень для акторів (ремарок). Характери героїв в драматичному творі не описуються, а проявляються безпосередньо в дії, у вчинках, висловлюваннях. У п'єсах важливі монолог і діалог — мова героїв, за допомогою якої розгортається драматична дія. Події, відтворені на сцені, сприймаються нами як такі, що відбуваються в даний час, «зараз». Тому так хвилює нас постановка драматичного твору на сцені. До основних драматичних творів належать трагедія, драма, комедія.

<i>Рід літератури</i>	<i>Епос</i>	<i>Лірика</i>	<i>Драма</i>
<i>Основні характеристики</i>	<ul style="list-style-type: none"> - розподільний характер; - усебічне змалювання героїв (портрет, вчинки, дії, мовні партії); - сюжетність. 	<ul style="list-style-type: none"> - відтворення людських емоцій, переживань, думок; - ліричний герой; - безсюжетність. 	<ul style="list-style-type: none"> - дія (призначена для постановки на сцені); - монологи та діалоги героїв; - сюжетність.
<i>Основні жанри</i>	<p><i>Малі форми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - оповідання - новела - нарис - казка - легенда тощо <p><i>Середні форми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - повість <p><i>Великі форми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - роман 	<ul style="list-style-type: none"> - гімн - сонет - елегія - ода - пісня - епітафія - ідилія - курйозні вірші - (акровірш, азбучний вірш, фігурний вірш, тощо) - лірична поема - послання тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - трагедія - комедія - власне драма

IV. Рефлексія.

V. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, підручник С. 7-9.

Повторити поняття «міф», «фольклор».

Виконати завдання 11, С. 9*

Тема. Загальнокультурне значення священних книг народів світу, найвідоміші з них. Веди як пам'ятка індоєвропейської словесності II-I тис. до н. е. Образи ведійської міфології.

Мета: розкрити міфологічно-релігійну та фольклорну основи словесного мистецтва; показати роль священних книг народів світу як енциклопедії знань, своєрідного культурного фонду й морального кодексу народів, що їх створили; актуалізувати опорні знання з міфології та фольклору; сприяти формуванню цілісного розуміння культурного й літературного розвитку людства.

Обладнання: опорно-інформаційна таблиця «Священні книги народів світу».

*Молчат гробниці, мумии и кости,
Лишь Слову жизнь дана.
Из древней тьмы на мировом погосте
Звучат лишь письмена.
Іван Бунін*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Учитель виразно читає рядки Івана Олексійовича Буніна, узяті за епіграф до уроку, та пропонує учням виділити з них ключові слова і поміркувати, чому «Слово» у Буніна написано з великої літери.

- Саме завдяки безсмертному Слову ми маємо змогу доторкнутися до найдавніших пам'яток словесного мистецтва. Ми вже знаємо, що ніщо не виникає з нічого. Все має свої першоджерела. Пригадайте, в яких формах існувало словесне мистецтво у дописемний період. (*Усна форма словесного мистецтва поділялася на міфологічну та фольклорну.*)

- Що виникло раніше - міфи чи фольклор? Відповідь аргументуйте.

- Що втілили у собі міфи? (*Міфи стали донауковим художньо-образним відтворенням уявлень давньої людини про навколишній світ і саму себе. У цій художній моделі людина і природа були невіддільними. Людина вважала себе часткою природи, а все незрозуміле й вороже їй з природних явищ і стихій обожнювала, наділяючи людською подобою та людськими рисами, тобто тим, що було їй самій більш доступним і зрозумілим. Людина щиро вірила у власне донаукове пояснення світу.*)

- Що відобразив фольклор? (*Фольклор відобразив мрію людини про краще життя, про кращі стосунки між людьми. Примітивне на той час світобачення людини знайшло своє узагальнення в фольклорі та сформувало перші обрядові традиції. Фольклор став першою сходинкою на шляху усвідомлення людиною власного місця в життєвому просторі.*)

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності

- Як ви вважаєте, які книги були в історії людства серед найперших після виникнення писемності? Чому? (*Це були священні книги. Людина на той час усвідомлювала власну безпорадність перед силами природи, залежність від усього незрозумілого. В надзвичайно тяжких умовах людині допомагала виживати й розвиватися віра.*)

- Що, по-вашому, стало основою для створення священних книг? Чому? (*Основою священних книг передовсім стали міфи та фольклор (насамперед обрядові та культові ритуали й пісні), тому що в них знайшли своє відображення уявлення про світ, намагання осмислити своє місце в природі та серед інших людей, спроба систематизувати набутий досвід. Міфологія і фольклор були надзвичайно образними, поетичними, і ця особливість перейшла й до священних книг.*)

- Пригадайте, які групи міфів і як виникали в міфологіях народів світу. Поміркуйте, які можливі теми знайшли відображення у священних книгах.

- Спираючись на власний досвід знайомства зі священними книгами народів світу (Біблією та Кораном), назвіть сфери людського буття, які в них відобразилися.

- Чи знаєте ви, священними книгами яких народів є Веди, Біблія, Авеста, Коран? Які з них найдавніші? (*Веди, Авеста - одні із найдавніших священних книг, що дійшли до нас. Вони були створені приблизно 4-3,5 тисячі років тому.*)

Веди - священна давньоіндійська книга.

Біблія - священна книга давніх юдеїв та Святе Письмо для християн всього світу.

Авеста - священна книга давніх парсів (персів).

Коран - священна книга мусульман).

- Що містять у собі священні книги? (Провіщену зверху істину про богів, життя і людину.)

- Чи були священні книги більш раннього періоду? (Учені вважають, що так. Існує гіпотеза про Існування Семи Рас в історії людства до ведичного періоду, їх сокровенні книги та Архаїчні Манускрипти містять у собі Таємну Архаїчну Доктрину (суму Знань до ведичного періоду). Книга Дзіан вважається однією з таких.

- Що було до появи богів-творців? (Гіпотеза Таємної Доктрини звучить так: «Видихання «Непізної Сутності» породжує світ, а вдихання примушує його цезати. Цей процес продовжується одвічно, й наш Всесвіт є однією лише з безкінечних серій, що не мають ні початку, ні кінця». Красиве припущення! Чи не так?)

Пояснення вчителя:

Період в історії людства, за західноєвропейською історико-культурною моделлю, до народження Христа (тобто майже сім тисячоліть) називають язичницьким, або ідолопоклонницьким, стародавнім. У віруваннях людей відобразилось багатобожжя (найдавніші періоди в історії різних народів). Як ми вже зазначали вище, давньогрецькі боги-олімпійці були самодостатніми. Люди їм були не потрібні. За своїми уподобаннями або примхами вони допомагали людям або ні. Християнство - крок уперед. Язичницьких богів замінює один Бог. Підвищується роль людини порівняно з прадавніми часами. Бог Ягве - Бог-творець, Бог-трудівник. На початку історії людства - володар, будівничий, упорядник. Але він один. Хто викаже йому свою відданість? Хто висловить своє захоплення результатами творчої діяльності Бога? Людина! Богові потрібна не власна свідомість, а інша, чужа. Він вже не самодостатній. По суті, зростає роль людини до розуміння суті Божої. Дух людини найважливіший Богові!

У нас ще попереду розмова про найважливіші аспекти Біблії, а сьогодні маємо отримати загальне уявлення про священні книги народів світу.

Опорно-інформаційна таблиця «Священні книги народів світу»

Веди (знання) Священна книга стародавніх індійців (мова створення - санскрит)	Біблія (книги) Священна книга древніх юдеїв та християн (мови створення - давньоєврейська, арамейська, давньогрецька) Найпопулярніша серед священних книг людства	Авеста(основний текст) (Зендавеста) Священна книга давніх парсів (персів) (мова створення - фарсі)	Коран (зібрання Божих одкровенень; те, що читається (промовляється) вголос) Священна книга мусульман (мова створення - арабська)
Створена понад IV тисячі років тому нащадками аріїв (з середини II тисячоліття до н.е. до початку 1 тисячоліття до н.е.)	Найдавніші епізоди з'явилися в X-IX століттях до н.е.	Створена близько IV тисяч років тому	Створювалася в IV столітті нашої ери
<i>Ведична релігія - релігія знання. Основи релігії індуїзму(понад три мільйони богів!) Головні ідеї: Мудрість, Істина, Знання про таємниці світобудови. Вогнепоклонництво (Бог вогню Агні)</i>	<i>Старий Заповіт (Танах)</i>	<i>Новий Заповіт (Євангелія - написана давньогрецькою мовою)</i>	<i>Релігія - зороастризм (давньоіранська релігія)</i> <i>Релігія - іслам</i>
<i>Жанрові особливості:</i>	<i>Свята Трійця:Бог-Отець Ягве, Бог-Син Ісус Христос, Бог-Дух Святий</i>	<i>Основа зороастризму - постійна боротьба світла і темряви, добра і зла; бог Абраксас є одночасним утіленням і добра, і зла)</i>	<i>Аллах і його пророки (Мухаммед, Нух, Лут, Іса (Ісус))</i>

1. Звернення до богів (Індра - бог блискавок), Рудра(бог грому - «червоний», порівн. укр. «рудий», Сур'я - бог сонця, Яма - бог над мертвими та ін.)	Від Бога-Отця	Від Бога-Сина	У Авесті склалися основи дуалістичного світобачення людини. Містить релігійні гімни, молитви, віршовані проповіді Заратустри, легенди. Збереглася в останніх зороастрійців - парсів, які в VII ст. переселилися з Персії до Індії. Вчення зороастризму мало великий вплив на розвиток філософії й літератури, зокрема знакового філософа кінця XIX століття Фрідріха Ніцше.	<i>Частини Корану:</i> Поетичні проповіді Пророчі проповіді Рахманські (милостиві) проповіді
--	---------------	---------------	---	---

	Іудея: обраний Богом народ, віра в Ягве, землі обіцяна, слава і багатство для євреїв. Все суще на землі Бог віддав під владу людині. Релігія - юдаїзм , релігія одного обраного народу. Десять Божих заповідей - морально-етичний канон юдаїзму.	Релігія - християнство. Не має національних чи територіальних кордонів. Розповсюджена в усьому світі. Вчення про Віру, Любов, Милосердя, прощення, Добро, Свободу вибору. Визнання нових заповідей, даних Христом.		
2. Пісні для здійснення обрядів жертвоприношення	Молитва «Вірую» (Читається на уроці як символ триєдиної віри християн усього світу)			
3. Заклинання				
4. Замовляння від злих демонів та від хвороб				
Релігія буддизм бере початок з Вед.				
Книга Махаяна відобразила пізніший період в історії Індії, Японії та Китаю.				
Учення дао, ламаїзм, дзен-буддизм, езотеричні школи та медитативні практики виникли на ведичному підґрунті у більш пізній період.				

Учитель. Слово «веда» на санскриті давнішого священного письма. У своєму початковому вигляді Веди означає «знання»; «Веди» — назва найзбереглися в Індії. Ця країна здавна цікавила вчених, шукачів пригод, завойовників і тих, хто прагнув збагнути сенс життя. Відомо, наприклад, що видатний вчений XX століття Ейнштейн спеціально вчив санскрит, щоб прочитати в оригіналі розділи Вед, в яких описано загальні закономірності фізичної природи. Такі видатні особистості, як Кант, Гегель, Толстой, Ганді вважали Веди безцінним джерелом різноманітних знань. І справді, знайомство з цими книгами вражає нашу уяву, оскільки вони містять відомості практично з усіх галузей знань, що дає змогу зробити висновок про існування на території сучасної Індії давньої дуже могутньої цивілізації, яка за рівнем розвитку багато в чому випередила наш час. Уявіть собі: веди містять описи різноманітних літальних апаратів — віманів, які могли пересуватися по всьому Всесвіту. Зокрема, розповідається, що вімани практично миттєво могли розвивати фантастичну швидкість і так само, ніби не існує ніяких законів інерції, миттєво зупинятися. Вам не нагадує це сучасні описи НЛО?

В історичному розділі Вед наведено хронологію різних подій, які відбувалися й будуть відбуватися на різних планетах Всесвіту. Причому передбачення майбутнього даються на тисячі років уперед, часто з описом подробиць подій, що відбуватимуться. Наприклад, в «Бхавишша Пурані» йдеться про прихід Ісуса Христа. (Точна дата, коли було створено цей ведичний текст, не відома, проте встановлено, що він існував уже 5000 років тому, тобто за 3000 років до приходу Ісуса Христа). У «Бхавишша Пурані» передбачено прихід Будди та Мухамеда. Щодо нової історії, то розповідається, наприклад, про розпад великої імперії, про те, що жовтошкірі люди заповнять своєю технікою весь світ. У Давній Індії вірили в багатьох богів: Веди вказують, що їх було 3399. Основним богам відповідають три космічні сфери: небо, повітряний

простір і земля. Перше місце серед атмосферних богів належить Індри —богу-громовержцеві, богу бурі й дощу. Сурья — бог сонця, він підтримує небозвід. У сфері земних богів важлива роль відводиться Агні, богу вогню. Варуна — небесний суддя, який бачить усе. Ведична космологія містить опис будови нашого Всесвіту. Згідно цього опису, у Всесвіті існує 14 планетних систем, які поділено на три рівні: вищі планетні системи, середні і нижчі. Планета Земля (у Ведах вона називається Бхаратаварша) відноситься до середніх планетних систем. Відзначається, що на ній живуть розумні істоти з найпримітивнішими здібностями (тобто люди). Всього ж, як зазначено в Ведах, існує 400 000 видів людиноподібних живих істот. Вони заселяють різні планети Всесвіту. Веди розповідають, що у Всесвіті немає місць, не заселених живими істотами. Навіть на Сонці існує життя! Звичайно, нам важко осмислити інформацію, яку відкриває Ведичне письмо. Надто сильно вона змінює наші уявлення про світ. Проте, якщо ми все ж спробуємо проаналізувати й узагальнити цю інформацію — неминучий висновок: Веди несуть у собі найбільш повне знання усіх сторін життя. Виникає питання: звідки взялось це знання? Відповідь знайдемо в Ведах: Бог створив світ і подарував людині можливість пізнавати його, щоб досягти духовної досконалості, вічності і блаженства.

Перегляд відео «Таємниці ведичної цивілізації».

IV. Закріплення вивченого

Робота з підручником – С. 11

Завдання: самостійне створення опорного цільового конспекту

I варіант: *запишіть основні тези статті підручника про священні книги з питання «Загальнокультурне значення священних книг народів світу, найвідоміші з них».*

II варіант: *запишіть основні тези статті підручника про священні книги з питання «Священні книги як вихідна основа світових релігій, етичних уявлень, мистецтва різних народів».*

Завдання. Створити асоціативний ланцюжок «Що для мене означають слова «Священні книги»?»

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 10 – 16

створити слайд-презентацію «Веди - пам'ятка словесності давніх індійців»*.

Тема. Космогонічні міфи Вед. Аналіз одного з них.

Мета: дати загальну характеристику Ведам як пам'ятці словесної культури та розкрити секрет досконалості уявлень давніх індійців про світ і самих себе; звернути увагу на структуру та смислове навантаження ведичних текстів, їх художні особливості; підготувати учнів до аналітичного осмислення ведичних текстів; сприяти формуванню полікультурного мислення восьмикласників, їх комфортного входження в опанування шедеврів світової літератури.

Обладнання: учнівська слайд-презентація «Веди - пам'ятка словесності давніх індійців», слайд-презентація «Ведичні боги Давньої Індії», опорно-смислові схеми «Індоєвропейська сім'я народів», презентаційні картки структурних частин Вед.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Інтелектуальна розминка (перевірка засвоєння учнями основних термінів і понять в обсязі вивченого на попередніх уроках матеріалу)

(Клас поділяється на дві групи. Учитель по черзі зачитує запитання, уразі отримання правильної відповіді команда отримує один бал. Якщо відповіді немає, право дати її переходить до команди-суперниці. За допомогою фішок визначається командна перемога та переможець в особистому заліку. Така форма роботи швидко налаштовує учнів на роботу й допомагає їм актуалізувати опорні знання).

- Що таке всесвітній літературний процес?
- Що лежить в основі художньої літератури?
- Як мистецтво слова впливає на людину?
- Чи в усіх країнах розвиток літератури був однаковим? Чому?
- Культуру якої країни вважають основоположною для західноєвропейської культури?
- Що таке літературна епоха (доба)?
- Назвіть літературні роди.
- Який із літературних родів сформувався найраніше? Чому?
- Визначте 2-3 найхарактерніші особливості лірики.
- Визначте 2-3 найхарактерніші особливості епосу.
- Визначте 2-3 найхарактерніші особливості драми.
- Яка культурна доба стала найпершою в зародженні й розвитку західноєвропейської літератури?
- Що стало основою для створення священних книг народів світу?
- Що знайшло відображення у священних книгах народів світу? Назвіть найвідоміші в світі священні книги.
- Яка з них є найбільш популярною в усьому світі?
- Як сприймає людина XXI століття священні книги давніх народів? Чому?
- Чим для нас важливі священні книги різних народів? (Для нас вони важливі як перші взірці літературного мистецтва, як сума морально-філософських знань.)

Акцент учителя: Це дуже важливо! Саме з цієї точки зору ми й розглядаємо в шкільному курсі літератури священні книги. А вже яку релігію сповідуватиме (чи не сповідуватиме) людина - це справа її власного свідомого вибору.

III. Оголошення теми й мети уроку

Ознайомившись з інформаційним матеріалом підручника про Веди, ми маємо здійснити підготовчу роботу до аналітичного дослідження ведичних текстів наступного уроку. Для цього нам потрібно зрозуміти, ким були створювачі Вед, що вони цінували, з чим боролися, що обожнювали, а що ненавиділи, які запитання ставили перед собою й де шукали на них відповіді. Головне для нас - усвідомити роль Вед як пам'ятки словесного мистецтва як для народів Індії, так і для всього людства.

Особливу увагу звернемо на художні та смислові сторони Вед. Для нас важливо зрозуміти їх роль не як релігійних текстів, а як своєрідних історико- культурних та морально-етичних джерел.

Фронтальна бесіда за матеріалом статті підручника про Веди з розширенням та уточненням на основі пояснення вчителя

- Що означає слово «веди»?
- Коли виникли Веди як священна книга індуїстів?
- Запишіть композиційну формулу Вед.

Веди	Основи релігії індуїзму	«Рігведа»
		«Самаведа»
	Релігійні збірки віршованих текстів	«Атхарваведа»
		«Яджурведа»

Опорно-Інформаційна схема «Індосвропейська сім'я народів»

Арії	<i>Англо-саксонська раса</i>	Англійці, сакси	
	<i>Романо-германська раса</i>	Французи, німці, італійці, румуни, угорці, молдовани	
	<i>Індійська раса</i>	Хінді, пуштуни, бенгальці, пенджаби	
	<i>Перська раса</i>	Перси, туркмени, узбеки, таджики	
	<i>Слов'янська раса</i>	Східні слов'яни	Українці, білоруси, росіяни
Західні слов'яни		Поляки, чехи, словаки	
Південні слов'яни		Словенці, болгари, серби, чорногорці	

Арії дослівно - «шляхетні люди». Приблизно чотири тисячі років тому арії завоювали Індію й асимілювалися з місцевим населенням, їхнє світобачення й стало основою для священної книги, відомої під назвою Веди. Історія тисячолітнього правління аріїв у Індії наклала свій відбиток на новітні релігії Індії та її героїчний епос. Індійці ще довго поклонялися ведичним богам, ведичні сюжети стали основою епічних поем індійського народу «Магабгарата» та «Рамаяна».

Арії найбільше вшановували бога вогню Агні. Леся Українка здійснила поетичний переклад українською мовою звертання до бога Агні (з книги звертань до богів):

Агні, візьми прихильно це поліно, мій дарунок,
 Спалахни яскраво і розпусти свій священний дим.
 Торкнися гривою до самого неба
 з'єднай з променями сонця.
 О володарю богів, віджени від нас ворогів,
 Пошли нам з неба дощ,
 Подай нам харч невичерпний,
 Напий нас досхочу.

- Знайдіть у цьому зверненні підтвердження того, що Агні вважався аріями верховним божеством. («О володарю богів»)

Перегляд слайд-презентації «Ведичні боги Давньої Індії» з метою ознайомлення учнів з основними богами пантеону давньоіндійських богів, що вміщував понад три тисячі богів і божеств (свідчення створення давньоіндійської міфології та Вед як писемної пам'ятки у найдавніші часи: II-I тисячоліття до н.е.)

Компакт-словничок «Найшанованіші боги Вед»

(у текстах Вед йдеться про від 33 до 3339 богів, усього міфологічна модель давніх індійців нараховує понад 3 мільйони богів) (Боги як уособлення природних стихій)

Індра - повелитель грому і блискавок, бог воїнів, цар богів.

Варуна - бог зоряного неба, володар ночі, цар Всесвіту.

Агні - бог вогню.

Сур'я - бог сонця.

Рудра (пізніше Шива) - бог буревіїв.

Вішну - бог сонячної енергії (борець зі злом і захисник скривджених).

Самостійна робота учнів з підручником у динамічних групах

(Клас поділяється на 7 динамічних груп, які мають створити презентаційну картку кожної зі складових частин Вед та ведичної літератури за запропонованими позиціями пам'ятки).

Пам'ятка для складання презентаційної картки

Назва і місце даної частини у складі Вед.

Зміст і форма.

Призначення.

Художні особливості.

Примітки.

(Учні самостійно працюють у групах впродовж 3-5 хвилин і представляють свої презентаційні картки на окремих аркушах.)

Очікувані результати роботи динамічних груп

Група I. Презентаційна картка «Рігведи».

«Рігведа» - веда гімнів

1028 гімнів, присвячених різним богам (вірші), чверть гімнів присвячена Індри 10 мандал (частин-кіл)

Призначена для здійснення обрядів жертвоприношення, уславлення різних богів

Примітка: гімн - художня пісня, прославляння

Група II. Презентаційна картка «Самаведи»

«Самаведа» - веда співів

Гімни, що уславлюють різних богів, але виконуються обов'язково як мелодія, наспів

Це своєрідні музичні композиції на основі текстів «Рігведи»(вірш + мелодія)

Призначені для здійснення обрядів жертвоприношення

Група III. Презентаційна картка «Яджурведи»

«Яджурведа» - веда жертвоприношень

Збірка жертвних формул-замовлянь

Вірші + прозові коментарі для жерців

Використовувалися в обрядах жертвоприношень

Група IV. Презентаційна картка «Атхарваведи»

«Атхарваведа» - веда заклинань, замовлянь

Віршована збірка магичних текстів (замовлянь, заклинань)

Призначена для відвернення злих духів (демонів)

Вірші «Атхарваведи» промовлялися лише головним жерцем

Після представлення карток першими чотирма групами варто провести роботу з аналітичного дослідження фрагментів текстів з «Рігведи» та «Атхарваведи» (учитель може обрати для аналітичної ілюстрації один-два із наведених гімнів «До Світової Зорі» (з «Рігведи»))

Гімн «До Світової Зорі»

На сході перше світло знову сходить

Із темряви, усталює порядок.

Хай променями зорі, доньки неба,

Тепер шляхи висвітлюють для людства!

Зійшли на сході зорі різнобарвні,

Немов стовпи, що ставлять при пожегвах,
Оці святі, блискучі й чисті зорі Ворота в стайні
темряви відкрили.

Хай завжди спонукають щедрі зорі
Своїм світанням щедрих на пожертви.

Нехай скупі лишаються без світла,
Не прокидаючись, сплять у пільмі!..
Богині, добре впряженими кіньми
Ви раптом об'їжджаєте всю землю.
О зорі, на нове життя всіх сплячих
Ви будите і дво-, й чотириногих.
Де є й котра стара зоря, що нею
Встановлений річних частин порядок?
Коли розкішні зорі вже знялися
Однакові, не знайдеш, де є перша.
Давали здавна щастя світлі зорі,
Поставши своєчасно за законом.
Тим, хто офірував, співав молитву,
Вони багатство зараз дарували.
Вони всі йдуть однаково зі сходу,
Поширюючись скрізь з одного місця,
Прокинувшись, де закон панує,
Йдуть лавами богині, мов корови.

- Гімн має назву «До Світової Зорі». Поміркуйте, «Світова Зоря» - це божество одноосібне чи багатосібне? Підтвердьте висновки, спираючись на текст. («Богині», «небесні дочки», «блискучі дочки неба».)
- Чому змінюється особа тих, хто звертається до богинь у першій і другій строфі фрагмента? (У першій строфі до них звертаються всі чоловіки, що хочуть стати «батьками... синів хоробрих», а у другій строфі говорить одна людина - це жрець, адже саме жерці були посередниками між людьми і богами в обрядах жертвоприношення й виступали від імені певної групи людей. «Пожертву даючи, до вас звертаюся» (перша особа однини), «закликаю» (перша особа однини), «славетними робіть нас» (перша особа множини).
- Чому звернення спрямоване до богинь-зірок, а виконавцями їхньої волі мають стати Небо й Земля?

Завдання для аналізу фрагменту гімну «До великої Матері Землі» (з «Атхарваведи»)

- Виразно прочитайте фрагмент, виділивши логічним наголосом та інтонацією адресанта звернення.
- Чи збігаються у цьому фрагменті голос головного жерця та всіх людей, що мають прохання до Землі? Чому?
- Чи можна вважати вислови «звірі дикі ті, що блукають в лісі» та «вся погань» контекстуальними синонімами? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Навіщо подається уточнення, які саме звірі - «вся погань»?
- Як цей магічний фрагмент тексту розкриває стосунки людини з дикою природою?

Завдання для аналізу замовляння «До кашлю» (з «Атхарваведи»)

Веда. З «Атхарваведи»

Із замовляння «До кашлю»
Як ті стріли найгостріші,
Що летять далеко й швидко,
Так лети і ти, о кашлю,
Згинь, щоб сліду не лишилось!
Переклад Павла Ріттера

- Виразно прочитайте фрагмент.
- Це замовляння до кашлю більше схоже на прохання чи наказ? Аргументуйте.
- Які проблеми людського життя знайшли втілення у цьому фрагменті? (Людські хвороби і страждання. викликані ними, та бажання якнайшвидше позбавитися їх.)

Завдання для аналізу гімну «До Ночі» (з «Рігведи») С. 15

Гімн «До ночі»

Ніч зійшла й оглядає
Все навкруг чарівним зором,
Закосичившись в оздобу.
Простяглася на весь простір -
По долинах та по горах.

Вони однакові, разом виходять,
Забарвлені одноманітно зорі.
Потвору чорну тіннями ясними
Вони - блискучі, чисті - покривають.
Дітей без ліку дайте нам, богині!
Небесні дочки, дайте нам багатства!
Прокинувшись у захисті безпечнім,
Батьками станемо синів хоробрих!
Пожертву даючи, до вас звертаюся,
Блискучі дочки неба, й закликаю:
Славетними зробіть нас серед людства!
Нам це дадуть боги, Земля та Небо.
(Переклад Павла Ріттера)

- Виразно прочитайте фрагмент гімну.
- Хто, по-вашому, звертається до богинь? З якою метою?

Пітьму геть жене зірками.
Світла Ніч коли настала,
Світло денне заступила.
Хай від неї морок згине!
Наша будь з тієї хвилі,

Як зібралися ми спати,
Ніби птаство на дерева.
Всі оселі вже поснули,
Всі пташки, і всі тварини,
І орли, лишивши здобич.
Злодія жени далеко,
Наче вовка чи вовчицю,-
заночувати гарно.

Пітьма нас перемагає,
І заковує нас морок,
А зоря своє вже візьме.
Шлю пісні я, мов корови,
Вибирай же, донько неба,
Гімн собі, як на змаганні!
Переклад Павла Ріттера

- Прочитайте гімн мовчки, підготуйтеся до його виразного читання вголос.
- Визначте, яким настроєм сповнений гімн. Свою відповідь обґрунтуйте, спираючись на текст.
- Чи сприймається текст цього гімну як тільки релігійно-обрядовий? Обґрунтуйте.
- Чиїми очима зображена картина ночі? Чому слово «Ніч» написано з великої літери?
- У чому полягає головне прохання людини до Ночі? («Дай заночувати гарно».)
- Виділіть з тексту гімну головні характеристики Ночі. Прокоментуйте їх.
- Чому людині потрібна саме «світла Ніч»?
- Чому «Ніч постає у гімні «донькою неба», а не землі?
- Чи відчуває співець страх перед Ніччю? Доведіть, що у цьому гімні відобразилася одна із головних ідей індуїзму - єдність Людини і Природи (Всесвіту), а не протистояння.
- Порівняйте стосунки з богами давніх греків і давніх індійців. *(Давні індійці вже сприймали світ на рівні Космосу (Всесвіту) й відчували себе його органічною часткою; давні греки ділили землю між богами та людьми. Олімп знаходиться на землі, хоча й вище від тих місць, де живуть люди. У стосунках давніх індійців з божествами простежується єдність. Крім того, ведичні боги чітко розподілені за принципом добра і зла. Добрі допомагають людині, захищають її, а демонічні (злі) шкодять їй. У греків боги відмежовані від людей, вони зверхні, самодостатні. Грецькі боги є одночасно носіями і доброго, й злого. Тому людина не знає, чого очікувати від божеств. У давньогрецькому світосприйнятті люди й боги протиставлені, незважаючи на те, що людина все ж усвідомлює себе часткою природи, але все незрозуміле (обожествлене) здебільшого сприймається як вороже.)*
- Чому людина пропонує Ночі, «Доньці неба», у якості жертвоприношення і корів, і пісні та просить її самостійно зробити вибір пожертви? Як ви гадаєте, яка з жертв є вагомішою? *(Пісні, тому що це жертвоприношення зі сфери духовної, а корови - матеріальна жертва.)*

Представлення презентаційних карток 5, 6 та 7 груп

Група V. Презентаційна картка «Брахманів»

«Брахмани» - докладні коментарі до кожної з чотирьох частин Вед
Перша група «Брахманів»

Створені жерцями як настанови для проведення релігійних обрядів.

Примітка: таких коментарів бракувало у Ведах, лише частково вони є у «Яджурведі».

Друга група брахманічних текстів - оповіді про життя давньоіндійського суспільства.

Група VI. Презентаційна картка «Араньяків»

«Араньяки» - лісові книги.

Збірка правил поведінки для відлюдників, що зреклися мирського заради служіння богам та розмірковували про сенс життя.

Група VII. Презентаційна картка «Упанішад»

«Упанішади» (з санскриту) - сидіти біля ніг учителя, одержуючи знання.

Таємне вчення - збірка філософських текстів релігійного змісту.

«Упанішади» - найпопулярніший виклад ведичного Уявлення про світ, богів та призначення людини.

Загальні висновки щодо ведичної літератури.

Зміст ведичної літератури спрямований здебільшого до внутрішнього світу людини. Центр нових релігійних книг - вчення про сансару, карму та дхарму (*своєрідний кодекс морально-етичних норм поведінки особистості та суспільства, вдосконалення людини*).

Ведичне багатобожжя трансформувалося в «індуїстську трійцю» - Брахма, Вішну, Шива.

- Поміркуйте, чому саме боги Брахма (творення). Вішну (збереження) та Шива (руйнування) склали основну релігійну єдність індуїзму (Тримурті)?

Тлумачний словник невідомих слів, назв та термінів

Веди - знання.

Брахма - душа Всесвіту, вічна і безкінечна субстанція. Бог - творець світу, один з трьох найвищих богів індуїзму. Зображується червоним, лотосооким, з 4 обличчями, 4 тілами, 8 руками.

Вішну - вищий бог індуїзму з тріади Брахма - Вішну - Шива, уособлення творчої космічної енергії, бог збереження і розвитку.

Шива - (дає щастя) - один із богів Тримурті. Найвищий бог, що все знищує і відроджує все існуюче. Зображувався людиною з п'ятьма або чотирма обличчями, що танцює у вогняному колі.

Сур'я - Сонце, бог сонця, уособлення життєдайного тепла, світове Око.

Агні - (від давньоінд., буквально - вогонь) - ведичний бог вогню, домашнього і жертвовного багаття.

Індра - бог грому і блискавки, бог-воїн, покровитель царської влади, часто виступав у тісному зв'язку з Шивою.

Культові гімни - урочисті пісні, в яких прославляються боги, їхня велич і могутність та діяння.

Хвалебні гімни - розвинулися з культових, виконувались на честь героїв, правителів, видатних державних діячів під час великих свят.

Літургійні гімни - з'явилися у середньовічній Європі з утвердженням християнства, супроводжували церковні богослужіння. Оповідали про муки святих, містили звертання до Господа та Божої Матері.

Арії (шляхетні люди) - давні племена, які кочували степами між Дунаєм і Волгою на початку II тисячоліття до н.е. Були вогнепоклонниками, найбільше шанували бога вогню Агні. Споріднені з більшістю народів, що заселяють сучасну Європу. У першій половині II тисячоліття до н.е. вторглися в Індію, заселену темношкірими народами неарійського походження, що перебували на досить високому культурному рівні. Асиміляція аріїв з корінним населенням Індії дала світові одну із найдавніших і найбагатших культур, основою якої стали Веди та ведична література.

Аналіз фрагменту «Космогонія» з «Рігведи» (з Пур-Вед)

(Звучить медитативна індійська музика, що допоможе створити на уроці належний морально-психологічний фон).

Звернімося до уривка «Космогонія» з Пур-Вед, що оповідає про творення світу й усього суцього на Землі з точки зору давніх індійців.

Учитель виразно читає фрагмент «Космогонія» у перекладі Павла Ріттера.

Буття і небуття тоді не було - Повітря не було й
склепіння неба.

Що покривало? Де? Що захищало?

Була вода? Глибокая безодня?

І смерті не було, безсмертя - також,

Між днем і ніччю не було відміни,

Те дихало саме, одне, без вітру.

І більш нічого не було, крім того.

Вкривала п'ятьма п'ятьму споконвіку,

Цей всесвіт весь - мов океан без світла,

Той зародок, що хаосом був вкритий,

Один від сили спеки народився.

Любов спочатку виникла від нього,

Що стала першим для думок насінням;

Знайшли зв'язок між суцим і несущим,

У серці стежачи думками, мудрі.

Думок тих промінь наскрізь простягнувся.

Що нагорі було? І що зісподу?

Там сім'яносці, тут же - їх сприймання.

Зусилля знизу, зверху поривання.

І хто це знає, й хто про це повіда?

Звідкіль цей всесвіт народивсь та виник?

Боги пізніш за нього народились?

А як оце створилося, хто знає?

Світобудова ця звідкіль взялася?

Чи створено її було, чи йнакше?

В найвищій небі хто її пильнує,

Той, певно, зна чи, може, й він не знає?

Переклад Павла Ріттера

Завдання і запитання для аналітичного дослідження тексту:

- Яке враження залишається після прочитання цього фрагменту? (Урочистість, доторкання до глибинних таємниць людського буття, усвідомлення себе часткою Всесвітнього Розуму, величезна естетична

насолада від образності та виразності мови. Геніальне не має віку, не залежить від давності створення! Вічне завжди прекрасне!)

- Працюючи з таблицею «Священні книги народів світу», ми зазначили, що основою ведичної релігії було прагнення до знань, до пізнання істини, до опанування мудрості одвічної, до таємниць світобудови. Ви прослухали уривок з Пур-Вед «Космогонія» про виникнення життя і всього на землі. Скажіть, у якій формі його написано? *(Цей фрагмент створено у формі діалогу між людиною, що намагається опанувати світобудову, та Вічним Знанням, Вічною Істиною, вічною Мудрістю.)*

- Людина ставить запитання. Прочитаймо їх ще раз. Що цікавить людину? Дайте оцінку характеру звертань і запитань. *(Обов'язково потребують відповіді, містять у собі альтернативу, сумнів.)*

- Як Істина проголошує, що нічого не було? З якою метою використовується деталізація? *(Перелік усього, чого не було. Щоб потім точно знати, що саме було створено. Таким чином досягається надзвичайна виразність мови, поетичність звучання.)*

- Визначте художні засоби, що надають тексту поетичності. *(Використання інверсії (перестановка слів, їх непрямої порядок) та наявність зворотів і відокремлень створює величність тембру. Завдяки цьому в читацькій уяві виникає велична картина творення життя із Зародка, що був захований в глибинах Мороку-Океану без світла. Тільки спрямувавши свій погляд у Вічність, людина наближається до опанування таємниці буття.)*

- Чи є, по-вашому, відповідь на запитання «Звідкіль цей всесвіт народився та виник? (...) Світобудова ця звідкіль взялася?»?

IV. Рефлексія

- На прикладах ведичних гімнів доведіть, що гімн - це пісня-славень. Хто і за що ушавлений у ведичних гімнах?

- Як у ведичних гімнах відобразилась уява давніх індійців про створення світу? На прикладі текстів з «Рігведи» «Космогонія» (переклад П. Ріттера), «Гімн до найвищого духа Ргатаїпла» (переклад Л. Українки) та перекладу фрагмента з Пур-Вед О. Блаватської прослідкуйте за процесом творення буття. Які сили вважалися найбільш творчими?

- Як ви розумієте, хто ж був на початку всього, хто був поза часом, хто був Незмінним, хто є Божественною Вічністю? («О мисль бесконечная!» - РОЗУМ - ось та сила, що ще до появи богів почала творити з нічого, ось хто пізнав таємницю і провістив її.) Який із варіантів перекладу цього ведичного тексту допоміг вам зробити цей висновок?

- Чому всі перекладачі використали різні назви цього уривка з Вед? Що означає «Космогонія» (переклад П. Ріттера)? Чому Леся Українка дала назву цьому фрагменту «Гімн до найвищого духа Ргатаїта»? Який сенс використання у назві жанрової ознаки «гімн»?

- Які боги найбільше шанувалися давніми індійцями? Чому?

- Які моральні цінності, актуальні й для сьогодення, вкарбувалися у ведичних текстах?

- Доведіть на прикладах текстів ведичних гімнів, що в них представлений єдиний світ природи і людини.

- Яке місце, по-вашому, у ведичних текстах займає сама людина? Обґрунтуйте відповіді.

- Основи якої релігії закладені у Веди?

- Схарактеризуйте роль Ведичної літератури.

V. Домашнє завдання:

Опрацювати С. 17 – 21, створити презентацію «Створення світу в живописі»*

Тема. Біблія. Старий Заповіт. Новий Заповіт. Біблія як основа двох релігій – юдейської і християнської. Зв'язок Біблії з історією і міфологією. Структура Біблії, її складники.

Мета: систематизувати знання учнів про Біблію як основу юдейської та християнської релігій, ознайомити їх з історією виникнення Старого та Нового Заповітів, розкрити їх специфіку як священних книг та пам'яток словесного мистецтва; визначити особливості побудови Біблії, її структуру та складники; підготувати учнів до аналітичного сприйняття біблійних текстів, розкодування їх смислів; проаналізувати фрагмент «Створення світу». Сприяти формуванню полікультурного мислення восьмикласників, їх комфортного входження в світову культуру й літературу.

Обладнання: відео «Як з'явилася Біблія», окремі видання Біблії (сімейні Біблії учнів), слайд-презентація «Біблія. «Створення світу» в живописі», відео «Створення світу й потоп. Біблія в анімації».

*Старий і Новий Заповіти –
це Великий Код Мистецтва.*

*Вільям Блейк,
англійський поет і
художник XVIII - XIX століття
... Біблія абсолютно очевидно
є щось «більше», ніж просто
літературний твір...
Нортрон Фрай, канадський
філолог XX століття*

Хід уроку

1. Організаційний момент

II. Оголошення теми і завдань уроку, мотивація навчальної діяльності учнів

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Біблія є однією із найпопулярніших книг в усьому світі. У чому полягає віковичний секрет Книги Книг? Питання складне. Й на нього не відразу можна дати відповідь. Вже понад півтора тисячоліття весь світ захоплюється цією книгою. Філософи, мислителі, науковці, діячі культури, митці постійно черпають з неї натхнення, знаходять відповіді на «прокляті питання» буття, шукають життєві орієнтири та рецепти збереження життя на нашій планеті.

Перегляд фрагментів відео «Як з'явилася Біблія»

Експрес-опитування

- Як давно у вашій родині зберігається Біблія?
- Хто її найчастіше читає?
- Які біблійні історії вам відомі? Хто вас із ними познайомив? За яких обставин?
- Які біблійні історії ви вже знаєте? Чим вони вас вразили?
- Чи знаєте ви, що означає слово «Біблія»?
- Які священні книги народів світу, крім Біблії, є у вашій родинній бібліотечці? Чим вони цікаві вашим рідним?

Робота з епіграфами

Прочитайте висловлювання філософів і науковців В. Блейка та Н. Фрая, взяті за епіграфи до нашого уроку. Прокоментуйте їх. Що в цих висловлюваннях вам не зовсім зрозуміле?

Наше знайомство з Біблією має допомогти зрозуміти сенс висловлювань В. Блейка та Н. Фрая стосовно того, чому Біблію не можна вважати «просто літературним твором» й у чому полягає її Великий Код Мистецтва.

Учитель. Біблія є священною книгою віруючих юдеїв та християн усього світу. Ми не розглядаємо Книгу Книг як основу релігійного вчення, оскільки віра є особистою справою кожної людини. Проте знати про існування Біблії, як і інших великих сакральних книг (Вед, Авести, Корану), має кожна освічена людина, оскільки основу священних текстів все ж складають тексти, що стосуються духовної сфери людства, що ввібрали в себе багатотисячолітній досвід морально-етичних шукачів людини незалежно від часу й країни, у якій вона проживає. Перше завдання: зрозуміти, чому Біблію не можна вважати «просто літературним твором».

Перш ніж ми почнемо говорити про Біблію детальніше, пропоную вам ознайомитися із думками видатних мислителів про роль Біблії у розвитку європейської історії та людства загалом. Н. Фрай стверджує, що Біблія є кодом буття в цілому й кодом мистецтва та літератури зокрема. Водночас ця священна книга сповнена надзвичайної поетичності, тому її можна розглядати як «особливий мікрокосмос... єдності літературного досвіду Заходу».

Видатний філософ-екзистенціаліст К. Ясперс (**екзистенція - право життєвого вибору людини й водночас проблема сенсу життя**) вважав Біблію вершинним явищем світової культури, він висловив думку, що «західноєвропейська цивілізація - це перш за все Біблія і античність». Учений підкреслював надзвичайну духовну, чуттєво-емоційну силу Біблії.

Науковець З. Лановик вважає, що «за час існування Біблія здобула визнання не тільки як релігійна книга християн, а й як складний духовно-культурний феномен людства».

Чимало учених сходяться на думці, що Біблія у більшості текстів послуговується поетичною мовою, але при цьому не перетворюється на поему чи інший художній твір. Основна частина біблійних текстів сповнена надзвичайної поетичності, метафоричності, художності. Проте прийнятною думкою є думка про Біблію як про «художню» правду, тобто Біблія є «засобом «Об'явлення», і це об'явлення означає щось об'єктивне, що приховане за словами і відкривається безпосередньо читачеві. Це також «натхненна книга, і це натхнення означає, що автори виконували функцію, так би мовити, святих магнітофонів, які записували під диктування зовнішньої духовної сили...» (думка Н. Фрая).

Сьогодні ми розпочинаємо знайомство з вічними кодами Біблії та спробуємо зрозуміти секрети популярності цієї книги в усьому світі.

IV. Ознайомлення зі структурою Біблії та її складниками

Учитель.

Найяскравішою пам'яткою світової літератури і культури є Біблія (з грец. βιβλία – «книги»), про яку український філософ Григорій Сковорода сказав: «Книга вічна, Книга Божа, Книга небесна». Дійсно, витримавши іспит часом, Біблія посіла почесне місце Книги книг. Це найпоширеніша і одночасно найпопулярніша збірка священних текстів людства, переведена майже на всі мови світу.

Текст цієї вічної книги складається з 66 книг. Їх писали протягом п'ятнадцяти століть на різних мовах майже 40 авторів, що проживали на трьох континентах (Азія, Африка та Європа) та займали різне соціальне становище (Мойсей, наприклад, був вихований у сім'ї єгипетського фараона, Соломон був царем, апостол Петро – рибалкою, Матвій – митарем). До наших часів не дійшло жодного тексту, написаного рукою автора, – усі оригінали втрачено. Збереглися лише переписані списки. Остаточний склад біблійних текстів, як натхненне Богом Святе Письмо, затверджено в 364 р. на Лаодикійському церковному Соборі.

Біблія – зведення законів про те, як правильно себе вести перед Богом: не перед людиною, а – самим Законодавцем. Це історія духовних пошуків людства. Вона містить розповіді про створення світу, заповіді праведного життя, моральні принципи, стародавні легенди, фрагменти історичних хронік, послання апостолів, проповіді, притчі.

Композиційно і хронологічно Біблія складається з двох головних частин – Старий і Новий Заповіти (від грец. «договір», «угода» або «союз»). Перша частина Біблії, Старий Заповіт, є священною для двох релігій – іудаїзму і християнства. Друга частина – Новий Заповіт – є Святим Письмом тільки християн.

Заповіт – договір між Богом і людьми, «народом Божим».

За Біблією, є один Бог – творець світу й людини, який стежить, скеровує і виправляє світорух. У Нього є ангели (з грец. – «посланець, вісник») – духи, досконаліші від людей, які сповіщають людям Божу волю й виконують на землі Його повеління. Усі образи в Писанні мають свою естетичну цінність, несуть важливу інформацію. Це алегорія на духовну картину світу: рай і пекло, небеса і Земля обітована, драбина Якова, неопалима купина тощо.

Біблійне слово всеосяжне, універсальне. Крилаті вислови, тексти Святого Письма зачувалися напам'ять з раннього дитинства багатьма поколіннями, були основою активного словникового запасу людини. Біблійні сюжети і образи створили ідеали, згідно з якими людина вимірює свою людяність: не вбивати, не красти, любити ближнього свого, як самого себе, шанувати матір і батька, виховувати своє серце... Усі ці заповіді, цінності актуальні завжди, у будь-яку епоху, вони дають розуміння сутності людини, її призначення як Божого творіння.

Історія виникнення, морально-філософський зміст Біблії в якійсь мірі схожі на священні книги інших релігій, наприклад на стародавні Веди, староіранську Авесту, арабський Коран, які мають дуже близьку тематичну схожість з розповідями Старого Заповіту, повчальним змістом Нового Заповіту, драматичним передчуттям останніх часів світу.

Старий Заповіт містить біблійний епос — прадавні перекази про створення світу, вигнання з раю Адама і Єви за вчинений гріх; життя їхніх нащадків, усесвітній потоп, виведення Мойсеєм юдейського народу з неволі тощо. Релігійна лірика об'єднана в збірник псалмів¹; «Книга притч Соломонових» сповнена біблійних афоризмів. Більша частина книг Старого Заповіту складає юдейську (єврейську) Біблію. Ці книги були написані до приходу в світ Христа. Біблійні книги, які були написані після пришествя у світ Спасителя і розповідають історію його вчення і служіння людям, складають Новий Заповіт — Євангеліє, — що є основою християнства. У перекладі з грецької слово євангеліє означає «радісна звістка». Про пришествя Божого Спасителя Ісуса Христа іудейський народ знав за тисячу років із пророкувань (Христос — грецькою «посланець»). Учні і послідовники Христа — Матвій, Марко, Лука, Іоанн — розповіли про чудесне народження, життя і смерть Ісуса Христа. З того часу, понад 2000 років поспіль, особистість Ісуса, його вчення і доля не перестають хвилювати людей.

До України Святе Письмо (Новий Заповіт) прийшло у X столітті. Першою друкованою книгою зі Святого Письма у нас був Апостол, видання Івана Федорова (Львів, 1574 р.), а першим виданням усього Святого Письма була Острозька Біблія 1581 року. Переклад Біблії українською мовою здійснив професор Іван Огієнко (він же митрополит Іларіон) у 1942 році. У наш час за накладом і перекладами на інші мови Біблія займає перше місце і є книгою, яку найбільше читають у всьому світі. Біблійні сюжети збагатили культуру багатьох народів. Вони є благодатним джерелом для світової літератури, живопису, скульптури, музики. Саме тому біблійні образи відомі навіть тим із нас, хто ще не мав нагоди доторкнутися до Книги Книг, як часто називають Біблію.

Біблія — перша в світі друкована книга (1452—1455). Вона сприяла виникненню безлічі інших книг, у яких втілено її сюжети та образи, — перекладів, переспівів, творів словесного мистецтва, тлумачень, досліджень. Нині існує вже ціла галузь науки — біблеїстика, яка вивчає біблійні тексти й історичні факти, відображені в них.

Опорно- узагальнююча схема «Біблія - пам'ятка духовного досвіду людства»

Біблія - пам'ятка духовного досвіду людства	
Книга Книг (66 книг)	
Старий Заповіт	Новий Заповіт
39 книг	27 книг
Створювалися з XII по II століття до н.е.	Написані у період з 50 по 120 роки після Різдва Христового
Іврит (давньоєврейська мова) Арамейська мова	Давньогрецька мова
Святе письмо юдеїв та християн	Святе письмо християн
Юдаїзм (закрита релігія, релігія одного, Богом обраного, народу, юдеїв)	Християнство - релігія, що не має кордонів (релігія значної частини людства, переважно в країнах Західної Європи та Америки)
Поділ Старого Заповіту за юдейською традицією: «Тора» (вчення, закон) «Пророки» «Писання»	Чотири канонізовані Євангелія (життєпис та основа вчення Ісуса Христа): від Матвія від Луки від Івана від Марка
Поділ Старого Заповіту за християнською традицією: «П'ятикнижжя» (Книги за установчі). Книги історичні. Книги пророчі. Книги поетичні.	Діяння святих апостолів (21 послання апостолів). Одкровення Івана Богослова (Апокаліпсис)
Головні герої Старого Заповіту: Пророк Мойсей. Богатирі Голіаф, Самсон, Давид. Патріархи - Авраам, його син Яків (Ізраїль),	Головні герої Нового Заповіту: Богородиця, Ісус Христос та його учні. Святи апостоли. Богослови
діти Ізраїлеві та інші.Царі Саул, Давид, Соломон. Юдейські пророки.	
Основа вчення: Десять Божих заповідей - основа праведного життя людини. Хто праведник - вирішує Бог.	Основа вчення: Проповіді та притчі Ісуса Христа: Самовдосконалення людини на основі отримання Заповідей Бога та Свободи Вибору, Любові, Віри, Милосердя, Прощення й Добра. Новий, більш прогресивний світогляд, що відкриває нові горизонти вільній душою людини. Початок відліку нової ери.

- У чому, по-вашому, полягає специфіка Біблії? Чим ця книга відрізняється від інших, відомих вам священних книг? (Біблія водночас є пам'яткою культурною, релігійною, історичною та літературною. При цьому не можна чітко розподілити чи відокремити, що саме в Книзі Книг є історичним, культурним, літературним чи релігійним. Це дійсно своєрідний феноменальний код, у якому всі вище зазначені аспекти переплелися й поєдналися в духовну цілісність.)
- Що означає слово «Біблія»? (Паперові книги, книги, Книга Книг.)
- Спробуйте скласти структурну формулу Біблії, позначте у схемі особливості двох основних частин Біблії, назвіть їх головних героїв, зверніть увагу на ілюстративний матеріал підручника до даної теми.
- Що означає слово «Заповіт»? Як ви думаєте, чому воно написано з великої літери? (Заповіт - домовленість, угода між Богом-Отцем Яхве (Ягве, Єговою) про те, що богообраний народ житиме за Законами Божими. Ці закони (заповіді) отримав Мойсей від самого Бога на Синайській горі.)
- Чим є Біблія для єврейського народу? У чому полягає відмінність між юдеями та християнами?
- Назвіть хронологічні рамки створення Біблії?
- Чи можна Біблію вважати, як і Веди, анонімним твором? Що відомо про авторів 66 частин цієї священної книги? (Авторів деяких частин Біблії ми знаємо точно. Це автори канонічних Євангелій Нового Заповіту, вірогідними авторами окремих частин Біблії є Мойсей, Соломон, Єкклезіастта інші. Це свідчить про зв'язок Бога і людини на духовному рівні. Бог довіряє своїм пророкам та улюбленицям нести Слово Боже всім людям. Біблія створювалась майже півтора тисячоліття (з XIII-XI ст. до н.е. до II ст. н.е.). В її створенні брали участь майже шістдесят поколінь і понад чотириста авторів. Написано її тексти трьома мовами: арамейською, давньоєврейською (івритом) та давньогрецькою у країнах Європи, Азії та Африки. Серед авторів Біблії люди різних епох та різного походження і соціального стану: Давид був царем, Амос - пастухом, Матфей - збирачем податків, Даниїл - державним діячем, Петро - рибалкою, Лука - лікарем, Ісус Навін - воєначальником, Соломон - одним із наймудріших ізраїльських царів.)
- У чому полягає жанрове розмаїття Старого Заповіту? Назвіть ці жанри та наведіть приклади з Біблії, користуючись інформацією підручника та змістом Біблії, а також власними знаннями про цю книгу. (Міфи - історія творення світу Богом-Отцем, історія перших людей, історія гріхопадіння, історія про будівництво Вавилонської вежі тощо; фрагменти історичних хронік - історія Давида і Голіафа; народні перекази - історія дужого Самсона, історія Йосипа; пісні - Пісня над Піснями тощо.)
- Спробуйте порівняти особливості Біблії та Вед. Як ви вважаєте, Біблія звернена більше до зовнішнього чи до внутрішнього світу людини? Обґрунтуйте свої висновки. (Порівняно з Ведами Біблія є священним текстом більш пізньої доби. Якщо Веди спочатку визначали взаємостосунки людини з природою і були своєрідним духовно-художнім відображенням язичництва (політеїстичного вірування), то у Біблії

втілює монотеїзм (однобожжя). Людина в цей час уже усвідомлювала свою роль і в природі, і в суспільстві. Тому більшість біблійних текстів спрямовані до внутрішнього світу людини, основу якого мала скласти віра, але на основі особистого вибору людини.)

V. Завдання і запитання для аналітичного дослідження біблійного фрагменту «Створення світу»

Виразно прочитайте фрагмент «Створення світу». Поясніть, чому ви використали саме такий інтонаційно-логічний малюнок? С. – 20.

Завдання та запитання:

- Що означає слово «буття»? (*Початок.*)
- Якою була земля до того, як Бог створив світло? (*Вона була темною і порожньою.*)
- З чого Бог створив сонце, місяць, рослини та все інше? (*Жодних матеріалів у руках Бога не було. Він творив з нічого лише силою свого Слова.*)
- Як ви думаєте, чому Бог міг творити лише Словом?
- Поясніть, що мається на увазі у Біблії, коли говориться, що Бог створив кожен рослин «за родом її». (*Мова йде про види рослин. З певного насіння може прорости тільки певна рослина.*)
- У якій послідовності, за Біблією, відбувався процес створення світу Богом? Яку роль має рефрен «І Бог побачив, що це добре»?
- На який день Бог створив людину? (*На шостий.*)
- Чим людина відрізняється від тварин? (*Людина створена за образом і подобою Божою; вона наділена розумом та творчою енергією, вона може винаходити нове, створювати нове, приймати рішення, вона може обирати, їй дане пізнання; вона має безсмертну душу.*)
- Як ви думаєте, чому Господь відпочивав на сьомий день? Невже він заморився? (*Ні! Бог радів зі свого творіння! Він був задоволений! Він святкував!*)
- У чому ви бачите різницю творіння у біблійному і ведичному викладі? Яке місце в світобудові, за Біблією, займає людина? Підтвердьте цитатами зі Старого Заповіту.

Виразно прочитайте молитву «Отче наш». Про що людина просить Бога? Як одна із найсильніших християнських молитов пов'язана з фрагментом Біблії «Створення світу»?

Перегляньте слайд-презентацію «Біблія. «Створення світу» в живописі». Які картини яких художників вас вразили найбільше? Чим?

- Які саме епізоди створення світу Богом-Отцем зображені на цих картинах?
- Чим відрізняється живописне зображення «Створення світу» з Біблії у різні культурно-історичні епохи? Що в них залишається спільним?
- Перегляньте фрагмент з відео «Створення світу й потоп. Біблія в анімації» (створення людини). Наскільки він проілюстрував та увиразнив ваше уявлення про появу першої людини? Чим мультиплікаційна версія відрізняється від живописних? Яка з них вам ближча? Чому?

VI. Домашнє завдання:

Прочитати С. 17 – 23, створити слайд-презентацію «Біблійна історія Каїна й Авеля в живописі», «Біблія. Десять заповідей» (на вибір)*.

Тема. Ключові ідеї та образи Старого і Нового Заповітів. Аналіз розділів «Створення світу», «Каїн і Авель», «Десять заповідей».

Мета: визначити провідні ідеї Біблії, їх вплив на розвиток світогляду європейських народів та формування загальнолюдських морально-етичних цінностей; показати роль метафоризації мови Біблії як художнього принципу створення сакральних текстів; вчити восьмикласників умінню розкодувати підтекстові смисли, розвивати навички вдумливого читання текстів, монологічного та діалогічного мовлення; сприяти вихованню в учнів загальнолюдських моральних цінностей, що знайшли відображення у Біблії.

Обладнання: фрагменти відео «Загадки Біблії: Каїн і Авель. Ворожнеча братів»; фрагменти мультфільму «Десять заповідей» (США, 2007); слайд-презентація «Старий Заповіт: Каїн і Авель»

*Біблія - це вікно надії у в'язниці
життя, крізь яке ми дивимося у вічність.
Томас Саліван Дуайт*

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Учитель. Біблія зазнала багато випробувань і гонінь: на неї накладали заборони, її палили на вогнищах, її ганьбили та обмовляли. Жодна з книг в історії людства не була такою гнаною й переслідуваною. Однак, вона не тільки збереглася до наших днів, а й стала найпопулярнішою книгою в світі й продовжує свій шлях і як священна книга віруючих людей, і як одна із найвидатніших пам'яток словесного мистецтва, створених людством.

- Пригадайте, що означає назва «Біблія». Наведіть споріднені слова та поясніть їх. (Біблія (від грец. книга) - зібрання стародавніх текстів; визначна пам'ятка світової культури. Книга Книг. Ця назва походить від назви міста Бібл, жителі якого першими в Передній Азії виробляли папір. Книги з паперу стали називатись біблами, або бібліями.)

- Назвіть основні складові Біблії. Коли вони створювалися?

- Що означає в біблійному сенсі слово «Заповіт»?

- Визначте провідні теми Старого Заповіту. (Створення Всесвіту, Землі, людини. Походження єврейського народу, стосунки людини й Бога.)

- Як ви думаєте, чому саме Старий Заповіт є Священним Письмом для юдеїв?

- Назвіть головну тему Нового Заповіту. Що означає слово «Євангелія»? (Євангелія - Блага Звістка. Головна тема Нового Заповіту - розповідь про Життя і Діяння Ісуса Христа, сутність його Вчення.)

- Назвіть відомих вам персонажів Старого Заповіту. У яких частинах про них йдеться?

- Які важливі думки втілені в оповіді про перших людей Адама і Єву? Що означають їхні імена?

- Чому перші люди були вигнані Богом із Земного Раю Едему?

- Чому Бог їх не простив? Невже він не хотів, щоб люди їли плоди з Дерева пізнання Добра і Зла?

- Що ви знаєте про біблійну оповідь про Всесвітній потоп? Яким чином вона пов'язана з давньогрецьким міфом про те, як розгніваний Зевс хотів винищити людей, наславши повіднь?

- Поміркуйте, чого вимагає від людини старозаповітний Бог?

- Як ви думаєте, чому в західноєвропейській традиції прийнято відраховувати нову еру від Різдва Христового?

Вікторина «Загадки для допитливих».

1. Ви не наважитися вдарити мною свого сусіда по парті, бо мене зберігають у чистоті, у найбільш шанованому місці в оселі _____ (Біблія).

2. Я можу бути і чоловіком, і жінкою. Комусь стану найкращим другом. На мене кажуть «вінець творіння» _____ (Людина).

3. Я є прекрасним місцем, що Господь з любов'ю створив для людей. Гуляючи по мені, Адам давав назви рослинам і тваринам. Я був свідком гріхопадіння людини _____ (Рай).

4. Я – велике, важливе, позитивне поняття. Іноді, прагнучи мене, люди роблять великі дурниці й помилки. Бог мріяв бачити мене в своїх найдосконаліших творіннях – людях. Та перші люди не витримали випробування, тому донині щодня повинні робити вибір між мною і злом _____ (Добро).
5. Я завжди йду вслід за гріхом. Я неминуча розплата тим, хто порушує Божі заповіді _____ (Кара).
6. Божий голос у душі кожної людини. Кожен, хто чинить згідно зі мною, чинить добре _____ (Совість).
7. Я перша людина на землі. _____ (Адам).

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Сьогодні ми більш детально зупинимося на найважливіших ідеях Старого Заповіту й спробуємо доторкнутися до смислової глибини історії про Каїна й Авеля та зрозуміти основу ідейно-духовної угоди між Богом-Отцем та обраним ним єврейським народом, що знайшла втілення в Десяти заповідях Божих.

Створення світу. У старозавітній книзі «Буття» йдеться про створення світу Творцем за шість містичних днів. Усі основні елементи світу Бог створює Словом: світло і темряву, води і земну сушу, небесні світила. На шостий день після створення рослинного світу і всіх земних звірів Він приступив до створення людини, яке за допомогою образної мови біблійний текст представляє його як винятковий за своїм характером Божественний акт. Мова йде не просто про черговий різновид живих істот, що населяють землю, але про таку істоту, яку Бог відрізняє від усього іншого творіння як Свій образ і подобу – тобто Своє явлення та безпосереднє відображення. Саме людині доручається панування над світом як турботливому садівникові, як цареві, покликаному привести все творіння до гармонії.

У міфі про створення світу оспівується ідея возвеличення прагнення Бога створити життя на Землі, порушуються проблеми творчої праці, краси, світового порядку.

Перегляд відео «Створення світу згідно книзі «Буття».

а) Завдання і запитання для аналітичної бесіди за змістом біблійної оповіді «Каїн і Авель»

- Виразно прочитайте в особах біблійну оповідь про Каїна та Авеля.
- Як у Біблії розповідається про перших синів Адама і Єви? Хто з них був старшим, а хто молодшим?
- Чим заробляли собі на життя Каїн та Авель? Як це пов'язано з історичним періодом переходу людства в найдавніші часи від збиральництва й мисливства до землеробства й скотарства?
- Чому брати приносили жертву Богу? *(З наукових позицій давня людина таким чином намагалася отримати захист і підтримку від обоженної нею природи, це відголосок язичницьких ритуалів, які з політеїстичних релігій перейшли й до монотеїзму. З богословських позицій жертвоприношення синів Адама і Єви витлумачується як можливість спокутувати гріх перших людей, вигнаних Богом з Едему, (Каїн і Авель були народжені в гріху й вважаються грішними), як можливість навернутися до істинного Бога та зректися диявола.)*
- Що принесли у якості жертви Богу Каїн та Авель?
- Чому Бог не прийняв пожертви Каїна, а прийняв пожертву його брата Авеля? *(З наукової точки зору історія Каїна та Авеля сповнена загадок і невідповідностей. Виникає низка додаткових запитань, на які людство не може знайти відповідей: чому Бог, який любить людей, віддає перевагу одному й нехтує іншим? Невже він злий? Чому саме кривава жертва задовольняє Бога? Чому він не зупиняє братовбивства, а дозволяє гріху множитися? Богослови ж вважають, що Бог приймає пожертву Авеля перш за все тому, що смерть ягняти (агнця) є прообразом смерті Спасителя, обіцяного Богом Адаму і Єві задля порятунку людства від гріха, в тому числі й від первородного. Більш того, теологи вважають, що старший брат зорієнтований на матеріальне, а молодший наділений духовністю. Про це свідчить вибір імен героїв цієї біблійної оповіді).*

Цікаво знати!

Що означають імена Каїна та Авеля?

У Біблії імена завжди мають важливе значення. В іменах персонажів закладена інформація про важливі події, пов'язані з народженням дитини, та міститься вказівка на її характер. Значення імен «Каїн» і «Авель» витлумачуються по-різному. Ім'я «Каїн» походить від івритського кореня «кана», що означає «створювати, отримувати, виробляти, накопичувати» (майно). Це значення підтверджується словами Єви: «Набула чоловіка від Господа».

Ім'я «Авель» походить від дієслова «гаваль», що означає «дмухати, дихати» («дихання», «пара»). Дивно, але одне із тлумачень імені Авель - «суєта, марнота».

Богослови вважають, що в імені Каїна Адам і Єва висловлювали радість від отримання від Бога сина й надію на виконання пророцтва про Спасителя, а ім'я Авель могло вказувати на гіркоту від того, що пророцтво не сповнилося в їхньому першому синові й навряд чи сповниться в другому. Імена братів є відображенням їх сутності. Каїн - не тільки дар від Бога, але й людина, що прагне набувати, виробляти, отримувати. Він міцно прив'язаний до землі й живе в основному матеріальними турботами.

Авель - людина духу, не прив'язана до землі. Можливо, вже цими іменами обумовлюється й конфлікт між братами - боротьба «духу» й «плоті», «дітей Божих» і «дітей диявола». Крім того, переклад імені «Авель» як «пара» можна сприймати як вказівку на короткий шлях його земного життя.

З перших днів життя поза межами Едему (Земного Раю) люди повинні були здобувати їжу й одяг власною працею. Тому обов'язки братів розділилися: Каїн став обробляти землю, а Авель зайнявся скотарством задля здобування молока, шерсті та шкур. Вибір роду занять міг залежати від характеру та схильностей кожного з братів. Під впливом Біблії ім'я «Каїн» стало синонімом злої, заздрісної людини, яка здатна на підлість і навіть вбивство найрідніших людей. Звідси походить і поширена етимологія імені, що пов'язує його з гебрейським словом «кіна» - заздрість.)

- Як Каїн сприйняв вибір Бога? Чому він розгнівався на свого брата Авеля і вбив його? Чи знав він у той час, що творить? *(Теологи витлумачують вчинок Каїна як результат заздрості й гніву старшого сина перших людей, вважаючи, що Каїн був злим і нікого та нічого не любив. Більш того, йому було невідоме поняття «вбивство» й він не відав, що робить. Тобто є припущення, що він убив брата в стані афекту. Науковці припускають, що у вчинку Каїна визначена доля людства, яке перетворило свою історію на історію вбивств і воєн. Як аргумент наводяться не тільки заздрість і гнів, а й прагнення володіти жінкою, їхньою сестрою, яка віддала перевагу Авелю. Наводяться приклади з міфології Давнього Єгипту, яка досить потужно вплинула на окремі розділи Біблії, починаючи з історії Йосипа, виходу євреїв з Єгипту під проводом Мойсея до переховування немовлям Ісуса Христа у землях фараонів. Йдеться про вбивство Осіріса Сетом (обидва бога хотіли мати за дружину їхню сестру богиню Ізиду).*

- Як ви думаєте, чому Авель не захищався і дав убити себе Каїну?

- Як Господь покарав Каїна? Чи давав він йому шанс спокутувати гріх братовбивства?

- Чому Каїн поведився зухвало? Дайте оцінку його відповіді Богу.

- Що означають слова Бога про те, що сама земля кричить від пролитої Каїном братової крові? Чим це в подальшому обернулося для Каїна?

- Чого боїться Каїн? Яких людей він остерегається? *(Ще одна із загадок! Адже у той час на землі, за Біблією, не було інших людей, крім Адама і Єви та їхніх дітей!)*

- Яким відбитком позначив Бог Каїна у його вічному вигнанні? Що ви знаєте про вислів «Каїнова печатка»? Це знак прокляття чи порятунку? *(Прийнято витлумачувати вислів «Каїнова печатка» як тавро, яким Бог позначив Каїна після вчиненого ним убивства брата. Фасмер: «Каїнова печатка, відбиток, слід, зовнішня ознака злочинності». Проте виникає ряд загадок. Сказано в Біблії: «Містив Господь знака на Каїні, щоб не вбив його кожен, хто стріне його» (Буття 4:15). Тут з'являються відразу дві загадки: по-перше, Каїн був першою народженою на землі дитиною, тому його ніхто не міг покарати при зустрічі; по-друге, більшість богословів схильні вважати Каїнову печатку як знак ганьби, щоб іншим не кортіло так вчиняти. Не зрозуміло, хто були ці інші? З точки зору Івана Златоустого, залишений Богом жити Каїн усім своїм виглядом мав переконувати людей не спокушатися на подібні справи, щоб не терпіти таких страшних покарань, не бути вигнанцем.)*

Перегляд фрагменту відео «Загадки Біблії: Каїн і Авель. Ворожнеча братів»

(Зверніть увагу на вираз обличчя Каїна та вираз обличчя Авеля. Чим вони відрізняються? Про що це говорить? Наскільки відповідає біблійному тексту?)

- Чим історія Каїна та Авеля актуальна взагалі для людства у XXI столітті та для нашого українського народу зокрема?

- Самостійно запишіть у робочих зошитах висновки від розмови про старозаповітну історію «Каїн і Авель», дайте відповідь на запитання «Які вічні уроки людству містяться в біблійній оповіді про Каїна й Авеля?» (Обсяг - 4-5 речень.)

б) Завдання і запитання для аналітичної бесіди за змістом біблійного фрагменту «Десять заповідей»

Десять заповідей (Декалог або Закон Божий) (грец.«десятислів'я» - вказівки, десять основних законів, котрі за текстом П'ятикнижжя (Тори) були дані самим Богом Мойсею на горі Синай приблизно через п'ятдесят днів після того, як євреї залишили Єгипет (Вихід.20:3-17). Заповіді були зафіксовані на кам'яних скрижалях.

Перегляд фрагментів мультиплікаційного фільму «Десять заповідей» (США. 2007) та слайд-презентації «Десять заповідей», підготованої до уроку учнями.

- У якій частині Біблії записані Десять заповідей? Як ви думаєте, чому саме в ній?
- Кому призначалися Божі заповіді? За яких обставин і через кого єврейський народ отримав Десять заповідей?
- Поміркуйте, чому саме Мойсей став провідником волі Божої. Зверніть увагу на зображення Мойсея Мікеланджело (слайд-презентація «Десять заповідей»). Як скульптура уявила ваше уявлення про єврейського старозаповітного пророка?
- Що таке «скрижалі»? (*Скрижалі - кам'яні дошки*). Чому їх дві? (*Десять заповідей Закону розміщені були на двох скрижалях, бо в них містяться два види любові: любов до Бога (перші чотири) і любов до ближнього (5-10 заповіді). Богослови вважають, що, вказуючи на ці два види любові, Ісус Христос на запитання, яка заповідь найважливіша в Законі, сказав. «Полюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією думкою твоєю. Це є перша і найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: люби ближнього твого, як самого себе. На цих двох заповідях утверджується весь Закон і Пророки» (Мф 22, 37-40).*)
- До чого Бог спонукає людину першою заповіддю? (*Бог вказує першою заповіддю на себе й спонукає людину шанувати його як єдиного істинного Бога, що є свідченням переходу від багатобожжя до однобожжя.*)
- Виразно прочитайте другу заповідь. Що, по-вашому, вона означає? (*Другою заповіддю Бог забороняє ідолопоклонництво.*)
- Як звучить третя заповідь? Поясніть її. (*Бог забороняє використовувати своє ім'я заборонно та заради розваги. Цим він наполягає на тому, що звертатися до нього потрібно в молитвах і в турботі.*)
- Витлумачте сенс четвертої заповіді. (*Створивши людину за образом своїм і подобою, Бог пропонує людині шість днів тижня присвячувати праці фізичній, а сьомий день присвятити розвитку розуму й душі, молитвам, благочестивим вчинкам і справам.*)
- Що утверджується п'ятою заповіддю? (*П'ятою заповіддю утверджується любов і пошана до батьків, нерозривний духовний зв'язок поколінь. Непошана до батьків - великий гріх. У Старому Заповіті, хто лихословив батька або матір, карався на смерть.*)
- Шоста заповідь - «Не вбивай». Чому Бог забороняє вбивство? (*З позицій духовності, вироблених людством, життя людини - найбільша цінність, найбільший дар Божий*). Як ця заповідь пов'язана з оповіддю про Каїна та Авеля?
- Що з життя людини врегульовує сьома заповідь? (*Подружні стосунки.*) Якою, по-вашому, має бути справжня родина?
- Прочитайте восьму заповідь, прокоментуйте її.
- Що означає дев'ята заповідь «Не свідчи неправдиво проти ближнього твого»? Чи знаєте ви, яка позиція вчення Ісуса Христа збігається з дев'ятою заповіддю? (*«Не судіть, щоб і вас не судили».*)
- Поміркуйте над сенсом заборони десятої заповіді? Навіщо дається конкретизація? (*Десятою заповіддю Бог забороняє не тільки робити щось погане іншим, ближнім, які оточують нас, але й забороняє погані бажання і помисли людини*). Чи відомо вам, як називається гріх проти цієї заповіді? (*Заздрість.*)
- Прокоментуйте біблійний афоризм «Думки злі - мерзотність для Бога» (Притч. 15, 16).
- Що, відповідно до старозаповітних заповідей, буде з людиною, яка їх не дотримуватиметься? (*Вона буде покарана Богом.*)
- Як ви вважаєте, заповіді Божі - це заборони, які передбачають покарання, чи це мотивація до вибору людини? Аргументуйте свої відповіді. (*навести фрагмент із трактату передренсансного мислителя Піко делла Мірандоли «Про гідність Людини», де Бог-Творець передає усе створене ним Першій Людині - Адаму й ставить перед ним дилему: чи буде людина подібною Богу, чи стане нужденним черв'яком - залежить від самої людини. Але це вже була гуманістична ідея у витлумаченні Біблії.*)
- Поміркуйте, чи можливо в принципі жити, неухильно дотримуючись Десяти заповідей Божих? Яким би, по-вашому, був світ?
- У японському буддизмі існує «Десять добрих заповідей», які набули поширення завдяки релігійній діяльності Дзіуна (1718-1805), ченця секти Сінгон. Доведіть, що цей буддист добре знав священні книги

народів світу й передусім Біблію. Знайдіть відповідники між Десятьма заповідями Старого Заповіту та японськими Десятьма добрими заповідями. Запишіть їх у зошити.

Десять добрих заповідей (за Дзіуном):

1. Не вбивай живих істот навмисно.
2. Не бери речей, які тобі не належать.
3. Не живи в сексуальній розпусті.
4. Не говори неправду.
5. Не займайся марними балачками.
6. Не вживай поганих слів.
7. Не говори одним одне, а другим інше.
8. Не викликай надмірних бажань у серці.
9. Не обурюйся надміру.
10. Не заперечуй існування законів причинності, розплати і переродження.

IV. Рефлексія

Бесіда.

- Визначте провідні ідеї Старого Заповіту, що не втратили своєї актуальності й для теперішньої людини та людства в цілому.
- Прокоментуйте головну ідею оповіді про Каїна та Авеля.
- Виразно прочитайте слова Томаса Салівана Дуайта, узяті за епіграф до уроку: «Біблія - це вікно надії у в'язниці життя, крізь яке ми дивимося у вічність». Як ви розумієте цей метафоричний вислів?
- Доведіть, що моральні цінності не втрачають своєї сили з плином часу, спираючись на Десять заповідей Старого Заповіту. Які з цих заповідей найбільш близькі особисто вам? Чому?

Перегляд відео «біблійні та агіографічні сюжети в творах мистецтва».

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 24-30, оповідання «Народження Ісуса Христа».

Пояснити значення біблійних афоризмів: «Після нас хоч потоп», «Манна з небес падає», «Посипати голову попелом», «Земля обітована», «Блудний син», «Терновий вінець»*.

Тема. Морально-філософський зміст біблійних сюжетів і образів. Вчення Ісуса Христа, його провідні ідеї. Аналіз окремих фрагментів з Євангелія.

Мета: розкрити морально-філософський зміст біблійних сюжетів і образів; ознайомити учнів з провідними позиціями вчення Ісуса Христа, розкрити його новаторський, прогресивний характер та вплив на розвиток духовності людства; проаналізувати фрагменти з Євангелії «Народження Христа», «Нагірна проповідь», «Притча про Сіяча», розкрити нерозривний зв'язок Боголюдини Ісуса Христа з людством в цілому і з кожною людиною окремо. Сприяти формуванню прогресивного гуманістичного світогляду учнів, вчити розрізняти добро і зло, істинне і хибне.

Обладнання: відео «Притчі Ісуса», відео «Ісус Син Божий», слайд-презентації «Образ Ісуса Христа в живописі», «Образ Ісуса Христа в кіномистецтві»

*Неможливо поневолити розумово
чи соціально народ, що читає Біблію.
Біблійні принципи лежать в
основі людської свободи.
Горас Грилей*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

- Стисло визначте роль Старого Заповіту в Біблії. У чому полягає парадоксальність місця Старого Заповіту в складі Біблії. Схарактеризуйте зв'язок Старого і Нового Заповітів. (Старий Заповіт - це перша частина християнської Біблії, затвердженої церквою у статусі Святого Писання і богонатхненного тексту. У цьому розумінні Старий Заповіт є зібранням книг, засвоєних з традиції єврейської Біблії. У більш широкому світському сенсі Старий Заповіт - це відображення історії людства до пришествя Ісуса Христа. Старий Заповіт богослови потрактовують як угоду між Богом-Отцем і обраним ним єврейським народом. Апостол Павло розглядає Новий Заповіт як досконалий Заповіт людства з Богом через Ісуса Христа, як Заповіт «духу» і «свободи», на відміну від Синайського Завіту «плоті» і «рабства», укладеного через Мойсея (2 Кор3, 4-18, Гал 4, 24-31). Феномен Старого Заповіту полягає в тому, що він одночасно належить двом релігіям - є основою юдаїзму та складовою частиною християнства, де головний зв'язок визначається обіцанням Бога вже першим людям, що вчинили гріх, прислати на землю спасителя, який позбавив би людство скверни. Пророцтво самого Бога багаторазово підтверджується у Старому Заповіті святими й пророками й, врешті-решт, проголошується Діви Марії Ангелом Господнім як воля Божя (Євангелія - Добра і радісна Звістка).

- Яка частина Біблії є більш важливою для християн? (Для християн уся Біблія є Новим Заповітом з Божим Словом, яке, хоч і писалось людьми, є богонатхненим. Ця позиція утвердилася від апостола Павла.)

- Коли було створено Новий Заповіт? (Він сформувався у період з 45-го до 140-го років н. е.)

- Які книги входять до Нового Заповіту? (До складу Нового Заповіту входить 27 книг, текст яких є єдиним для всіх християн. Новий Заповіт складається з чотирьох Євангелій - від Матвія, Марка, Луки та Іоанна, в яких йде мова про прихід Спасителя (Месії) Ісуса Христа, про його життя, смерть і воскресіння. В інших книгах (Діяннях і Посланнях апостолів, в Одкровенні Івана Богослова (апокаліпсисі) описуються деталі з життя Христа, розповідається про поширення християнства, тлумачиться віровчення, даються пророцтва про Страшний суд та кінець світу.)

- Поясніть, чому християнська церква канонізувала (освятити, узяла за взірець) лише чотири з написаних понад 120 варіантів життєписів Ісуса Христа? (Офіційна церква канонізувала Євангелії від Матвія, Марка, Луки та Івана тому, що в них Ісус Христос показаний як Боголюдина, Син Божий, Спаситель людства. У інших, неканонічних (гностицистичних) Євангеліях, Ісус Христос зображувався як земна людина, наділена унікальними здібностями й можливостями. Найскандальнішими з них з точки зору офіційної церкви є Євангелія від Іуди та Євангелія від Марії Магдалини. Остання стала всесвітнім прецедентом навколо

книжки Дена Брауна «Код да Вінчі», у якій автор відштовхується від Євангелії від Марії Магдалини, розвиваючи тему, що Христос був чоловіком свого найкращого, найталановитішого й найвідданішого учня, - Марії Магдалини, а їхня дочка Софія з часом стала покровителькою і захисницею франків. Безперечно, в книзі Дена Брауна більше вигадки, ніж правди. Проте існування гностичних Євангелій дало право письменнику так вільно оперувати й особистістю, й життям Ісуса Христа.)

- Чи завжди Біблія була саме такою, як сьогодні? (Ні, Біблія набула сучасного вигляду лише у другій половині XVI століття. Поділ Біблії на вірші відбувся у XV столітті (спочатку єврейський рабин Натан поділив на вірші Старий Заповіт (1448), а потім французький друкар Робер Етьєн (Стефанус) видав у Парижі в Масній друкарні Новий Заповіт грецькою мовою з поділом на вірші (1551). Усього текст Біблії поділено на 31 173 вірші.)

III. Аналітичне дослідження окремих фрагментів з Нового Заповіту

а) аналіз фрагменту «Народження Ісуса Христа»

- Удома ви ознайомилися з історією народження Ісуса Христа за двома Євангеліями (від Луки та від Матвія). Перекажіть її так, як вона вам запам'яталася. Яка із біблійних оповідей про народження Христа виявилася для вас доступнішою? Чому?

- Яке місце в обох євангелійських оповідах займає образ Богородиці? Її земного чоловіка Йосипа?

- З якої Євангелії ми дізнаємося, що Ісус, як земна людина, належав до роду Давидового? Яке право це давало йому?

- Де і за яких обставин народився Ісус Христос? Чому його переслідував цар Ірод?

- Визначте роль мудреців в історії народження Ісуса? У якому розумінні євангеліст Лука називає їх «пастухами»?

- Як вони дізналися про народження Спасителя? Схарактеризуйте образ Зорі, що стала для них дороговказом до новонародженого Ісуса.

- Які дари вони принесли Христу? Розкрийте їх символічний сенс. (Золото, ладан і смирна - дари волхвів.)

- Прослідкуйте за євангелійськими текстами від Луки та Матвія, як поводить Мати Христа після народження сина. Чи усвідомлює вона в той момент, яка доля призначена йому?

- Поясніть, як у історії народження Ісуса Христа збулася старозаповітна обіцянка Бога прислати на землю Спасителя, що спокутує людські гріхи?

б) аналітичне прочитання «Нагірної проповіді» Ісуса Христа

- Коли і за яких обставин Ісус Христос проголосив «Нагірну проповідь»? Доведіть, що в цей час він не мав жодного сумніву щодо своїх переконань, що він остаточно виграв ідейну битву з дияволом.

- Як ви думаєте, чому наголошується, що головними слухачами Ісуса були його учні?

- Чому, по-вашому, Христос розпочинає проповідь з пояснення того, кого слід вважати «блаженними»? Розкрийте лексичне значення слова «блаженний». (Блаженний, а, е. Дуже щасливий. Де згода в сімействі, Де мир і тишина, Щасливі там люди, Блаженна сторона (Пісні та романси українських поетів..., II, 1956, 8); Блаженний муж, що йде на суд неправих і там за правду голос свій підносить (Іван Франко, XI, 1952, 278); Минув, як сон, блаженний час і готики й бароко (Павло Тичина, I, 1957, 69);

- Кого Христос називає «сіллю» і «світлом» землі? Чому?

- Як Христос пояснює слухачам мету свого приходу на Землю? («Не подумайте, що Я прийшов знищити закон чи пророків: не знищити Я прийшов, але звершити».) Як у його словах пов'язуються Старий і Новий Заповіти?

- Доведіть прикладами з «Нагірної проповіді», що Ісус Христос не тільки приймає Десять Заповідей від Бога-Отця, а й конкретизує їх, пояснює своїм учням. З якої з Десяти Заповідей він починає витлумачувати Божий Заповіт? Чому саме з неї?

- Як Христос завершує пояснення Старого Заповіту? («...будьте досконалі, як досконалий Батько ваш Небесний!») Прокоментуйте. Визначте першу позицію вчення Христа. (Віра в Бога Єдиного.)

- Визначте інші позиції вчення Ісуса Христа, спираючись на Нагірну проповідь. (Милосердя, Прощення, Любов, Добро, Свобода вибору.)

- Доведіть, що вкупі з міцною Вірою вчення Христа є більш прогресивною світоглядною позицією порівняно з Десятьма Заповідями Старого Заповіту. Що саме з вчення Христа робить його ідейну платформу новаторською й актуальною для всіх часів і народів? (Свобода вибору, яку він залишає людині. У його вченні немає заборон, воно не передбачає покарання, воно не викликає страху та безвільної покорі. Вчення Христа - основа для формування Людини, вільної, мислячої, активної в творенні добра. Саме це,

на нашу думку, стало аргументом для західноєвропейського вибору відліку часу нової ери від Різдва Христового.)

- Поміркуйте, чому вчення Христа не було прийняте людством відразу? Який об'єктивний закон діалектики виявився тут? (Закон єдності і боротьби протилежностей. Людство на той час було не готове сприйняти і засвоїти усю велич ідей Христа, не усвідомлювало, що це був шлях до загального щастя. Старе, вкорінене, навіть якщо воно втратило здатність розвиватися, ніколи не здає позицій добровільно. Нове, перш ніж стати домінантою, терпить гоніння й втрати. Христос приніс себе в жертву духовному прогресу людства.)

- Як ви думаєте, чому людство дотепер порушує як старозаповітні заповіді, так і основи віровчення Ісуса Христа? Що, по-вашому, потрібно зробити, щоб світ очистився від насилля і ненависті?

в) притча Ісуса Христа про Сіяча. Система завдань і запитань

Притча – невеликий розповідний твір повчального характеру.

- Виразно прочитайте притчу про Сіяча. Визначте жанрові особливості притчі.

Притча про сіяча

(Від Марка 4:2-20)

2. І багато навчав Він їх притчами, і в науці Своїй їм казав:
3. «Слухайте, вийшов сіяч ось, щоб сіяти.
4. І як сіяв, упало зерно одне край дороги, і налетіли пташки, і його повидзьобували.
5. Друге ж упало на ґрунт кам'янистий, де не мало багато землі, і негайно зійшло, бо земля неглибока була;
6. а як сонце зійшло то зів'яло, і, коріння не мавши, усохло.
7. А інше впало між терен, і вигнався терен, і його поглинув, і плоду воно не дало.
8. Інше ж упало на добрую землю, і дало плід, що посходив і ріс; і видало тридцяті, у шістдесят і в сто раз.
9. І сказав: Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає!»
10. І, як остався Він насамоті, Його запитали найближчі з Дванадцятьма про цю притчу.
11. І Він їм відповів: «Вам дано пізнати таємниці Божого Царства, а тим, що за вами, усе відбувається в притчах,
12. щоб оком дивились вони і не бачили, вухом слухали і не зрозуміли, щоб коли вони не навернулися, і відпущені будуть гріхи їм!»
13. І Він їх запитав: «Ви не розумієте притчі цієї? І як вам зрозуміти всі притчі!
14. Сіяч сіє слово.
15. А котрі край дороги, де сіється слово, це ті, що як тільки почують, то зараз приходить до них сатана, і забирає слово, посіяне в них.
16. Так само й посіяні на кам'янистому ґрунті, вони, як почують те слово, то з радістю зараз приймають його,
17. та коріння не мають у собі й непостійні; а згодом, як утиск або переслідування наступає за слово, вони спокушаються зараз.
18. А між терен посіяне, це ті, що слухають слово,
19. але клопоти цього світу й омана багатства та різні бажання виходять, та й заглушують слово, і плоду воно не дає.
20. А посіяне в добрую землю це ті, що слухають слово й приймають, і родять утридцяті, у шістдесят і в сто раз».

Переклад Івана Огієнка

- Чи все вам зрозуміло у цьому тексті?

- Чи є цей текст однорідним у композиційному плані? Аргументуйте. (Текст композиційно неоднорідний. Він ніби умовно розпадається на дві частини - саму притчу про Сіяча та її витлумачення Ісусом Христом.)

- На прикладі притчі про Сіяча доведіть, що притчам Ісуса Христа притаманний алегоризм. Як ви думаєте, чи пов'язано це тільки зі специфікою жанру? (Христос хоче, щоб всі, хто його слухає, мислили й робили власні висновки та власний вибір.) Пригадайте визначення літературознавчого поняття «алегорія». Наведіть інші приклади художньої виразності біблійної мови.

- Знайдіть художньо-образні паралелі у першій та другій частинах притчі. Запишіть їх у зошити парами.

(Зерно - слово Царства (слово Боже).

Край дороги - людина, яка чує і не розуміє.

Кам'янистий ґрунт - людина непостійна, підвладна зневірі.

Тернина - людина, що надає перевагу матеріальному.

Добра земля - людина, що слухає і розуміє. Слово і втілює почуте в життя.)

- З якою позицією віровчення Ісуса Христа перегукується притча про Сіяча? Наведіть аргументи. (З утвердженням віри в Бога Єдиного.)

- На основі зроблених записів сформулюйте головну думку притчі про Сіяча. Хто такий, по-вашому, Сіяч? (Сіяч - носій Слова Божого. Ця Притча про людей і про Божі Заповіді, Божі Слова (зерна). Про духовне і матеріальне.)

- Як ви вважаєте, чому Ісус Христос використовує саме притчовий характер, а не подає готових рецептів? Для кого він подає витлумачення? Чому не всі люди відразу розуміють сенс алегорій? *(Таким чином Ісус Христос змушує кожного замислитися і здійснити самооцінку: хто я, чому надаю перевагу в житті, якими є мої орієнтири. Ісус спонукає людину до особистого вибору, а не нав'язує відверто своєї позиції, не вимагає, оскільки надзвичайно поціновує право людини на свободу вибору в усьому.)*

- Як ви вважаєте, християнське вчення заперечує чи розвиває й уточнює Закони від Бога-Отця *(тобто Десять Заповідей)*?

Перегляд відео «Притчі Ісуса Христа».

IV. Рефлексія

- Біблію називають морально-філософською скарбницею людства. Як ви думаєте, чому?

- Що вам відомо про відтворення біблійних образів і сюжетів у різних видах мистецтва?

- Уважно роздивіться репродукцію картини Дюрера «Воскресіння Ісуса Христа» та Івана Крамського «Христос у пустелі». Яким епізодам з біографії Христа відповідають ці картини.

- Висловіть своє розуміння специфіки зображення образу Христа обома художниками. Яку із сутностей Христа, по-вашому, відтворив Дюрер, а яку - Крамської? Обґрунтуйте. *(У центрі зображення на картині Дюрера Божественна сутність Христа, у Крамського - його людська іпостась.)*

- Зробіть висновок про вплив Біблії на світове мистецтво, в тому числі на літературу й живопис.

- Які біблійні теми, проблеми, сюжети та образи увійшли в категорію «вічних образів»? Чому?

- Як ви думаєте, чому митці найчастіше звертаються до образу Ісуса Христа? Наведіть аргументи. Що вам відомо про втілення образу Христа в кіно? (Перегляд слайд-презентації «Образ Христа в кіномистецтві», підготовленої учнями як випереджальне домашнє завдання.)

- Зробіть висновок про вплив Біблії на історію людства в цілому та життя кожної людини зокрема. Запишіть його у зошити (обсяг - до 5-6 речень.) Доведіть, що Біблія - це «Великий Код Мистецтва» (В. Блейк).

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 31-37, підготувати презентацію «Коран – священна книга мусульман»*.

Тема. Коран – головна книга ісламу. Побудова Корану, охоплення в ньому різних сфер людського життя.

Мета: ознайомити учнів з особливостями створення та змістом Корану; розкрити структурні особливості книги; ознайомити восьмикласників з історико-культурним значенням Корану, різноманітністю і багатством його художньо-поетичних форм порівняно з Ведами та Біблією, розкрити своєрідність ідей гуманізму, втілених у Корані; формувати в учнів сталий інтерес до ознайомлення й осмислення цінності давніх пам'яток літератури; сприяти формуванню усвідомлення нерозривності та взаємовпливу творів літератури в історико-культурному контексті; виховувати толерантне ставлення до різних релігійних концепцій.

Обладнання: окремі видання Корану в оригіналі та в перекладах, відео-слайд-презентація «Коран - пам'ятка словесного мистецтва».

*Не кажи про те, що прочитав,
А кажи про те, що зрозумів.
Народне прислів'я*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Сьогодні ми здійснюємо знайомство з третьою, надзвичайно вагомою в історико-культурному розвитку людства пам'яткою словесного мистецтва, зі священною книгою всіх віруючих мусульман - Кораном. Наше завдання - зрозуміти, в чому полягає специфіка створення та призначення Корану порівняно з Ведами та Біблією. Дослідити роль пророка Мухаммеда у створенні цієї книги. У загальних рисах ми ознайомимося з будовою Корану та простежимо спільні мотиви та ідеї, що знайшли своє втілення й у Корані, й у Біблії. Важливо також зрозуміти вплив Корану на розвиток літератури мусульманських країн та світового літературного процесу в цілому.

Перегляд відео «Таємниці Корану».

Бліцопитування на основі статті підручника про Коран як пам'ятку світової літератури та додаткової інформації, яку самостійно знайшли й опрацювали учні

Завдання для бліцзмагання:

- Що дослівно означає слово «коран»? (*Читання, декламація. Коран - те, що читають (промовляють) вголос.*)
- Для кого Коран є священною книгою? (*Для мусульман.*)
- Основи якої зі світових релігій викладено в Корані? (*Ісламу.*)
- Якою мовою написано Коран? (*Арабською.*)
- Коли з'явився Коран? (*У першій половині VII століття.*)
- Хто є автором Корану? (*Мусульмани вважають автором самого Аллаха, Бога.*)
- Чи знаєте ви інше лексичне значення слова «коран»? (*Збирати, з'єднувати. Тоді Коран можна вважати зібранням Божих одкровень.*)
- Як Коран з'явився на землі? (*Божі одкровення були передані архангелом Джабраїлом (Гавриїлом) пророкові Мухаммеду.*)
- Хто такий пророк Мухаммед? (*Мухаммед ібн Абдаллаг народився в Мецці у родині бідняків (570-632 рр.)*)
- Що спонукало Мухаммеда до усамітнення і молитов? (*Думки про несправедливість навколишнього світу, особливо його турбувала ворожнеча між арабами.*)
- Коли вперше Мухаммеду було передано одкровення Аллаха? (*У місяці Рамадані 610 року.*)
- Чому мусульмани вважають Рамадан священним місяцем? (*Саме тому, що в ньому розпочалося спілкування мусульман через Мухаммеда з Аллахом.*)

- Чим іслам відрізняється від попередніх релігій арабів? (*Іслам є релігією одного Бога, Аллаха, а попередні вірування, як і в інших народів, були язичницькими.*)
- Як і чому було перейменовано місто Ясріб? (*Ясріб було перейменовано на Медину, що означає арабською мовою «місто пророка».*)
- Чому Мухаммед переселився з Мекки до Ясріба? (*Тому що жителі Мекки не сприймали його вчення про Аллаха.*)
- Який обсяг Корану? (*Приблизно 500 сторінок тексту.*)
- Скільки сур входять до складу Корану? (*До складу Корану входять 14 розділів: 90 з них - «мекканські», 24 - «мединські».*)
- Як називають розділи Корану? Що означає ця назва? (*Розділи Корану називають сурами, що означає «кладка каменю в стіні». Пророк Мухаммед назвав їх так, вважаючи частинами величної будови - одкровення Аллаха.*)
- Що означає вислів «канонізація Корану»? (*Узаконеність.*)
- З чого складаються сури? (*З віршів.*)
- Як по-іншому називаються вірші, з яких складаються сури? (*Айятами. У перекладі «айят» означає «диво», «знамення».*)
- Які жанрові особливості Корану вам відомі? (*До складу Корану входять притчі, проповіді, релігійні обряди, звичаї та традиції.*)
- Скажіть арабською назву першої сури Корану («Аль-Фатіха» - та, що відкриває книгу.)
- Яке значення має Коран. Коли до нього додається частка «аль»? («Найперший».)
- Які епітети часто вживають віруючі мусульмани поряд із назвою своєї священної книги? («Найшляхетніший», «премудрий», «преславний», «високошанований».)
- Чим є Коран для віруючих мусульман, як вони розуміють головний зміст священної книги? (*Коран як священна книга ісламу є своєрідним збірником духовних законів, які регламентують бажаний Аллахові спосіб життя людини.*)

Самостійна робота

(Після проведення бліцопитування та визначення переможців усім учням пропонується заповнити макет алгоритму. Записи, подані в дужках, учні мають доповнити самостійно. Макет роздається учням на окремих аркушах, що потім вклеюються до робочих зошитів, або як кліше пропонується на мультимедійній дошці.)

Коран (священна книга мусульман та пам'ятка світової літератури)

Мова (арабська)

Час створення (VII століття н.е.)

Релігія (іслам)

Склад (114 сур)

Ким були передані одкровення Аллаха (пророком Мухаммедом)

За змістом розділи Корану поділяються на: (релігійно-філософські, законодавчі, історико-культурні)

Головна ідея Корану - (жити за духовними законами, що їх заповів Аллах та передав людям пророк Мухаммед)

Головні герої Корану: (Аллах, його пророки, у Корані їх згадується 28)

Головні пророки: (Нух, Ібрагім, Муса, Іса (Ісус) та Мухаммед)

Порівняльне прочитання фрагментів Корану й Біблії

- Як ми зазначили раніше, у Корані знайшли відбиток релігійний, філософський, законодавчий, історичний, культурний досвід народів, що сповідують іслам.
- Для нас ця книга цікава передусім як пам'ятка словесного мистецтва, у якій утілюється філософське сприйняття світу та його літературно-культурна специфіка.
- Скажіть, з якої теми розпочинаються тексти практично всіх священних книг народів світу? (*Це тема створення світу й усього суцього в ньому.*)
- Ми пригадали міфологічні моделі створення світу різних народів, розглянули, як це питання висвітлюється у Ведах і Біблії. Сьогодні ми спробуємо з'ясувати світоглядну позицію арабо-мусульманських народів на проблему створення світу та порівняти її з утіленням ідеї створення світу у Біблії.

Учитель. Науковці вважають, що між Кораном і Біблією є багато аналогій. До прикладу, перетворення біблійних пророків на ісламських та виведення Боголюдини Ісуса Христа у Корані під іменем одного із пророків Аллаха - їси; ідея Страшного Суду

Створення світу за Біблією (з «Книги Буття»)	Створення світу за Кораном (Сура 78 «Вістка»)
<p>Спочатку Бог створив небо і землю - створив світло і відділив його від темряви. Назвав світло днем, а темряву - ніччю. Перший день творення. Відділив твердь від води. Сушу назвав землею, а зібрання вод - морями. День другий. Створив зелень, траву, що сіє сім'я, дерево, що приносить плід. День третій. Творення небесних світил - зірок, сонця і місяця. День четвертий. Творення живності птахів, риб, тварин. День п'ятий. Створення земних тварів - звірів, скоту, усіх земних плазунів, людини за образом своїм і подобою як владика над усім, що було створено раніше. Бог створив чоловіка і жінку та повелів їм, як і звірам і птахам, риbam та плазунам, плодитись і розмножуватись, але при цьому бути господарями усього створеного на землі.</p>	<p>Починається «Вістка» запитанням: «Про що вони розпитують один одного?» - Про вістку велику, відносно якої немає між ними єдності. Але ні, вони дізнаються, і ще раз ні, вони дізнаються!» Від імені Аллаха оповідається, що ним було зроблено: - землю зроблено підстилкою, а гори - опорами; людей парами; сон людський як відпочинок; ніч як покров; а день - час життя; побудував надлюдьми сім твердей та палаючий світильник, дав воду в хмарах для проростання зерна, рослин і садів. Далі у «Вістці» йдеться про день розподілу (мається на увазі непорозуміння між людьми) та ті покарання, які очікують на людину, яка не вірить знаменням Аллаха, та винагороди для богобоязливих. Сказано також про день істини, у який кожен може повернутися до свого Господа.</p>
<p>Бог дав людині їжу та їжу усьому живому, що створив раніше. День шостий. Щодня творення бог оцінює й бачить, що все, що він створив, добре. «1 був вечір, і був ранок...»</p>	<p>Завершується Сура 78 своєрідним висновком: «Ми застерегли вас близьким покаранням у той день, коли людина побачить, що наробили її руки, й скаже невірний: «0, якби я був прахом!»</p>

- Поміркуйте, в якій із священних книг - Біблії чи Корані - особисте право вибору людини є більш вільним? Обгрунтуйте. *(Біблійні заповіді залишають людині більше свободи. Бог-Творець створив людину за своїм образом і подобою та дав право бути господарем усього створеного Господом. У Корані ми бачимо своєрідний кодекс поведінки людини майже на всі випадки життя. Аллах («Ми») узяв на себе право й тягар вирішувати за людину та за все, що існує на землі. Бог тільки після будь-чого давав йому оцінку й казав: «Се добре!» Аллах же все, що створив, оцінює не з власних позицій, а наскільки це є «міцним», «щедрим», «заспокійливим» тощо. Головне для нього у творенні - це життя, Життя Людини.)*

- Чи можна юдаїзм, християнство та іслам назвати монотеїстичними релігіями? Чому?

- Наведіть приклади з Біблії, де стверджується ідея «Бога єдиного». *(Зі Старого Заповіту в історії Йосипа - віра героя в Бога Єдиного (не відступився від віри навіть на чужині), у проповідях Ісуса Христа лунає заклик вірити в Бога Єдиного, пастух Давид і його віра в Бога, що допомогла здолати велетня Голіафа тощо.)*

III. Рефлексія.

Завдання. Скласти гроно «Коран».

IV. Домашнє завдання:

Повторити С. 10-35, підготуватися до контрольної роботи.

Тема. Контрольна робота. Священні книги людства як пам'ятки культури і джерело літератури

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів із вказаних тем, зробити висновки щодо цінності й ролі священних книг людства в історико-культурному розвитку; перевірити рівень засвоєння цих тем восьмикласниками; розвивати навички чітко й логічно давати відповіді на поставлені запитання в обсязі вивченого матеріалу; вдосконалювати вміння використовувати набуті знання.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми і мети уроку.

Виконання тестових завдань (за варіантами).

III. Підсумок.

IV. Домашнє завдання.

Прочитати С. 36-37, підготувати презентацію про розвиток літератури в Давній Греції і Римі*.

Тема. Поняття про античність, її хронологічні межі. Основні етапи, роди і жанри античної літератури. Специфіка розвитку літератури в Давній Греції і в Давньому Римі. Концепція людини і світу в античній літературі.

Мета: дати уявлення учням про добу античності, дослідити її особливості, з'ясувати вплив на історію світової культури та літератури; розвивати навички виразного читання, вміння готувати повідомлення на задану тему, узагальнювати і робити висновки, сприймати явища літератури у контексті культури; виховувати любов до літератури, формувати широкий культурний світогляд учнів.

Обладнання: мультимедійна презентація «Антична література», «Скульптура Давньої Греції і Давнього Риму».

Перебіг уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів. Оголошення теми і мети уроку.

Учитель. Наш із вами шлях історичними стежками світової літератури продовжується. Ознайомившись із найдавнішими пам'ятками словесного мистецтва Ведами, Біблією та Кораном, дізнавшись про погляди стародавньої людини на світ, природу, життя, ми сьогодні розпочнемо мандрівку до епохи, яка започаткувала сучасну цивілізацію, стала колицкою європейської культури та літератури. Це – доба античності. У глибинах історії приховані дорогоцінні скарби – досягнення давньої культури, що стала колицкою європейської цивілізації. Без поетів, філософів, скульпторів Давньої Греції та Риму неможливо уявити світове мистецтво та шляхи його розвитку впродовж століть. Леся Українка і Микола Вороний, Осип Мандельштам і Анна Ахматова, Олександр Пушкін і Дж. Байрон – це не повний перелік митців, котрі черпали в античності натхнення. Що ж приваблює людство в античності? У чому полягає своєрідність цієї доби? Які скарби античності не втратили своєї краси й сьогодні? Про це піде мова на уроці.

Робота над епіграфом

- Як ви розумієте це висловлювання?
- Яку думку намагався донести до нас англійський поет, називаючи себе, і не лише себе, а й, мабуть, українців, росіян, німців, французів греками? (Відповіді учнів)

Учитель. Кілька тисячоліть тому на півдні Балканського півострова виникла культура, якій судилося відіграти велику роль у житті людства – культура давніх греків та римлян. Греція ніколи не прагнула до панування у світі, її мешканці були осторонь від багатьох історичних подій, і мало хто з грецьких полководців здобув велику славу. Греція не вирізнялася особливими природними умовами. Вона не відіграла значної політичної ролі у світі. Проте саме тут народилися видатні поети, скульптори, філософи, які заклали фундамент духовної культури людства.

Важко уявити, якою була б сучасна західна цивілізація, якби її витоки не сягали величного світу античності. Слово «античний» у перекладі з латини означає «стародавній», проте вживають його тільки щодо двох культур минулого – давньогрецької та давньоримської. Саме ці культури здебільшого визначили дух і обличчя Європи. За доби Відродження в Європі увійшло в моду колекціонування старожитностей, їх називали «антиками». Пізніше у Франції виникло поняття «античність» на позначення всіх ранніх форм мистецтва.

Історія античного світу охоплює тринадцять століть – від виникнення перших давньогрецьких держав (VIII ст. до н.е.) до падіння Західної Римської імперії та завоювання Риму варварськими племенами (V ст. н.е.). За цей час на його території було створено одну з найрозвитіших цивілізацій давнини, що уславилася великими здобутками в галузі державотворення, юриспруденції, воєнної справи, науки, мистецтва, літератури. Золотими літерами в пам'яті людства закарбовані імена видатних творців античної культури – філософів, математиків,

істориків, художників, поетів. Протягом багатьох століть праці античних учених вважали найавторитетнішими джерелами знань, а пам'ятки античної архітектури, скульптури й літератури – найвищими зразками для наслідування.

Учитель. Близько чотирьох тисяч років віддаляють нас від першопочатків дитинної людської цивілізації – Стародавньої Греції, або Еллади. Маленький, за нинішнім рахунком, народ Еллади створив мистецьку культуру, що стала золотим фондом світової, і з якої людство й дотепер черпає натхненні образи й моральні засади. Саме цей народ створив багатство літературних форм і жанрів, що під грецькими назвами стали взірцем всієї європейської літератури (трагедія, комедія, лірика, епос), а також заклав основу для більшості наукових дисциплін (філософії, філології, математики, природознавства, музики, медицини).

Чи не тому здавна вважали високоосвіченою ту людину, що володіла знаннями про античний світ та його культуру? Саме в глибинах формування давньогрецької суспільності вироблялися закони людської моралі та правила стосунків між людьми, викристалізувалися думки про загальнолюдські цінності. Давні греки першими порушили соціально-політичні й морально-психологічні питання, що й досі стоять на порядку денному людських спільнот. Зазнавши численних втрат від воєн, вони засуджували війну й славили мир, шукаючи шляхи розумного розв'язання воєнних конфліктів. Пройшовши у своєму історичному розвитку всі етапи суспільних формацій, давні греки першими визначили цінність людини як особистості та засудили рабство й експлуатацію людини людиною. Людина для давніх греків – вінець творіння, еталон прекрасного. Поєднання фізичного і духовного начал. Людські почуття – кохання, вірність, зрада, дружба, ненависть, душевні страждання – все це знайшло місце і в міфології, і в літературі давніх греків. А понад усе – людський розум, його неосяжність! (Пригадайте, найціннішим подарунком Прометея людям була саме іскра розуму, «вогонь Прометея» є контекстуальним синонімом поняття розумом.) Саме розум став рушієм земної цивілізації. Таким чином. Греки на чільне місце поставили людину.

Що спонукало давніх греків шукати місце людини в довколишньому світі і що сприяло цим пошукам? Гадається, передусім – умови життя. Територія Давньої Греції була гористою, з малородючими ґрунтами, що не сприяло розвитку хліборобства. Греки здебільшого займалися вирощуванням оливок, винограду та розведенням кіз і овець. Зате в надрах землі крилося безліч корисних копалин – золото, срібло, мармур, що їх потребували сусідні країни. Склалися просто блискучі умови для розвитку торгівлі – вивільнені від хліборобської праці руки, а найголовніше – вихід до морських шляхів, його мала кожна історична область і відповідно кожне плем'я. Та не лише торгівля й колонізація стали рушіями давніх греків. Менталітету цього давнього народу був притаманний дух пізнання нового, допитливість, цікавість до усього, що їх оточувало, до незнайомих світів – країн, народів, географічних територій. Греки вміли побачити цікаве, незнане і зберегти свої враження в оповідях та піснях.

Особливість історичного розвитку Давньої Греції було її заселення спорідненими племенами. Єднання цих племен відбулося на основі створення і сповідування єдиної для всіх племен олімпійської релігії, а зрештою, спільної еллінської культури, однією з ланок якої була міфологічна та літературна творчість. Взаємозв'язок між літературою та суспільним розвитком Давньої Греції був надзвичайно тісним, і саме він визначив головні віхи розвитку давньогрецької літератури.

Опрацювання поняття античність, з'ясування особливостей давньогрецької культури.

Античність – це узагальнена назва історико-культурної доби, двох народів Середземномор'я – давніх греків та давніх римлян. Існувала ця доба з I тис. до н. е. до V ст. н. е. Давні греки займали

Людина посідає центральне місце у творах античного мистецтва. Особистість була для давніх греків носієм розуму і гармонії. Вони утверджували її цінність, вірили у великі можливості. В античний період існувало таке поняття, як „калагатія”, що в перекладі означає „прекрасний і добрий”. Фізична краса у Греції тісно пов'язувалася з духовною досконалістю та красою. Таким був ідеал людини – громадянина античності. Характерно, що учасники Олімпійських ігор повинні були мати бездоганну репутацію у фізичному і моральному плані. Давні елліни уявляли світ як поєднання природних, історичних, соціальних, стихійних, божественних сил. Доля людини залежала від волі богів. Але людина не була

безвольною. Вона мала певну моральну позицію щодо ударів долі. Елліни боялися смерті, але ще більше вони боялися негероїчного, бездуховного, негармонійного буття. Тому герої віддають перевагу віку короткому, але звитяжному. Греки любили життя в усіх його проявах. Вони вміли кохати, дружити, радіти життєвим благам і, водночас, уміли захищати свій народ, свободу. Давні греки намагалися надати життю високого, героїчного і світлого змісту, а це могли зробити лише духовно й фізично розвинені люди.

Етапи розвитку античної літератури

Архаїчний, або дописемний період, який охоплює ряд століть усної народної творчості, закінчується у першій третині I тисячоліття до н.е., завершується творами Гомера «Іліада» та «Одіссея» (VIII–VII ст. до н.е.).

Класичний період, який збігається зі становленням і розквітом грецького класичного рабовласництва (VII–IV ст. до н.е.). Характеризується розквітом ліричної поезії (Тиртей, Алкей, Сапфо, Анакреонт, Алкман та ін.), жанру *байки* (Езоп). Розвиваються драматургія: *трагедія* (Есхіл, Софокл, Еврипід), *комедія* (Аристофан); прозові твори: *історіографія* (Геродот, Фукидід, Ксенофонт); *філософські роздуми* (Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель); *красномовство* (Демосфен). Ні прозового епосу – роману, ні прозової драми в класичну епоху не існувало.

Елліністичний період – це етап в історії країн Східного Середземномор'я з часу походів Олександра Македонського (334–323 рр. до н.е.) до завоювання цих країн Римом, що завершився 30 р. до н.е. підпорядкуванням Єгипту.

Еллінізм – поширення впливу грецької культури на країни Малої Азії, Близького Сходу і Північної Африки.

У грецькій літературі відбувається процес кардинального оновлення жанрів, тематики і стилістики, зокрема виникає жанр *прозового роману*. Елліністичний етап представлений *лірикою* (Каллімах, Феокрит, Аполлоній) та *побутовою комедією* (Менандр).

До цього періоду античної літератури належить і римська література, тому його частину називають елліністично-римським періодом.

Римський період (III ст. до н.е. – III ст. н.е.). Греція стає однією з провінцій Римської імперії. Римська література спочатку зростає на зразках грецької і зазнає її впливу.

Майже всі європейські літературні жанри: епос, елегія, ода, гімн, ідилія, трагедія, комедія і багато інших — зародилися і сформувалися в античну добу і живуть донині. Світова література отримала неоціненний спадок: зразки довершених художніх творів в усіх жанрах, які для нових європейських літератур стали справжньою школою і еталоном майстерності. Французький письменник XVII ст., ревний шанувальник античної класики Жан де Лабрюйєр зазначав: «Щоб досягти досконалості в словесності і — хоча це дуже важко — перевершити стародавніх, треба почати з наслідування їм». Нові європейські літератури пройшли цей шлях.

У I столітті до н.е., коли Рим у результаті завоювань перетворився на величезну імперію і Греція увійшла до її складу, сталося те, що не раз бувало в історії: переможці на полі бою опинилися під впливом переможених у багатьох галузях культури. Римлянин учився в елліна, римська поезія засвоювала уроки грецької. Видатний римський поет Горацій писав: Греція, скорена воїном диким, його ж підкорила, Лацій і суворий зріднила з мистецтвом. Виник тісний зв'язок грецької літератури з римською, яка почала розвиватись як друга антична література (вона зародилася в III столітті до н.е.). «Золотим віком» римської літератури став період з I століття до н.е. по I століття н.е., коли вона плідно взаємодіяла з грецькою літературою.

Антична література й культура відродилися в Італії у XIV столітті, давши назву одному з найвищих злетів людського духу й розуму — добі Відродження (Ренесансу), й охопила до початку XVII століття всі країни Західної Європи. Світлі ідеали античності: людина як міра всього, її духовна й фізична краса, особиста свобода й гідність — стали надбанням європейських культур. Духовну красу людини, вірність у коханні оспівували Данте і Петрарка, людську гідність і свободу відстоював Дон Кіхот, Ромео і Джульєтта боролися за право вибору в коханні...

У XVIII столітті увага до творів давньогрецьких авторів знову посилюється. Різними мовами перекладаються Гомерові епічні поеми, вірші інших поетів, античні трагедії і комедії, запроваджується

вивчення давньогрецької й латинської мов у школах. Осторонь цих процесів не залишились і східнослов'янські літератури, які були тісно пов'язані з історією і культурою Візантії. До сюжетів і образів античної літератури зверталися Григорій Сковорода, Василь Жуковський, Іван Котляревський, Олександр Пушкін, Тарас Шевченко, Леся Українка.

II. Рефлексія.

- Визначити, яке значення мала антична література.

- Відкрила для людства невмирущі етичні цінності (*людяність, милосердя, готовність до самопожертви, мужність і незламність у боротьбі*)
- Греки першими визначили цінність людини як особистості, засудили експлуатацію людини людиною, рабство, війну і славили мир.
- Були закладені основи для більшості наукових дисциплін (філософії, філології, природознавства, медицини, музики).
- Виробила жанри, які згодом засвоїли молоді європейські культури: *епос, драма, трагедія, комедія, лірика, ода, повість, байка*.
- Виробила систему поетичних образів, фігур, тропів.
- Слугувала зразком для наслідування, особливо в епоху Відродження і класицизму.
- У лоні давньогрецької культури виник європейський театр.
- Образи та сюжети античності – невичерпне джерело натхнення для художників усіх часів. Вони надихали Шекспіра, Шіллера, Моцарта, Байрона, Пушкіна, Ахматову, Шевченка, Лесю Українку, Ліну Костенко.

Гра «Істинне – хибне»

1. “Античний” в перекладі означає “стародавній”. („+”)
2. До античної літератури входять всі літератури стародавніх країн. („-, ,”)
3. Початок античної літератури припадає на добу розкладу рабовласницького ладу. („-, ,”)
4. Основою античної літератури є міфи давніх народів. („+”)
5. Давні греки цінували в людині духовну і фізичну досконалість. („+”)
6. Саме в епоху античності в літературі були вироблені трагедія, комедія, роман, ода та інші літературні жанри. („+”)
7. Парфенон – творіння стародавніх римлян. („-, ,”)
8. Культура античності застаріла і не викликала інтересу в подальші епохи. („-, ,”)

Методичний коментар: учні в зошитах ставлять знак „+”, якщо твердження, на їхню думку, вірне, якщо твердження хибне – „-, ,”.

III. Домашнє завдання.

Опрацювати конспект, прочитати С. 37-41, міфи «Троя», «Облога Трої».

Тема. Давньогрецька міфологія. Основні цикли давньогрецьких міфів. Міфологічна основа героїчного епосу. Відображення історичних подій у міфах троянського циклу. Аналіз міфів «Троя», «Паріс викрадає Єлену», «Облога Трої».

Мета: розширити й поглибити учнівське розуміння міфу як особливої стадії в розвитку художнього відображення, пізнання людиною дійсності та важливого джерела тем, сюжетів, образів і мотивів античної літератури; показати нерозривний зв'язок міфології Давньої Греції й світової культури; познайомити учнів з основними циклами давньогрецьких міфів; розкрити героїчний та гуманістичний пафос міфів троянського циклу; довести нерозривність міфу й реальності в житті давніх греків; ознайомити учнів з історичною основою виникнення міфів троянського циклу та науковим відкриттям Генріхом Шліманом Трої як стародавнього міста, що реально існувало на півострові Мала Азія; пояснити на прикладі опису подій Троянської війни, що цикл міфів, з одного боку, прославляє родову єдність та героїзм, а з іншого - засуджує війну як явище протиприродне людському життю; розкрити багатство засобів художньої виразності у зображенні подій та страждань людей; учити восьмикласників цінувати давні пам'ятки художнього слова як безцінні скарби історико-культурного розвитку людства; сприяти формуванню гуманістичних світоглядних позицій учнів.

Обладнання: фрагменти художнього фільму «Троя» (виробництво США), виставка літературних творів, що виникли на основі різних сюжетних ліній троянського циклу.

*Хай же зникне навек
Між богів і людей ворожнеча.
Гомер. «Іліада»*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й завдань уроку

Вступне слово вчителя

Наше головне завдання - більш детально ознайомитися з найвідомішими циклами давньогрецьких міфів, які стали не лише основою для багатьох творів античної літератури, а й увійшли до золотого фонду світової культури. У попередніх класах ви вже працювали з деякими з них. Пригадайте, які саме давньогрецькі міфи ви вивчали. (Це міф про Прометея та цикл міфів про Геракла.)

Отже, поняття «цикл міфів» для вас не нове. Згадаймо, що потрібно для того, щоб різні міфи були об'єднані у цикл. (Учні висловлюють своє розуміння, в якому обов'язково має бути зазначено дві особливості циклу міфів - спільність теми та наявність героїв, що діють у всіх міфах.)

III. Оголошення теми і мети уроку.

Самостійна робота з інформацією підручника про давньогрецьку міфологію й основні цикли давньогрецьких міфів як основу героїчного епосу. Створення тезового конспекту за запропонованим учителем планом – С. 38

Міфологія становить основу античної культури, в тому числі літератури. На вузькому зовнішньому сяючому ободі нашого щита позначені основні цикли давньогрецьких міфів за змістом: *про богів, героїв, троянський, фіванський, цикл міфів про аргонавтів.*

Пригоди аргонавтів з Ясоном у пошуках золотого руна складають **цикл міфів про аргонавтів**. Цей знаменитий похід оспівано в поемі Овідія «Метаморфози», у трагедії Еврипіда «Медея».

Фіванський цикл об'єднує міфи про царя Едіпа, Антігону, про невдалий похід Алкмеона та успішний похід Епігонів (нащадків) проти Фів, про загибель Алкмеона, проклятого своєю матір'ю. Усі ці міфи пов'язані з легендарним «семибрамним» містом Фіви, яке було важливим політичним центром Давньої Греції.

Троянський цикл міфів своїм корінням сягає у III–II тис. до н. е. Давньогрецькі співці – аеди та рапсоди – з уст в уста, від покоління до покоління передавали пісні про події легендарного минулого в Іонії, про похід на Трою, або Іліон (звідси назва «Іліади» Гомера). Ці пісні знала вся Еллада. На їх основі виникали художні твори, де історія набувала рис легенди. Міфи троянського циклу знайшли відображення ще й у трагедіях Софокла, Еврипіда, у поемах римських поетів Вергілія та Овідія.

Аед – (грец. *aoidos* – співець) – еллінський поет, котрий виконував епічний твір, акомпануючи собі на струнному інструменті – формінкзі, лірі чи кіфарі. Образ Аед відтворено у поемі Гомера «Одіссея» (Демодок, Фемій).

назва «Іліади» Гомера). Ці пісні знала вся Еллада. На їх основі виникали художні твори, де історія набувала рис легенди. Міфи троянського циклу знайшли відображення ще й у трагедіях Софокла, Еврипіда, у поемах римських поетів Вергілія та Овідія.

З'ясування первинного сприйняття змісту циклу троянських міфів на чуттєво-емоційному рівні

- Чи прочитали ви міфи троянського циклу в повному обсязі?
- Скільки міфів складають цей цикл?
- Назвіть їх у композиційній послідовності.
- Які фрагменти циклу вразили найбільше? Чим?
- Які герої запам'яталися найбільше? Чим?
- Що в тексті міфів залишилося незрозумілим?
- На які запитання ви хотіли б отримати відповіді?

Вікторина-змагання за змістом циклу троянських міфів

1. Хто і чому порадив богам віддати Фетиду (морську богиню) заміж за Пелея? (*Прометей. Тому що від можливого шлюбу Зевса і Фетіди мав народитися син, могутніший за батька і здатний скинути його з Олімпу.*)
2. Де відбулося весілля Пелея і Фетіди? (*У печері кентавра Хірона.*)
3. Хто і чому підкинув на бенкетний стіл яблуко розбрату? (*Еріда, богиня чвар і розбрату, підкинула яблуко із садів Гесперид, тому що її забули запросити на весільний бенкет, тому вона була ображена й розлючена.*)
4. Що було написано на яблуці, яке підкинула на стіл Еріда? (*«Найвродливіший».*)
5. Які богині затіяли між собою сварку за право називатися найвродливішою? (*Гера – дружина Зевса, богиня родинного вогнища; Афінa – донька Зевса, богиня мудрості та справедливої війни; Афродіта – богиня кохання і дружина бога-коваля Гефеста.*)
6. Хто мав вирішити їхню суперечку? (*Троянський царевич Паріс, найгарніший із земних юнаків.*)
7. Чому він віддав яблуко Афродіті? (*Богиня пообіцяла йому кохання найпрекраснішої із земних жінок – Єлени.*)
8. Чією донькою була Єлена? (*Єлена була донькою Зевса і Леди, дружини героя Тіндарея.*)
9. Кого і за чією порадою Єлена обрала за чоловіка? (*Її чоловіком став Менелай, якого вона обрала сама. Інші претенденти, за порадою Одиссея, мали пригнути йому на вірність і прийти на допомогу в скрутні.*)
10. Хто із троянських героїв був супутником Паріса до Спарти? (*Еней.*)
11. Як Паріс відповів на гостинність Менелая? (*Коли Менелай терміново від'їхав на Крит, Паріс викрав Єлену і пограбував Менелая.*)
12. Хто став на чолі грецького війська? (*Агамемнон – цар Мікен і рідний брат Менелая.*)
13. Хто допоміг Менелая і Агамемнону зібрати грецьких воїнів для участі у війні з троянцями? (*Мудрий Нестор, цар Пілоса.*)

14. Як вдалося розгадати хитрість Одиссея, що не хотів йти на війну? (*Одиссей, що мав молоду дружину Пенелопу та новонародженого сина Телемаха, прикинувся божевільним і почав орати свої ниви та засипати їх сіллю. Паламед здогадався про це і поклав у борозну Одиссея його сина-немовля, який неминуче загинув би під плугом. Так була розкрита хитрість Одиссея і він змушений був йти на війну.*)
15. Скільки років тривала Троянська війна? (*Десять.*)
16. Чийм сином був Ахілл? (*Сином царя Пелея та морської богині Фетіди.*)
17. Чому було необхідно залучити Ахіллеса до участі у війні з троянцями? (*Віщий Калхас передрік синам Атрея, що вони здобудуть перемогу, якщо у війні з Троєю прийматиме участь Ахілл.*)
18. Чому Фетіда сховала Ахілла на Скіросі у палаці царя Лікомеда? (*Згідно з пророцтвом, Ахілл мав загинути у Троянській війні, тому й хотіла його врятувати.*)
19. Як вдалося переконати Ахілла взяти участь у війні? (*Хитромудрий Одиссей з Діомедом під виглядом купців приїхали на Скірос і розклали перед царівнами, доньками Лікомеда, різні шати й прикраси. Ахілл, переодягнений у жіноче вбрання, також був серед них. Одиссей серед товарів поклав зброю. Ахілл вибрав щит, меч, поножі та панцир і з радістю прийняв пропозицію Одиссея.*)

Учитель. Ця вікторина допомогла нам здійснити Мандрівку за змістом циклу троянських міфів. Тепер ми маємо з'ясувати, де проходить межа між реальними подіями та вигадкою.

- Що ви знаєте про історичну основу троянського циклу міфів?

Перегляд відео «Троя: міф і реальність».

Повідомлення про Генріха Шлімана.

Генріх Шліман (1822-1890), автор відомої книги «Іліон: місто і країна троян». У книзі було приблизно 900 сторінок і вдвічі більше ілюстрацій. Шліман хвилювався, чи зрозуміють читачі ту наполегливість, з якою він ішов до поставленої мети? Восьмирічним хлопчиком Генріха вразив малюнок з книги, яку йому на Різдво подарував батько – «Всесвітня історія для дітей». На малюнку було зображене палаюче місто і герой, що ніс на спині старця, а за руку вів хлопчика в сльозах. Це був Еней. Могутні стіни Трої вразили уяву Генріха і він поклявся, що знайде ці стіни і башти, адже такі величні воїни не могли зникнути безслідно. На все життя хлопчик полюбив Гомерові вірші. Він знав напам'ять майже всю «Іліаду». Образи поеми полонили його душу. Довгі роки він виношував ідею віднайти стародавнє місто.

Шліман став багатою людиною, наживши статки на торгівлі, і вирішив їх витратити на розкопки стародавньої Трої. Вона мала бути в турецьких володіннях – на узбережжі Малої Азії. Кримська війна завадила здійсненню прагнень мрійника. Шліман уже став мільйонером, проте вважав, що половина життя минула марно. Він так хотів стати ученим! Довелося надолужувати! За три місяці він навчився читати й писати давньогрецькою. «Іліада» відкрилася Генріху Шліману у всій чарівності оригіналу. Науковці XIX століття вважали Трою вигадкою, а поему Гомера – казкою. Але Шліман вірив Гомерові!

1871 року Шліман прибув до Дарданелли – провінційного містечка на березі однойменного проливу. З невимовним хвилюванням він їхав до селища Гіссарлик, де, за легендами, колись стояла Троя. З хвилюванням їхав Шліман давньою Троадою. Турецький уряд дав дозвіл на розкопки за умови, що половина знайденого належатиме урядові. Шліманові хотілося якнайшвидше знайти стіни стародавньої Трої і довести всьому світові, що Гомер казав правду!

Шліман був аматором в археології. Він гадав. Що треба шукати на великій глибині і нехтував залишками будівель, черепками, скелетами, які були майже на поверхні. Перший рік розкопок закінчився невдачею. Але наступного року розкопки дали результат! Гіссарлицький пагорб відкрив свої таємниці! Давні стіни зі слідами страшних пожеж явили себе світові. Далі Скейська брама, далі сховище, повне скарбів (близько восьми тисяч виробів зі срібла та золота!). Знахідки викликали переполох, але науковці вперто не визнавали Трої.

У 1879 році Шліман знову працює на розкопках Трої, враховуючи помилки минулих років. З'ясувалося, що на Гіссарлицькому пагорбі існувало дев'ять міст, які послідовно змінювали одне одного. Троя поеми Гомера була шостим містом. Її стіни Шліман зрив у перші ж роки роботи, шукаючи її у давніших і глибших пластах. Він сам знищив стіни давньої Трої!

Шліман відкрив і давні Мікени!

Завдяки Шліману відкрилася широка картина життя давньогрецьких племен у добу Гомера та за більш давніх часів. Шлімана почали поважати. Саме завдяки його подвижницькій праці й наполегливості людство дізналося про найдавніші сторінки Давньої Еллади.

Отже, Троя не міф, а реальність!

- Якщо Троя дійсно існувала, тоді чому Троянська війна овіяна численними міфами? Де саме закінчується реальність і починається міф? Чи, навпаки, де закінчується міф і починається реальність? (Завдяки Шліману науковці довели, що Троянська війна дійсно була. Відбулася вона близько 1250 р. до н.е. її причинами було бажання греків розширити свої володіння й захопити Малу Азію, що знаходилась на перетині морських торгових шляхів і була надзвичайно багатою, Але з такою версією в очах історії давні греки постають як завойовники-конкістадори, що несуть страждання і чужому, і власному народові. Вірогідно, що Троянський цикл виник з бажання стародавніх греків показати себе перед наступними поколіннями не завойовниками-руйнівниками, а поборниками справедливості, захисниками прав одного з їхнього роду (за образу Менелая має помститися весь рід - такий головний закон общинно-родового суспільства). Більш того, вони не самі розпочали війну, а з волі богів, що, граючись людськими долями, як іграшками, розпочали Троянську війну! Дев'ять років безуспішно штурмували греки Трою, пересварилися, настраждалися, втратили кращих із кращих героїв і, нарешті, здобули перемогу! Чи не правда, дуже приваблива версія!

Так гарно, поетично і вигідно для себе в історичному сенсі постав цей фрагмент із життя стародавніх греків. А можливо, це була своєрідна поетизація світобачення давніх греків? Науковцями доведено, що давній цар Мікен Агамемнон дійсно існував. Отже, можливе існування й інших героїв троянського циклу - Ахілла, Одиссея, Гектора, Паріса. І хоча це не підтверджено історичними знахідками, вони назавжди залишаються міфологічними постатями із живими людськими характеристиками - запальний і мужній Ахілл, хитромудрий Одиссей, славетний Гектор, сильні й відважні Аякси, вродливий Паріс. Вони вийшли за межі міфологічного циклу й розпочали мандрівку століттями в різних культурах).

- Спробуйте на основі прочитаних міфів троянського циклу та усього, що було сказано на уроці, зробити висновок, які проблеми найбільше хвилювали давніх греків і як це знайшло відображення в цьому циклі.

Головні проблеми троянського циклу міфів

- ✓ Проблема родової єдності та взаємодопомоги.
- ✓ Проблема героїзму, відданості своїм побратимам по зброї.
- ✓ Проблема воїнської звитяги та поваги до гідного суперника.
- ✓ Проблема розподілу влади.
- ✓ Проблема подружньої вірності.
- ✓ Проблема поваги до старшого покоління.
- ✓ Проблема віри, культу богів.
- ✓ Проблема засудження війни як руйнівної стихії, що забирає людські життя і приносить страждання.

- З-поміж визначених проблем виокремте дві найголовніші, які, на вашу думку, пов'язані з головними ідеями троянського циклу міфів. (Головні ідеї циклу троянських міфів - це ідея родової єдності й взаємодопомоги та ідея засудження війни.)

- Порівняйте зі словами Гомера з поеми «Іліада», взятими за епіграф до даного уроку.

- Визначте, які проблеми троянського циклу втілилися у міфах «Троя», «Паріс викрадає Єлену» та «Облога Трої». Яке місце ці міфи займають у загальній композиції циклу? Чи мали б вони таке смислове навантаження як окремі міфи? Аргументуйте свою точку зору.

- Яким у названих міфах постає життя давніх греків і троянців? Доведіть, спираючись на текст, що воно було сповнене небезпек і страждань. Поясніть чому?

- Схарактеризуйте вчинок Паріса. Доведіть, що він знехтував головні закони не тільки общинно- родового суспільства, а й закони порядності, що не втрачають своєї ваги й сьогодні. Наскільки дії Паріса залежать від нього самого? Як це пов'язано зі світоглядом давніх греків?

- Висловіть своє враження від змалювання битв у циклі троянських міфів. Які художні засоби здебільшого використані для зображення напруги битви та трагізму зображуваних подій? (Зазвичай емоційна напруга досягається за рахунок деталізації та вдалого використання епітетів, що допомагають зрозуміти стан та переживання героїв. Нерідко використовуються гіперболи та фантазмагорії, які посилюють враження. Важливим є прийом епічного перебільшення, наприклад, «сто тисяч озброєних воїнів» (реально їх не могло бути стільки на той час).

- Чому цикл троянських міфів є одним із найпопулярніших? Що ви знаєте про використання його сюжетів, образів, мотивів у давніх літературах (у античній) та у світовій культурі загалом?

Роль троянського циклу міфів важко переоцінити.

По-перше, саме цей цикл став висхідною точкою для міфів та міфологічних циклів більш давньої пори. Наприклад, цикл міфів про Одиссея розпочинається з того, що закінчилася Троянська війна і герої отримали можливість повернутися додому.

Чому саме повернення Одиссея на батьківщину перетворилося на цілий міфологічний цикл? Можливо, Одиссей став героєм цілого циклу тому, що саме завдяки йому відбулися найважливіші події війни: саме він розгадав хитрість Фетіди, що заховала на Лемносі Ахілла; саме він був серед тих, хто власним прикладом надихав грецьких воїнів, коли занепадав їх дух; саме він був посланцем Агамемнона до Аполлона у справі Хрисеїди; саме Одиссей вигадав «троянського коня» тощо. Проте головна причина криється в тому, що в житті давніх греків настав час прославити не тільки і не стільки фізичну силу, а й людський розум. Одиссей був, безумовно, кращим претендентом серед давньогрецьких героїв, недарма він увійшов у світову культуру як «хитромудрий».

Своєрідним продовженням троянського циклу є порівняно невеликий цикл про Агамемнона та його сина Ореста.

По-друге, і це, безумовно, головне, троянський цикл був потужним джерелом сюжетів, мотивів, образів, проблем та ідей всієї античної літератури, оскільки торкався практично всіх найголовніших аспектів життя давньої людини. Назвемо хоча б головні, всесвітньовідомі літературні твори античності. В яких простежується вплив циклу троянських міфів:

- епічна поема Гомера «Іліада» (а згодом і «Одиссея»)
- трагедії Софокла «Аякс-биченосець», «Філоктет»
- трагедії Евріпіда «Іфігенія в Авліді», «Андромаха», «Гекуба», «Іфігенія в Тавриді»
- поема Вергілія «Енеїда»
- поема Овідія «Героїні», окремі фрагменти «Метаморфоз» (наприклад, частина, в якій зображується смерть Паламеда, якому помстився Одиссей за те, що Паламед розгадав його хитрість з безумством, коли ітакієць не хотів іти на війну)
- поема Гесіода «Теогонія»
- трагедії Есхіла «Агамемнон», «Хоефори», «Евменіди».

Парадоксальним і надзвичайно цікавим є той факт, що міфи та міфологічні цикли прийшли до сучасного читача здебільшого уже відтвореними з творів античної літератури, насамперед з поем Гомера «Іліада» та «Одиссея», які стали епосом , священними книгами стародавніх греків.

По-третє, троянський цикл міфів знайшов відображення і в античній скульптурі, а в більш пізній період (особливо за доби європейського Ренесансу) став джерелом сюжетів для живопису. Наведемо деякі приклади:

- скульптурна група « Лаокоон» (відомий сюжет Троянської війни – змії душать жерця Лаокоона та його синів) (невідомі скульптори IV-III ст. до н.е.)
- античні барельєфи були прикрашені скульптурними зображеннями на сюжети троянського циклу (наприклад, «Слена приймає Паріса», «Пріам біля ніг Ахілла» тощо)
- відомі античні статуї «Паріс», «Менелай», скульптурний фронтон Егінського храму «Битва греків і троянців»
- живописні зображення та різьблення на античних вазах та кубках (наприклад, різьблення на античному срібному кубку «Сварка через обладунки Ахіллеса», малюнок на античній вазі «Ахілл перев'язує рани Патрокла» тощо)
- античні зображення богів скульптора Праксителя
- у більш пізній період троянський цикл надихав відомих художників (наприклад, у французьких живописців Реньо і Делакруа ми бачимо серію картин, присвячених вихованню Ахілла кентавром Хіроном; англійський художник Флакман створив серію ілюстрацій до «Іліади» Гомера, в основі якої лежить цикл троянських міфів; відома картина Жерара «Фетіда приносить зброю Ахіллесу»; картина Ліонелло Спади «Еней несе свого батька»; відомі картини різних авторів, що зображували суд Паріса і т.д.

По-четверте, ми знаходимо відлуння троянського циклу міфів і в більш пізній літературі:

- І. Котляревський «Енеїда» (частина системи образів, проблематики та ідей)
- Дж. Джойс «Улісс» (мотив повернення додому споріднений з мандрівками Одиссея) та інше.

IV. Рефлексія.

V. Домашнє завдання.

Опрацювати конспект, прочитати міфи «Смерть Ахілла», «Троянський кінь».

Тема. Аналіз міфів «Смерть Ахілла», «Троянський кінь». Ключові образи циклу, їхній гуманістичний зміст. Міфологічні символи.

Мета: здійснити цілісний аналіз міфів «Смерть Ахілла» й «Троянський кінь», схарактеризувати міфологічні образи центральних персонажів циклу - Ахілла, Одиссея, Паріса, розкрити їхнє смислове та символічне навантаження; розкрити гуманістичний сенс троянського циклу міфів відповідно до світобачення давніх греків та в загальнолюдському сенсі; розвивати навички аналітичного дослідження тексту; сприяти формуванню гуманістичного світосприйняття учнів, розширенню їхніх культурно-історичних горизонтів.

Обладнання: учнівські слайд-презентації до міфів «Смерть Ахілла» та «Троянський кінь», слайд-презентація до бліц-вікторини «Впізнай», ілюстрації до міфів.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бліц-вікторина «Впізнай»

(за запропонованими вчителем слайдами учні мають встановити, якому епізоду чи героєві з троянського циклу міфів вони відповідають; після «розгадування» секрету слайду вчитель надає додаткову інформацію про назву живописного твору, автора даного зображення та час його створення, чим розширює галу знань про культурне відлуння цього міфологічного циклу за різних культурно-історичних епох)

Фронтальна бесіда на з'ясування розуміння учнями міфологічних символів троянського циклу

- Поясніть сенс висловлювань, що стали крилатими. Перекажіть епізоди з міфів, пов'язані з цими афоризмами.

«яблуко розбрату» - предмет суперечок, ворожнечі;

«ахіллесова п'ята» - слабка, вразливе місце; єдине незахищене місце (Фетіда тримала Ахілла за ніжку, купаючи у підземних водах Стіксу, щоб його тіло було невразливим. Єдиним місцем, не омитим водою, була п'ята Ахілла, що й стала його вразливим місцем);

«троянський кінь» - підступний дарунок ворогів (цей вислів використовують, коли йдеться про чиїсь злі, підступні дії, адже вигадка Одиссея зробити дерев'яного коня як своєрідний повіз для грецьких воїнів обернулася для троянців страшною поразкою), синонімічний вислів - «дари данайців» - та інші.)

- Як ви думаєте, чому ці вислови вийшли за межі давньогрецьких міфів і активно використовуються за різних часів у різних країнах?

- Які з цих афоризмів безпосередньо пов'язані з міфами «Смерть Ахілла» й «Троянський кінь»?

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Детальний переказ міфу «Смерть Ахілла» за принципом «ланцюжка» (один учень розпочинає, інший продовжує; таким чином можна з'ясувати рівень виконання домашнього завдання багатьма учнями та оцінити їхнє вміння переказувати зміст близько до тексту зі збереженням стилю міфів)

Аналітична бесіда за змістом міфу «Смерть Ахілла»

- Визначте тему міфу «Смерть Ахілла».

- Спираючись на інші міфи троянського циклу, складіть компакт-біографію одного з його найвідоміших персонажів - Ахіллеса.

Компакт-біографія Ахілла

Ім'я: Ахілл (Ахіллес)

Національна приналежність: грек (мірмідонянин)

Походження: напівбог

Соціальний стан: фессалійський царевич

Батьки: батько - грецький герой Пелей, мати - морська богиня Фетіда, донька бога морів Нерей

Доля Ахіллеса: 1. За умови участі Ахілла в Троянській війні на боці греків він має загинути й стати найславетнішим героєм, таємною зброєю греків та запорукою їхньої перемоги над троянцями.

2. Якщо Ахілл не братиме участі в Троянській війні, він проживе до глибокої старості й помре своєю смертю, але ніколи не буде славетним.

Призначення Ахілла: бути воїном та запорукою перемоги давніх греків у Троянській війні

Виховання: був учнем кентавра Хірона

Фізичний стан: надзвичайно витривалий, фізично сильний, найкращий бігун серед своїх сучасників (стосовно Ахілла у міфах завжди використовується постійний епітет «прудконогий»), майже безсмертний (мати скупала його немовлям у водах Стіксу, що зробило його тіло невразливим, єдиним не омитим водами священної річки місцем була п'ята Ахілла, за яку тримала його Фетіда; Ахіллесова п'ята стала єдиним вразливим місцем героя та його таємницею, відомою лише богам)

Моральні якості: жорстокий, ідеальна машина для вбивства, відповідає уявленням давніх греків про ідеального героя-воїна, безжальний, вірний друг, амбітний, нерідко ставить свої власні інтереси вище за інтереси спільноти (суть сварки з Агамемноном), не прощає образ, прекрасний воєначальник

Смерть Ахілла: загинув від отруйної стріли, пущеної Парісом у його п'яту за намовленням Аполлона; передбачення справдилося - Ахілл став найславетнішим героєм-воїном, але загинув у розквіті літ.

- У який момент Троянської війни загинув Ахілл? Доведіть текстом міфу, що це було визначено Долею (Фатумом), що стояла й над людьми, й над богами.

- Яку роль у прискоренні смерті Ахілла відіграли боги? Хто і чому допоміг троянцям здолати славетного героя?

- Чому покровителька греків Афіна Паллада не вберегла кращого з грецьких воїнів?

- Чому саме Паріс став вбивцею Ахілла?

- Як ви думаєте, чому Паріс загинув також від стріли, а не від іншої зброї?

- Знайдіть у тексті міфу «Смерть Ахілла» емоційну оцінку цієї події давніми греками. Доведіть, що для них це була величезна втрата.

- Поясніть, чому греки отримали перемогу в Троянській війні попри те, що у фінальному її періоді Ахіллеса вже не було серед воїнів.

- Зробіть висновок про роль образу Ахілла у циклі троянських міфів, запишіть його у робочі зошити.

Детальний переказ міфу «Троянський кінь» за принципом «ланцюжка» від імені Одиссея (або від імені царя Трої Пріама)

Аналітична бесіда за змістом міфу «Троянський кінь»

- Схарактеризуйте стан воєнних дій на бойовищі після смерті Ахіллеса.

- Поясніть, чому воєнна перевага переходила з рук в руки.

- Чому десятирічна облога Трої не дала результату? Доведіть, спираючись на текст, що Троя була однією із найміцніших фортець стародавнього світу.

- Поясніть, чому цей міф троянського циклу має назву «Троянський кінь».

- Чому Одиссей запропонував саме таке рішення? Доведіть, що він добре вивчив звички та прихильності суперників. (*Одиссей добре знав цікавість троянців до всього невідомого, екзотичного.*)

- Яким було справжнє призначення дивовижної «іграшки»?

- Розкрийте сутність стратегічного плану Одиссея щодо використання «троянського коня». Визначте риси характеру героя, проявлені ним у цьому епізоді Троянської війни.

- Доведіть, що Одиссей є ще більш небезпечним для супротивника, ніж Ахілл.

- Визначте риси вдачі Одиссея, які він продемонстрував в історії з «троянським конем». Поясніть, чому він сам очолив небезпечну експедицію.

- Чому троянці не звернули уваги на застереження жерця Лаокоона та віщії Кассандри? Доведіть, що троянці були досить легковірними й поступалися в аналітиці та стратегії грекам.

- Якою була доля вішунів? Доведіть, що вона є відображенням вірувань давніх греків про стосунки людей і богів.

- Виразно прочитайте фрагмент проникнення греків до Трої. Доведіть, що це було початком падіння незламної цитаделі. (*Доки Троя являє собою закритий для греків єдиний світ, вона здатна тримати облогу.*)

Але хитрість Одиссея стає смертельним вибухом всередині світу троянців. Міцне кільце їхньої єдності розірване - ворог у місті. І це стало початком падіння Трої.)

- Чому афоризми з цього міфу («троянський кінь» або «дари данайців») залишаються актуальними й у наш час? Спробуйте застосувати їх до сучасної історико-політичної ситуації в Україні. Які, по-вашому, уроки Троянської війни, вкарбовані у циклі давньо-грецьких міфів, варто враховувати й сьогодні? Свої міркування запишіть у зошити як висновок.

IV. Рефлексія

- Визначте ключові образи троянського циклу міфів.

- Хто з них, по-вашому, найбільш утілює в собі уявлення давніх греків про ідеального воїна? Визначте за троянськими міфами критерії такого воїна.

- Назвіть найважливіші ідеї, яким керувалися давні греки. Поясніть, чому саме вони мали для них настільки велику цінність, що були увічнінені в міфах.

- Поміркуйте, у чому полягає гуманістичний сенс троянського циклу міфів. Розкрийте його актуальність для сьогодення. Запишіть відповідь у формі висновку (4-5 речень).

11. Філологічний майстер-клас. Який епізод з прочитаних міфів ви обрали б для втілення в пам'ятнику герою Троянської війни? Створіть словесний пам'ятник міфологічному герою, який викликав інтерес.

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 47-62, підготувати повідомлення про сутність гомерівського питання*.

Тема. Гомер. «Іліада». «Двобій Ахілла і Гектора», «Пріам у Ахілла». Гомер та його значення в історії розвитку європейських літератур. Міфологічна основа гомерівського епосу.

Мета: ознайомити учнів з легендарною постаттю давньогрецького поета Гомера та міфологічними й історичними основами Гомерового епосу; дати загальне уявлення про композицію та сюжет поеми «Іліада»; здійснити аналітичне дослідження засвіву поеми (пісня I, вірші 1-10); розкрити особливості жанру епічної античної поеми та її композиційно-стильових особливостей, показати новаторство Гомера у створенні гекзаметра як особливого віршового розміру; розкрити провідні ідеї та гуманістичний пафос «Іліади»; розвивати навички осмисленого прочитання художнього тексту, дослідницької діяльності; сприяти вихованню почуття гідності та гуманістичної життєвої позиції.

Обладнання: презентація «Гомер», ілюстрації до поеми «Іліада».

*Мій епос, як божественний чертог,
Піднісся над минулими віками,
І я живу з античними богами,
Вже й сам напівлегенда, напівбог.
Микола Негода. «Гомер»*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Літературний диктант

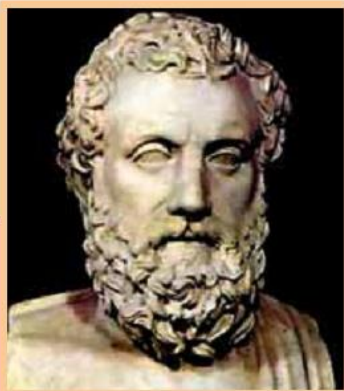
1. У яких творах усної народної творчості стародавніх греків були уславлені звитяжні подвиги? (У героїчних піснях.)
2. Як називали у Давній Греції професійних співців? (Аедами.)
3. За якої доби відбувся розквіт народної героїчної пісні? (У Мікенську епоху.)
4. Кого греки вважали автором героїчних пісень? (Музу, богиню-покровительку мистецтва.)
5. Як називали себе ахейські племена, що осіли на західному узбережжі Малої Азії? (Іонійцями.)
6. Який жанр змінив героїчну пісню у VIII столітті до нашої ери? (Епічна поема.)
7. Як називали виконавців епічних пісень? (Рапсодами.)
8. Чим відрізнялися рапсоди від аедів? (Рапсоди декламували епічні поеми, а аеди співали героїчні пісні у супроводі ліри.)
9. Назвіть ім'я найвідомішого рапсода Давньої Греції. (Гомер.)
10. Назвіть найвідоміші епічні поеми Гомера. («Іліада» та «Одіссея».)
11. За чиїм наказом і коли були впорядковані і записані поеми Гомера? (За наказом афінського правителя Пісистра у VI ст. до н.е.)
12. Що стало основою поеми Гомера «Іліада»? (Цикл міфів про Троянську війну.)

III. Мотивація навчальної діяльності учнів. Оголошення теми уроку

Учитель. Останніми запитаннями нашого літературного диктанту були запитання про найславнішого рапсода античності Гомера. Впродовж двох уроків ми з'ясуємо, чому саме Гомера вважають батьком не лише давньогрецької літератури, а й усієї західноєвропейської традиції та знайомимося з ключовими фрагментами його славетної поеми «Іліада» та її провідними ідеями. Завдання сьогоднішнього уроку полягає у з'ясуванні композиційних та сюжетних особливостей «Іліади», її провідних ідей та особливостей їх художнього втілення в тексті поеми. Маємо зрозуміти, чому Гомер звертається до циклу троянських міфів, що саме і з якою метою він робить центром зображення в «Іліаді». Особливу увагу приділяємо тексту «Засвіву» (пісня I). Спробуємо зрозуміти позицію автора та на її основі визначити провідні ідеї поеми «Іліада».

IV. Робота над темою уроку.

Ознайомлення з біографією Гомера (мультимедійна презентація)

Гомер
(бл. VIII –
VII ст. до н.е.)

Український філософ XVIII ст. Г. Сковорода назвав Гомера першим пророком давніх греків. Нині достовірних, підтверджених історичних даних про особистість поета та його життєвий шлях немає. Не було таких відомостей і в давнину. За доби античності існувало дев'ять біографій Гомера, і всі вони ґрунтувалися на легендах, що зображували його сином бога, сліпим мандрівним співцем, який заробляв на хліб виконанням своїх поем. Роки життя поета невідомі. На думку античного історика Геродота, це було IX ст. до н.е. Сучасні вчені називають орієнтовно VIII або VII ст. до н.е. Немає точних відомостей і про місце народження Гомера. Вважають, що жив він в Іонії. Легенда свідчить, що аж сім міст – Афіни, Родос, Смірна, Колофон, Аргос, Саламін та Хіос – змагалися за честь називатися батьківщиною

митця. Із життєпису Гомера відомий епізод його творчого поєдинку з Гесіодом на острові Евбей. Поети читали свої найкращі твори, і суддя віддав перемогу Гесіоду, оскільки той оспівував мирне життя й працю хліборобів, однак публіка більше симпатизувала Гомеру. Сьогодні в Греції місця, що нібито пов'язані з ім'ям Гомера, вельми шанують. У Смірні – це печера, де він складав вірші, на острові Хіос – скеля, де співав, дослухаючись до прибою...

За традицією Гомера уявляють позбавленим зору (його ім'я, власне, й означає «сліпий»). Проте під час розкопок грецького міста Геркуланума було знайдено мармурове погруддя поета, датоване IV ст. до н.е. Тонкі риси обличчя, зведені брови, глибокі зморшки на переніссі й чолі, ледь розтулений рот і широко відкриті зрячі очі – ось портрет великого співця античності. Стародавні монети з острова Хіос теж зображують митця без жодних ознак сліпоты.

Чому ж так поширилася думка про те, що Гомер був незрячим? Виявляється, образ «великого сліпого» виник в Александрії, знаменитому місті, заснованому Александром Македонським. Тамтешні філософи вважали, що поет, наділений пророчим даром, не може виглядати, як звичайний смертний. До того ж у поемі «Одіссея» Гомер зобразив сліпого співця Демодока, якого згодом почали ототожнювати з ним самим. Відтак поета зображують сліпим.

Давньогрецький історик і письменник Плутарх розповідає, що Александр під час усіх воєнних походів не розлучався з «Іліадою» і називав її своєю найбільшою коштовністю. Завоювавши Єгипет, полководець вирішив побудувати там велике місто й назвати його своїм ім'ям. Саме тоді уві сні йому з'явився Гомер і прочитав вірші з «Одіссеї», у яких описав Форос і географічні переваги цього острова. Узимку 332–331 рр. до н.е. там було засновано Александрію. У центрі міста звели храм Гомера, а самого поета піднесли до рангу богів.

Дослідження в просторі першої частини теми уроку «Гомер та його значення в історії розвитку європейських літератур. Міфологічна основа гомерівського епосу»

(під час бесіди учні активно використовують матеріал підручника)

- Гомера вважають основоположником європейської літератури. Як ви розумієте значення слова «основоположник»? (*Той, хто щось започаткував, родоначальник; той, хто був першим.*)

- Чому ми вважаємо Гомера родоначальником усієї європейської літератури? Якою була роль Гомера за часів античності?
- Чому його називають легендарним? *(Про його життя майже немає інформації, тому його постать оповита легендами.)*
- Скажіть, у чому полягає проблема «гомерівського питання» в світовій літературі? *(Сутність проблеми «гомерівського питання» полягає в тому, чи був насправді Гомер і чи дійсно він є автором поем «Іліада» та «Одіссея».)* Коли і чому воно виникло?

Повідомлення учнів «Сутність гомерівського питання».

Бесіда.

- Що означає ім'я Гомер? *(У перекладі з іонійського діалекту - «сліпий».)* Чи дійсно він був сліпим? Що про це говорять біографічні гіпотези?
- Як ви думаєте, чому життєпис Гомера, укладений античними дослідниками у VI столітті до н.е., не має наукової цінності? Виразно прочитайте епіграф до нашого уроку, Визначте головну думку віршованих рядків. *(Найважливішим для нас є поетичний спадок Гомера, а не його оповите легендами життя.)*
- Чому в текстах самих поем нічого не сказано про їх автора?
- Якою є думка більшості науковців щодо «гомерівського питання»?
- Чому Гомера вважають вихователем античного світу? *(Давні греки вивчали твори Гомера з дитинства. Гомер формував їхні погляди, смаки й мораль. Найосвіченіші, найвишуканіше мислителі античного світу схилилися перед авторитетом патріарха еллінської культури.)*
- Як ви думаєте, чому поеми Гомера «Іліада» та «Одіссея» давні греки вважали своїми священними книгами?
- Чим, по-вашому, Гомер цікавий для сучасного читача? Чому історія Троянської війни та мандри Одиссея уже понад дві з половиною тисячі років не залишають байдужими людей у всіх країнах світу?

Композиція «Іліади»

Існує версія, що спочатку «Іліада» була суцільним текстом, а в процесі впорядкування за наказом афінського тирана Пісистрата у VI ст. до н.е. була поділена на 24 пісні відповідно до кількості літер грецької абетки. Основна сюжетна лінія докладно описана в I, XI, XVI- XVII піснях поеми «Іліада». Усі інші пісні присвячені подіям Троянської війни останнього, десятого року. Пісня X є вставкою більш пізнього періоду. XXIII та XXIV пісні розповідають про поховання загиблих героїв Патрокла і Гектора, яких, відповідно, оплакують та вшановують греки й троянці.

Навколо основної лінії оповіді «Іліади» розгортається ціла низка епізодів, які, з одного боку, уповільнюють дію, а з іншого - збагачують її багатьма картинками війни за рахунок деталізації та надзвичайної насиченості епітетами. Гомер прагнув суворой композиційної єдності та чіткої організації матеріалу. Арістотель зауважував, що, на відміну від інших авторів епічних поем, Гомер «чи завдяки талантові, чи своїй майстерності... не змалював усього, що трапилося з героєм, а розгорнув «Одіссею», а також «Іліаду» навколо однієї події».

Дія поеми охоплює приблизно 50 днів, проте майже 40 з них заповнені тими подіями, про які у творі лише згадується: 10 днів триває моровиця в таборі ахеїв. На дванадцятий день - після сварки вождів боги повертаються на Олімп і Фетіда просить Зевса допомогти її сину Ахіллу; лише на дванадцятий день після загибелі Гектора Пріам вирушає за тілом сина до табору Ахілла, після чого троянці ще 9 днів оплакують загиблого і готуються до поховання. «Таким чином, - вважає Тетяна Кравець, - основне ядро оповіді симетрично обрамлене однаковою кількістю днів (9+12+12+9), які вміщуються в першу та останню пісні «Іліади». **Перша пісня містить зав'язку («гнів Ахілла»), а остання - розв'язку («повернення Ахіллом тіла Гектора»)**».

Композиційним центром поеми є вісім пісень - з XI по XVIII включно, в яких відображено події усього однієї доби. Це фрагмент найбільшої динаміки та композиційної цільності: всього за одну добу встигають відзначитися в битві Одиссей, Діомед та Агамемнон; троянці підступають до грецьких кораблів, спалюють значну їх частину, і в бою від руки Гектора гине Патрокл; Гефест у цей час кує нову зброю та обладунки Ахіллу. Наступні пісні (XIX - XXIII) знову охоплюють величезну кількість подій, які відбуваються впродовж одного дня: від примирення Ахіллеса і Агамемнона до загибелі Гектора, включаючи битву богів на березі Скамандра. Отже, уповільнена епічна плинність оповіді поєднується в «Іліади» з вправною та продуманою концентрацією матеріалу. Все це робить поему Гомера сюжетно і

композиційно досконалою і завершеною, хоча від епічної традиції, **циклу міфів про Троянську війну Гомер використав лише ОДИН фрагмент.**

Аналітичне дослідження заспіву поеми Гомера «Іліада»

- Сконцентруємо ще раз увагу на подіях, що стали сюжетною основою поеми Гомера «Іліада». Пригадайте, як у циклі троянських міфів пояснювалися причини Троянської війни. Розкрийте роль Шлімана в руйнації міфологічного уявлення про Троянську війну.

- Чому в Гомеровій «Іліаді» не зображується падіння Трої, а фіналом є поховання героїв - Гектора і Патрокла?

- Виразно прочитайте заспів поеми «Іліада» (пісня I, вірші 1-10).

- До кого звертається автор у заспіві поеми? (*Заспів - усталений початок фольклорно-пісенного жанру - думи, балади, билини, історичної пісні. У міфопоетичному творі заспів є ліричним вступом до оповіді. Заспів ніби знайомить читача з героями та психологічно готує до сприйняття описаних подій. У заспіві ми бачимо звернення співця до богині - музи епічної поезії Калліопи з проханням дати йому натхнення, бути її виразником.*)

- Як ви розумієте рядки з поеми «Гнів оспівай, богине. Ахілла, сина Пелея, / Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв/»? Сміслові навантаження слова «оспівай» - це заклик до уславлення. Чи справді поет звертається до музи, щоб уславити гнів? (*Співець просить музу допомогти йому правдиво, саме правдиво, оскільки лише у правді він бачить достоїнство оповіді, повідати про події давнини. Про битви та побоїща та про те, яких бід може накоїти нестримний гнівний порив людини, якщо ця людина до того ж тримає в своїх руках владу і силу. Гнів. Гнів і гнів! Тема гніву та його наслідків пронизує всю поему, вона є головною темою поеми Гомера.*)

- Чи є в поемі авторська оцінка гніву Ахілла? Яка вона? Аргументуйте текстом.

- Доведіть за змістом заспіву, що доля людини залежала від волі богів.

- Що стало причиною лютої сварки сина Атрея Агамемнона та сина Пелея Ахілла? Яка в ній роль Аполлона?

- Чим обернувся гнів Ахілла для греків?

- Які ще фрагменти «Іліади» пов'язані з міфами про Троянську війну? Чому саме на них зорінтувався Гомер, створюючи свій епос?

- Який фрагмент поеми Гомера «Іліада» дає читачеві загальне уявлення про світ стародавніх греків: про їхні заняття, звичаї, про цінності життя та його особливості? (*Загальне уявлення про світ давніх греків подається у XVIII пісні. Уособленням усього життя стародавніх греків є щит Ахілла, викуваний богом-ковалем Гефестом на прохання матері Ахілла Фетіди. Саме в цій пісні Гомер закодував провідну ідею поеми «Іліада».*)

Епос (з грец. - творити) - один із основних родів літератури, що відображає життя всебічно, детально, часто у формі оповіді про людину і події, в яких вона брала участь.

Поема (з грец. - твір) – жанр ліро-епосу, великий віршований твір, у якому зображуються значні події та яскраві характери. Головна ознака поеми -своєрідна авторська позиція, яскраво виражене особистісне начало (ліризм), коли предмет розповіді чи подія передаються через свідомість і почуття ліричного героя.

Героїчна епічна поема - великий віршований твір, в якому розповідається про значні події далекого чи близького минулого в легендаризованій формі. Відображає волю, завзяття народу в боротьбі проти ворогів, зла, кривди, несправедливості, гноблення. Прославляє розум, силу, мужність воїнів, богатирів, народних героїв та ідеалізує їх.

Науковці поділили «Іліаду» на двадцять чотири пісні (за кількістю букв грецького алфавіту) та на п'ятнадцять тисяч шістсот дев'яносто три рядки. У поемі ідеться лише про один епізод десятого року Троянської війни – останні п'ятдесят днів облоги Трої.

Розпочинається твір сваркою Ахілла із царем Агамемноном. За наказом Зевса, Агамемнон мусить повернути свою полонянку Хрісеїду її батькові Хрісу – жерцю Аполлона. Цар виконує волю Громовержця, але замість Хрісеїди забирає полонянку Ахілла. Ображений герой відмовляється брати участь у війні й звертається по допомогу до своєї матері, богині Фетіди, яка вмовляє Зевса помститися грекам за сина.

Утративши найсильнішого й найхоробрішого воїна, ахейці зазнають серйозних поразок: отримують поранення Агамемнон, Одисей і Діомед, троянці підступають до грецьких кораблів. У шістнадцятій пісні друг

Ахілла Патрокл бере його зброю і стає на герць із ватажком троянців Гектором. Поєдинок закінчується для Патрокла трагічно.

У вісімнадцятій пісні йдеться про те, як бог Гефест виготовляє нову зброю для Ахілла, а в дев'ятнадцятій – про примирення Ахілла й Агамемнона: смерть друга змусила Ахілла повернутися на поле бою, забувши особисту образу. У двадцятій пісні описано битву на березі Скамандра, у якій активну участь беруть самі боги. Від руки Ахілла гине сила-силенна троянців і головний захисник Трої Гектор. Згодом до Ахілла приходить батько Гектора – цар Пріам. Він благає віддати йому тіло сина. Зворушений батьківським горем, Ахілл погоджується. Останні, двадцять третя й двадцять четверта, пісні поеми оповідають про похорон Патрокла та Гектора.

Змальовуючи героїв «Іліади», Гомер застосовує *принцип індивідуалізації*: виділяє якусь одну рису характеру. Причому характеризують героїв їхні власні дії та промови або ж інші герої, тимчасом як авторська характеристика майже відсутня. ■

Давньогрецька поезія звучала інакше, ніж сучасна європейська, була солодкозвучною, мелодійною і майже завжди супроводжувалася музикою. Повільна епічна плинність оповіді в «Іліаді» зумовлена особливостями античного віршування. Давньогрецька мова й латина вирізняються наявністю довгих і коротких голосних звуків. Тому в основі античного віршування – чергування коротких і довгих складів, які з'єднано в стопи, що нагадують поєднання нот у музичному такті. Повторення таких стоп утворює віршовий рядок і визначає його внутрішній ритм. Українська мова передає давньогрецьку поезію своїми засобами: чергуванням наголошених і ненаголошених складів. Зауважмо, що поняття стопи збереглося і в нашій класичній системі віршування як умовне позначення одиниці, повторення якої створює ритм вірша (хорей, ямб, дактиль, амфібрахій, анапест тощо). Найпоширенішим віршовим розміром античної поезії був *гекзаметр*. Саме ним складено «Іліаду».

Літературознавча довідка

Гекзаметр – віршовий розмір в античній поезії, шестистопний дактиль із цезурою (паузою) в середині віршового рядка (– ∪ / – ∪ / – ∪ || ∪ / – ∪ / – ∪ / – ∪), остання стопа завжди двоскладова (хорей).

- Сформулюйте провідну ідею поеми Гомера «Іліада». Хто, на вашу думку, є її носієм? (Провідна ідея поеми Гомера «Іліада» - це засудження війни як явища, що суперечить людській природі, та уславлення миру, проголошення гуманного ставлення до людини.)

- Як ви вважаєте, носіями яких ідей є центральні персонажі поеми «Іліада»? Який художній прийом зазвичай використовує Гомер для їх утілення? (Через дії та мову героїв Гомер утілює цілу низку важливих для родинно-общинного суспільства давніх греків ідей. **Найвагомішими серед них, на нашу думку, є такі:**

ідея влади, що прагне абсолютизації (образ Агамемнона);

ідея побратимства, відданості та вірності чоловічій дружбі (образи Ахілла та Патрокла);

ідея подружньої вірності й відданості (Гектар і Андромаха);

ідея відданості своєму народові, своїй країні (патріотизм) (Гектар);

ідея воїнської доблесті, мужності, звитяги (Ахілл і Гектар);

домінантна ідея твору - авторська ідея гуманізму та засудження війни.

V. Рефлексія

- Чим, по-вашому, поема Гомера «Іліада» найбільш цінна для сучасного читача?

- Чи можна за текстом «Іліади» визначити, на чиему боці - ахейців чи троянців - авторське співчуття? Обґрунтуйте.

- Розкажіть, яку роль в обладунках давньогрецького воїна відігравав щит. Поміркуйте над лексичним значенням слова «щит». Чим щит Ахілла відрізнявся від традиційного щита давньогрецького воїна? (*Щит Ахілла, викуваний Гефестом, був круглий, тоді як традиційний щит давньогрецького воїна був видовжений на весь зріст.*)

- Як ви вважаєте, чому Гефест «приготував ... насамперед щит - міцний і великий», а не почав з виготовлення меча чи списа? (*У цьому ми бачимо позицію автора. Для Гомера найважливіше - захистити, вберегти життя людини.*)

- Чи була потреба у виготовленні щита для Ахіллеса, адже єдиним його вразливим місцем була п'ята? Доведіть, що щит Ахілла виконує радше роль символу, ніж засобу захисту тіла героя. Символом чого, по-вашому, є щит Ахілла? (*Щит Ахілла - це символ багатогранного життя стародавніх греків з їхніми цінностями, світобаченням і світосприйняттям.*)

- Визначте роль зображення на щиті Ахілла процесів жнив та збору винограду. Якими постають люди в праці? Що символізують ці процеси?

- Як ви думаєте, чи дійсно щит Ахілла приніс перемогу грекам, як це пророкувалося? Поясніть, чому в центрі щита зображення картин війни і миру.

- Доведіть, що «Іліада» - це вірєць античного героїчного епосу. Зробіть висновок щодо дотримання Гомером художніх традицій епосу в «Іліаді».

Висновок. Безсумнівно, «Іліада» Гомера є геніальним творінням геніального автора. Йому мав рацію невідомий нам давній поет, який сказав, що важливо не те, де народився поет, а що він уклав у свої поеми, - його думка, його душа.

VI. Домашнє завдання:

Перечитати фрагменти з поеми Гомера «Іліада»: «Двобій Ахілла і Гектара» (пісня XXII, вірші 139-411) та «Пріам у Ахілла» (пісня XXIV, вірші 469- 670). Переглянути художній фільм «Троя», поміркувати, наскільки образ Ахілла в екранному втіленні Бреда Пітта є відповідний Гомеровій «Іліаді».

*Упорядкувати таблицю:

Ахіллес	Спільне	Гектор
Постійні епітети		
Походження		
Риси характеру		

Тема. РМ № 1. Образи Ахілла і Гектора. Порівняльна характеристика персонажів. Гуманістичний зміст «Іліади». Катарсис.

Мета: здійснити цілісний аналіз фрагментів поеми «Іліада» - «Ахілл і Гектор» та «Пріам у Ахілла»; розкрити принципи художньої ідеалізації воїна-героя в античному епосі на основі вказаних епізодів; розвивати й вдосконалювати навички порівняльного аналізу образів художнього тексту; сприяти формуванню читацької позиції учнів як особистостей, що прагнуть осмислити й оцінити найважливіші моральні та естетичні цінності культурно-історичних епох.

Обладнання: фрагменти художнього фільму «Троя» (виробництво США) - «Поєдинок Ахілла з Гектором» та «Пріам в шатрі Ахілла», зображення всесвітньо відомих картин Рембрандта «Ахілл і Гектор», Ж. Я. Давида «Андромаха біля тіла Гектора», О. Іванова «Пріам благає в Ахіллеса тіло Гектора» тощо.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності учнів, оголошення теми уроку

На цьому уроці піде мова про героїв-воїнів поеми Гомера «Іліада». У страшному двобої зіштовхнулися грецькі війська та військо троянців. Війна немилосердно справляє криваві бенкети. Невимовна жорстокість, невинуватий гнів, немилосердність і безжальність ... Жорстокий час - жорстокі люди. Ореол трагізму оповиває голови майже всіх учасників Троянської війни: ніхто не знає, коли прийде його смертний час, але кожен готовий до нього щохвилини.

Як ми з'ясували на попередньому уроці, центральною темою «Іліади» Гомера є зображення гніву Ахілла та його наслідків для усього об'єднаного грецького війська. Ланцюг подій поєднає Ахілла з Троєю. Трагедія, яка насамкінець призвела Трою і всіх її мешканців до загибелі, почалася на весіллі Фетіди й Пелея, батьків Ахілла.

III. Актуалізація опорних знань учнів. Робота над темою уроку.

- Пригадайте, як у міфах троянського циклу пояснюється причина Троянської війни.
- Яку роль відвели боги Ахіллові в Троянській війні?
- Пригадайте, які дві життєві лінії були визначені Ахіллу Долею при народженні?
- Згадайте, за яких обставин Ахілл виявив бажання взяти участь у Троянській війні. (*Завдяки хитрості Одиссея - серед товарів, призначених для царівен, були зброя та обладунки. Войовничий дух Ахілла переміг обережність, і юнак, вибравши зброю, вибрав свою долю... - шлях до незмірної слави та скорої смерті. Ахілл сам обрав життя коротке, але сповнене тривоги, болю, слави, жорстокості й героїзму.*)
- Чи можна вважати шлях Ахілла до слави шляхом до смерті? Аргументуйте відповідь.
- Ми вже знаємо про причини гніву Ахілла, що призвело до страшних утрат у грецькому стані. Пригадайте, що змусило Ахілла стримати гнів і піти на примирення з Агамемноном? (*Це смерть Патрокла, що був другом і побратимом Ахілла.*)
- Що пов'язувало цих двох воїнів, чому тепер гнів Ахілла, посилений у сотні разів, обернувся проти троянців? (*Патрокл гине в дуже відповідальний момент. Гомер детально й красномовно описує сварку й битву за тіло Патрокла, адже на ньому було озброєння Ахіллеса: «безсмертні обладунки сильного мужа». Патрокла Гомер називає лагідним («покірнодушним»), У дитинстві Патрокл пережив страшну трагедію, що залишила в його душі невилгою рану. У дитячій грі й сварці він випадково вбив свого ровесника, сина Амфідамаса. І вже не міг залишитися вдома. Менетій, його батько, привів хлопчика до Пелея, який і виховав Патрокла разом зі своїм сином Ахіллесом. З тих пір нерозривна дружба поєднувала двох героїв.*)

Учитель. Ахіллес переконався, що його сварка з Агамемноном, його образа, його горде усамітнення і відокремлення від ахейців принесли багато страждань не лише їм, а й йому самому. Тепер він кинувся в

бій проти троянців з шаленою пристрастю, з одним бажанням - помститися, терзати, вбивати... Так стверджується ідея сили дружби, сила побратимства у поемі Гомера.

З душевним трепетом розповідає про все це Гомер. Він не може дозволити собі нарікати на героя, адже він напівбог і онук Зевса, і не йому, бідному співцеві, судити про те, на чиему боці у цій страшній битві народів правда та хто винний. Але, читаючи поему, ми відчуваємо, як внутрішньо здригається мудрий гуманний старець, описуючи шалену жорстокість Ахілла. Троянці в паніці тікають. Та скрізь їх дістає рука Ахілла, який не відає тепер милості. Особливо нещадним він стає до дітей Пріама. Втопившись від убивств, він бере у полон дванадцять юнаків-троянців, на яких чекає страшна смерть - вони мають згоріти на вогнищі Патрокла як жертви. Радість сповнює безжальне серце Ахілла - серед бранців наймолодший син Пріама Лікаон. Натуралістичною і страшною в своїй правдивій жорстокості є сцена вбивства юного Лікаона...

Кульмінацією історії гніву Ахілла став його поєдинок з Гектором.

Головне завдання нашого уроку - зрозуміти сутність цієї великої людської трагедії, простежити, як Гомерові вдалося її зобразити та як у цьому трагізмі оспівується й ідеалізується античний герой-воїн. Під час детального опрацювання фрагмента з пісні XXII («Ахілл і Гектор») особливу увагу маємо звернути на образи головних героїв, їхню поведінку, дії, мову, а також на наші особисті відчуття й думки, що виникають під впливом цієї одночасно страшної й величної картини.

Цілісний аналіз фрагмента «Ахілл і Гектор» (пісня XXII, вірші 139-411) на основі герменевтичної бесіди за текстом

- Перш ніж ми почнемо осмислювати кульмінаційний епізод поеми «Іліада» - «Ахілл і Гектор» пригадаємо за повним текстом, що передувало поєдинку, як до нього готувалися герої. Розпочнемо з Гектора.

Виразне читання зарані підготовленими учнями сцени прощання Гектора з Андромахою в особах

Бесіда

- Яким постає перед вами у цьому фрагменті троянський герой? (*Гектор людяний. Він ні разу не звинуватив Єлену, а це ж вона принесла на землю троянців страшні біди. Не дорікнув її гріким словом. І до брата свого Паріса, винуватця Троянської війни, він не відчуває ненависті.*)

- Знайдіть у цьому уривку слова, що характеризують Гектора як люблячого чоловіка й батька.

- Доведіть, що в стосунках саме Гектора і Андромахи втілена ідея подружньої вірності й високої любові. Поміркуйте, чому символом цієї ідеї не стали почуття і стосунки Паріса та Єлени.

- Як ви думаєте, з якою метою у сцену побачення Гектора і Андромахи Гомер вводить образ їхнього малолітнього сина Астіанакта? Ким є Гектор для дружини?

- Які моральні якості подружжя розкриваються перед читачем? Аргументуйте текстом.

- У чому полягає сутність прохання Андромахи?

- Якою і чому саме такою є реакція Гектора на її прохання?

- Чому заплакав син Гектора? Що зробив герой, щоб заспокоїти дитину? Про які якості Гектора свідчить цейчинок?

- Доведіть, спираючись на цей епізод «Іліади», що Гектор не просто сильний і хоробрий воїн, а, насамперед, громадянин Трої.

Створення узагальнюючої характеристики образу Гектора

1. Троянський царевич, старший син Пріама і Гекуби
2. Мужній воїн
3. Люблячий чоловік і батько
4. Патріот і громадянин Трої
5. Сильний і витривалий
6. Один із кращих серед учасників Троянської війни

Аналіз фрагменту «Ахілл і Гектор»

Перегляд відео «Поєдинок Ахілла і Гектора».

- Де і чому саме тут відбувся поєдинок Гектора з Ахіллом?

- Виразно прочитайте епізод кульмінаційного фрагмента поеми «Іліада», в якому зображено біг Гектора та його переслідування Ахіллом. Як ви вважаєте, що було головною причиною такої поведінки Гектора? Чи є цьому пояснення у творі? *(Те, що Гектор спочатку тікає від могутнього Ахілла, аж ніяк не свідчить про його боягузтво. Просто на Олімпі ще остаточно не вирішена доля героїв. Ще не настав час їм боротися. За бігом героїв спостерігають зі стін Трої її жителі, серед яких ми бачимо Пріама, Гекторового батька, що вмивається гіркими слізьми, й усі боги дивилися на них. Добросердний Зевс співчуває Гекторові й уже був готовий визволити його із біди, але втручається Афіна й нагадує володареві Олімпу, що здавна доля накреслила людям «печальну смерть». І Зевс прискорює криваву розв'язку...)*

- Які художні засоби використовує автор у цьому уривку для характеристики героїв? З якою метою?

<i>Художні засоби</i>	<i>Ахілл</i>	<i>Гектор</i>
Постійні епітети	«багато дужчий», «богосвітлий» (Зевсова характеристика), «прудконогий» (авторське), «ясний» (Афіна)	«СИЛЬНИЙ», «невситимий в бою» (Афіна), «божистий», «шоломосяйний»
Порівняння	«як сокіл у горах... гонить сполохану горлицю дику», «як вихор», наче «пес по узгір'ях ПОЛЮЄ»	«наче юний олень»
Гіпербола	«Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто...»	«Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто...»
Метафори		«впокірник коней»

- У яких словах поеми визначається доля Гектора? Виразно їх прочитайте. Як ви думаєте, чому Зевс - головний із богів - не владний чинити за своїми бажаннями та душевними порухами?

- Яка роль Афіни Паллади в прискоренні початку двобою між Гектаром і Ахіллом? Чому вона так чинить? Аргументуйте текстом. Чи можна Афіну назвати підступною? Чому?

- Оцініть роль промови Гектора до Ахілла. Як ви вважаєте, чому першим заговорив саме Гектор? Яку угоду пропонує Гектор Ахіллові?

- Чому Ахілл зневажливо ставиться до слів Гектора і не хоче укласти з ним жодної угоди? Що керує в цей момент діями й почуттями Ахілла? Які риси характеру Ахілла ви визначили б для себе з цього діалогу з Гектором?

- Виразно прочитайте відповідь Ахілла Гектару. З якою інтонацією її потрібно прочитати? *(З інтонацією невтихаючого гніву.)*

- Порівняйте звертання героїв один до одного Чим вони різняться? *(У словах Гектора немає зневаги, зверхності. Він звертається як рівний до рівного. Ахіллес натомість виявляє повну зневагу до супротивника - «Гектаре клятий», «як між вовками й ягнятами згоди ніколи не буде» (з ким себе асоціює Ахілл?), гнів і «сум мій по друзях своїх, повбиваних лютим тобою!» керують Ахіллом (хіба він сам менш лютий, ніж Гектор?))*

- Знайдіть у тексті ще слова, що підтверджують гнівливність Ахілла та відвагу і достоїнство Гектора. На чиєму боці ваші симпатії у цьому поєдинку? Аргументуйте свої висновки. Як ви вважаєте, кому співчуває сам Гомер? *(Як епічний автор, Гомер намагається не висвітлювати відкрито ні співчуття, ні давати оцінку діям і словам героїв. Він усе пов'язує з волею богів.)*

- Зверніть увагу на слайд, що відображає картину Рембрандта «Ахілл і Гектор». Який саме момент двобою відобразив на своєму полотні великий голландський художник? Як пози та вирази обличчя передають внутрішнє напруження героїв і трагізм епізоду? Доведіть, що картина Рембрандта максимально близька до епічної оповіді Гомера. Яка роль кольорів, вибраних художником?

- Знайдіть у тексті фрагменту описи зброї героїв. Як вона характеризує воїнську доблесть Гектора, Ахілла?

- Чи знав Гектор про слабке місце Ахілла? Чому тоді він не скористався цим знанням?

- Як ви думаєте, чи легкою була смерть Гектора, адже спис Ахілла пробив йому сонну артерію? Чому він не вмирає миттєво? Яка роль останнього діалогу між Ахіллом і Гектором?

- Виразно прочитайте в особах епізод зі слів: «Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий» до «Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий». Спробуйте передати інтонаційно трагізм цього

епізоду. Яких додаткових характеристик героям додає цей діалог? Поясніть, чому саме в цьому епізоді гнів Ахілла набуває небаченої сили. Чому Гектор все ж сподівається на вияв милосердя? *(Бо він зробив би так сам. Гектор людяний і сподівається, що зможе пом'якшити серце Ахілла.)*

- Поміркуйте, чому в цьому діалозі автор називає Гектора «шоломоносним», «шоломоносним», а серед постійних епітетів Ахілла двічі використовує «богосвітлий» та «прудконогий»?

- Яка роль передсмертного пророкування Гектором близької загибелі Ахілла?

- Виразно прочитайте слова Ахілла, що були сказані ним вже після смерті Гектора. Чи змінилося ставлення Ахіллеса до переможеного супротивника? Порівняйте, як він називав Гектора до загибелі і після неї.

Слова Ахілла до живого Гектора	Слова Ахілла до мертвого Гектора
«Гектор клятий», «лютий», «пес»	«Гектор поліг богосвітлий»

- Яку роль, по-вашому, відіграє детальний опис знущань Ахілла над тілом загиблого Гектора? Як ви думаєте, навіщо Гомер з такими подробицями описує всі вияви жорстокості Ахілла?

- Поміркуйте, чому гнів Ахілла не вщухає навіть з перемогою над Гектором? Чому, завдавши болю всім троянцям і особливо рідним Гектора, він ще волочить його тіло навколо могили Патрокла? Якою була реакція богів на ці події, зокрема Аполлона?

- Порівняйте характерні риси Ахілла і Гектора. Визначте, що героїв об'єднує, чим вони відрізняються. Поміркуйте, в чому герої зіставлені, а в чому протиставлені. Запишіть висновок у свої зошити.

(І Гектор, і Ахілл краці з кращих серед учасників Троянської війни. Обидва сильні, мужні, справжні воїни, чудово володіють усіма видами тогочасної зброї. Не випадково Гомер по черзі називає їх «богорівними». Проте головною відмінністю цих античних героїв-воїнів є надзвичайна людяність і порядність, глибокий патріотизм і вірність даному слову Гектора та незмірна гнівливість і жорстокість Ахілла, який є ідеальною «зброєю», «машиною для вбивств», проте він поступається троянцеві як людина.)

- Поміркуйте, як саме в образах Ахілла і Гектора втілюється художня епічна ідеалізація античного героя-воїна. Чи всі їхні риси автор оспівує? Поясніть.

- Поема закінчується знаменною сценою викупу тіла Гектора. Тож розглянемо епізод з пісні XXIV поеми «Іліада» (вірші 470-670).

Головний герой «Іліади» Ахілл безстрашний і мужній, але Гомер наголошує іншу рису його вдачі – схильність до гніву. Двічі в поемі Ахілла поймає нестримна злість: спочатку він розлючений через вчинок Агамемнона, що зганьбив його перед усім народом, потім – через загибель Патрокла. Прагнучи помститися за смерть друга, Ахілл стає крово-жерливим і жорстоким. Убивши Гектора, він оскверняє його тіло. Однак

дія поеми має передати душевну трагедію героя, його шлях від згубного гніву до душевного очищення й людяності. Тож коли жага помсти згасає, Ахілл постає великодушним і співчутливим. Він повертає Пріамові тіло Гектора й гірко ридає разом зі згорьованим батьком. Відтак серце героя огортає довгоочікуваний спокій.

Ахілл – відчайдушний, безжалісний воїн і водночас – вірний, турботливий друг. Загибель Патрокла не лише збурює душу героя, а й ставить його на межу життя і смерті.

Ахілл знає, що над ним тяжіє фатум: повернутися додому і дожити до старості або залишитися біля стін Трої і загинути, уславившись у віках. Спочатку герой спирається не на внутрішній вибір. Він продовжує воювати заради безсмертної слави, тому коли Агамемнон принижує його гідність, тобто позбавляє цієї слави, відмовляється від участі у війні. Однак після втрати Патрокла відбувається переоцінка цінностей. Честь Ахілла відновлено тим, що ахейців спіткають «ганебні лиха». Та яка в тім радість, коли поряд немає друга? Відтак вірність кодексу воїна, жага визнання поступаються місцем відповідальності перед близькою людиною, вдячності за дружбу. Герой вирішує мститися за Патрокла, але вже через прості людські почуття. Ба більше – Ахілл проклинає ворожнечу й гнів, які змушують людину шаленіти.

Ватажок троянців *Гектор* постає в поемі воїном-захисником, який щиро боліває за батьківщину. Честь для Гектора – не лише героїчні подвиги заради слави, а й важка ноша відповідальності за долю співгромадян.

Так само як і Ахілл, троянський герой змушений обирати між життям і смертю на полі битви, але вибір його ґрунтується на інших міркуваннях і почуттях. Гектор – непохитний воїн, що дотримується кодексу честі, й водночас – люблячий чоловік, ніжний батько. Сцена прощання героя з коханою, яка просить його не приймати відкритого бою, щоб зберегти власне життя, пройнята невимовним сумом. Однак внутрішні переживання й любов до близьких лише зміцнюють Гектора. Обираючи бій, він не відмовляється від сім'ї. Навпаки, безпеку рідних герой ототожнює з безпекою всіх жителів міста. У своєму сині він бачить і власне майбутнє, і майбутнє Трої.

Гектору притаманні звичайні людські почуття. Опинившись віч-на-віч з розлюченим Ахіллом, він лякається, потім намагається домовитися з ворогом про те, щоб тіло загиблого переможець віддав для поховання близьким. Та коли засліплений гнівом Ахілл знущається з його пропозиції, Гектор позбувається страху й невпевненості. Утративши списи й розуміючи, що доведеться загинути, троянець відчайдушно нападає на ворога з мечем, являючи приклад героїчного життя і славної смерті.

А. Лосенко. Прощання Гектора з Андромахою. 1773 р. Фрагмент

Людяність героїв «Іліади», протиставлена жорстокості світу ворожнечі, несправедливості й утрат, змушує співчувати їм, перейматися їхніми долями. Арістотель вважав, що завдяки саме таким відчуттям читач або глядач може пережити *катарсис*.

Літературознавча довідка

Катарсис – душевна розрядка, очищення, яке відчуває читач або глядач, співпереживаючи з героями художнього твору.

Термін «катарсис», уведений Арістотелем у праці «Поетика», пов'язаний з ученням про трагедію. На переконання філософа, трагедія викликає гнів, страх, співчуття, змушує глядача хвилюватися, тим самим виховуючи, очищуючи його душу.

Аналітико-психологічне дослідження сцени «Пріам у Ахілла»

- Спробуйте схарактеризувати позицію Гомера в сцені викупу Пріамом в Ахілла тіла Гектора. (Гомер виявив величне психологічне прозріння. Він змушує навіть надміру жорстокого Ахілла проявити милосердя.)
- Визначте композиційне місце сцени викупу в поемі Гомера про Троянську війну. (Сцена викупу за своєю сутністю є розв'язкою всього вузла подій та почуттів, що зав'язалися на самому початку поеми в слові «гнів».)
- Доведіть, що ця сцена є моральною поразкою Ахілла і перемогою сили людської любові, втіленої у Пріамі. Оцініть роль Гомера в цьому епізоді.
- Який психологічний аргумент, використаний Пріамом, зламав жорстоку затятість Ахілла? Дайте оцінку психологічній знахідці автора. (Ахілл, гнівливий Ахілл, упокорює свій гнів, і перед читачем постає вияв людяності, який не був зазвичай властивий грецькому героєві. Автор-гуманіст прагне і в своїх героях знайти бодай крихту цього величного почуття - поваги до людини (навіть якщо вона є ворогом).

- Зверніть увагу на слайд, що містить зображення картини О. Іванова «Пріам благає в Ахіллеса тіло Гектора». Чи вдалося художнику відповідно до Гомерового тексту передати трагедію батька та зміни, що відбулися в душі грецького ватажка. Наведіть аргументи.
- Яка роль спільного плачу Пріама та Ахілла? Кого оплакує кожен із них? Чим стали сльози для Ахілла? Розкрийте символіку образу «сліз» у цьому фрагменті, пов'яжіть його з поняттям «катарсису». (*Сльози стали очищенням Ахілла від гніву (нарешті вони пом'якшили жорстоку гнівливу душу героя, дали йому можливість, переживши катарсис, виявити людяність та милосердя.)*)
- Виразно прочитайте в особах діалог Пріама й Ахілла з «Іліади». Яке враження він на вас справив? Про які звичаї та ритуали давніх греків ви дізналися з нього?
- Простежте за текстом «Іліади» скорботний шлях повернення Гекторового тіла до Трої.
- Яка роль Кассандриноного голосіння у тексті? Як ви думаєте, чому саме вона першою побачила печальний повіз? Наскільки трагічна доля Гектора є передбаченням трагедії всієї Трої?
- Чому трагічна загибель Гектора є болем не лише його рідних, а й усього народу?
- Виразно прочитайте рядки, в яких описано обряд поховального відспівування Гектора. Що спільного ви бачите у цьому обряді стародавніх греків та у сучасних слов'янсько-християнських поховальних службах? Як ви думаєте, чому голосіння за померлим збереглося у різних народів, незважаючи на тисячолітній плін часу?
- Виразно прочитайте голосіння Андрوماхи (бажано це зробити на фоні звучання давньогрецьких поховальних обрядових пісень). Спробуйте передати інтонаційно-логічними засобами душевний стан молодої вдови. Чому в її плачі так багато слів про долю осиротілого сина Гектора? Виділіть з фрагмента ті слова, що найточніше й найвиразніше передають біль жінки. Яка роль пророцтв Андрوماхи для близьких Гектору людей та для всієї Трої?
- Розгляньте зображення картини Ж.Л. Давида «Андромаха біля тіла Гектора». Поясніть, наскільки вдалося художникові передати скорботний стан героїні. Порівняйте художньо-мистецькі засоби, що їх використовують Гомер і Давид для зображення трагічної долі людини.

IV. Рефлексія

- Колись Гектор сказав Андромасі: «Війна - чоловіча турбота». У чому він мав рацію, а в чому - ні?
- Доведіть, що герої «Іліади» надають особливого значення зброї та обладункам. Чому воїни різних часів не хотіли залишати свою зброю (чи щось особисте) ворогові? (На випередження учитель говорить про меч Роланда та люльку Тараса Бульби.)
- Яку поемі Гомера пояснюють причини перемог і поразок у війні, людського щастя і горя? Чому люди в цій епічній поемі справляють враження іграшок?
- Чи завжди боги-олімпійці справедливі до людей? Доведіть, що в поемі Гомера боги не ідеалізуються. Якими людськими рисами наділяються автором античні божества? Хто із богів і чому викликає ваші найбільші антипатії? Чому?
- Доведіть, що Гомер постає гуманістом, а головною ідеєю поеми «Іліада» є засудження війни. В чому полягає вражаюча реалістичність епічного полотна Гомера?

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 64-67, прокоментувати, що є спільного між образами міфологічних героїв Ахілла і Геракла*.

Тема. Особливості розвитку і види лірики в Давній Греції. Тіртей. «Добре вмирати тому...». Ідея захисту рідної країни в елегії. Античний ідеал героя. Авторська позиція.

Мета: ознайомити учнів з особливостями розвитку давньогрецької поезії, основними видами давньогрецької лірики, опрацювати теоретичні поняття теми; розкрити провідні теми та ідеї декламаційної лірики Тіртея, показати сутність новаторського внеску Тіртея в розробку поетичних жанрів; здійснити цілісний аналіз елегії Тіртея «Добре вмирати тому...»; вдосконалювати навички аналітико- інтерпретаційного дослідження поетичних творів; сприяти розумінню місця давньогрецької поезії та її культурного відлуння у світовому літературно- мистецькому процесі.

Обладнання: збірка поезій давньогрецьких ліриків; портрет Тіртея, образон «Лірика Давньої Греції».

Благослови, поэт! В тиши парнасской сени
Я с трепетом склонил пред музами колени,
Опасною тропой с надеждой полетел,
Мне жребий вынул Феб, и лира мой удел.
А.Пушкин.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент. Перевірка домашнього завдання.

Прокоментувати, що є спільного між образами міфологічних героїв Ахілла і Геракла.

II. Оголошення теми і мети уроку. Робота над темою уроку.

Робота над образом «Лірика Давньої Греції».

Учитель. Лірика - один із основних родів літератури (лірика, епос, драма). Лірика і ліра - слова- родичі. Грецьке «лірикос» означає «той, що співає під звуки ліри», «музичний», «хвилюючий». За міфами, ліру винайшов посланець богів Гермес, використавши для струн як резонатор панцир черепахи. Спочатку ліра мала усього три-чотири струни, пізніше - сім-одинацять. Під акомпанемент ліри поет виконував свої вірші. Три музи були покровительками лірики. Горда Полігімнія - муза гімнів, урочистих пісень на честь

богів. Пристрасна Ерато - муза любовної поезії. Але верховною вважалася ніжна й водночас непокорена муза Евтерпа, граційна покровителька лірики. Натхнення й задумливість вирізняли цю прекрасну музу. Евтерпу завжди зображували з подвійною флейтою в руці. Можливо, тому, що під час сприйняття ліричної поезії необхідно відчувати власну спорідненість з поетом, злитися на якийсь час з ним та його ліричним героєм в єдиному почутті, як дві флейти в руках Евтерпи.

Слово «музи» грецькою мовою означає «мислячі», їх вважали здатними лікувати людські серця. Усього їх було дев'ять. В оточенні муз та богині пам'яті Мнемозіни з лавровим вінком на голові та з кіфарою в руці виступав бог Аполлон - покровитель співців та поетів, «повелитель муз». Називали його Фебом («світлоносним», «сонцесяйним») та Музагетом (тобто «повелителем муз»).

- Зверніть увагу на вираз обличчя Аполлона. (*Обличчя його вродливе та натхненне. Сам Аполлон, за міфами, був чудовим співцем і гарно грав на кіфарі. Аполлон і музи жили на вершинах беотійських гір Гелікон та Парнас. Біля підніжжя Парнасу розташовані давні міста Кріса і Дельфи, а у Дельфах вирувало джерело поетичного натхнення - Кастальський ключ. Однак улюбленим місцем Аполлона та муз були передгір'я Піерії під Олімпом. Саме з цих благословених місць насилали вони на людей чарівливе безумство поезії.*)

Предметом зображення у ліриці є духовне життя людини, світ її ідей, почуттів. У різних народів пізніших культурно-історичних епох, у тому числі й українського, в літературному процесі такі поняття, як ліра, Аполлон-Феб, Музагет, музи, Пегас (*міфічний крилатий кінь, що відносив митців на гору Парнас*), Парнас, Гелікон, Кастальське джерело стали символами творчості, поезії, мистецтва.

Сімнадцятирічний Олександр Пушкін у відомому поетичному посланні до Василя Жуковського, поета-романтика початку XIX століття, просить благословення у старшого товариша по поетичному цеху. Уважно прочитайте звертання юного поета, взяте за епіграф до нашого уроку. Поміркуйте, у чому саме полягає прохання початківця до досвідченого поета. Як ви розумієте рядок: «Мне жребий вьїнул Феб, и лира мой удел»? Які ще символи поетичного мистецтва використані Пушкіним у вірші? Як вони допомагають усвідомити єдність природного таланту та життєвого вибору ліричного героя? Чи маємо ми право говорити про безперервний зв'язок розвитку літератури та вплив античності на подальші культурно-історичні епохи, виходячи з цього фрагмента пушкінського послання. Аргументуйте свої відповіді.

- Поміркуйте, чому провидців, співців та поетів у Давній Греції називали «дітьми Аполлона (Феба)», а самого Аполлона - «диригентом олімпійського оркестру»?

- Що стало джерелом виникнення лірики?

Лірика давньогрецької класичної літератури не виникла на голому місці, її джерелом був фольклор. У найвіддаленіші часи епічна поема, подібна до Гомерових «Іліади» та «Одіссеї», виникнути не могла. Занадто вона була складною для людини доісторичної епохи. Проте нескладна пісенька з чіткою ритмікою була цілком доступною для неї. Спершу це були трудові пісні та молитви. У молитвах вже знайшли відображення емоції людини - страх, захоплення, захват. Лірика у той час була ще безіменною й висловлювала емоції не окремої особистості, а колективу (роду, племені), вона зберігала усталені, ніби застигли форми й передавалася від покоління до покоління. Потім з'явилися сказання, епічні оповіді про події у світі богів, про героїв. Їх склали і доповнювали аеди, в усній формі передаючи від покоління до покоління. З цих пісень (у Греції їх називали Гомеровими гімнами) стали складати поеми. Таких укладачів називали рапсодами (збирачами, «зшивачами» пісень). Вірогідно, що одним із таких рапсодів і був великий Гомер. Лірика за часів розквіту епосу залишалася на рівні традиційних ритуальних форм (свята, жертвопринесення, поховальні обряди, заплачки). Але пізніше, у УІ-УІІ ст. до н. е., коли відбулися зміни в економічному й суспільно-політичному житті Греції, спричинені бурхливим розвитком продуктивних сил суспільства, створенням полісів (міст-держав), становленням рабовласницької системи, за якої населення поділялося на вільних громадян і рабів, що не мали ні соціальних, ні політичних прав, лірика витіснила епос і вийшла на перше місце, набувши при цьому нової якості. В царині мистецтва це була справжня революція, обумовлена суспільними факторами. Особистість почала виокремлюватися із суспільства, виділятися, інколи навіть вступати в конфлікт із суспільством. Тепер лірика почала виражати індивідуальний світ окремої особистості. Людина, виведена із стихійного первісного колективу, почала відчувати себе самостійною і вільною, здатною заявити про себе, про свої внутрішні настрої, про уявлення, продиктовані власною психікою, а не нав'язані богами. Послідовники Гомера, безперечно, менш талановиті, не могли задовольнити зростаючих духовних запитів і поривань вільної людини. Занепад епічної творчості спричинив появу невеличких поетичних творів різних розмірів, кожен з яких мав свого конкретного автора. Вони й увійшли в історію Давньої Греції під поняттям «лірика» - термін, що став визначальним для поетичної творчості людства усіх наступних поколінь. Поет-епік відтворював зовнішній

світ - людей, природу, події; лірик натомість звернув свій погляд на самого себе. Поет-епік прагнув правдивості зображуваних картин, поет-лірик - відтворення правдивості почуттів і переживань. Розвиток суспільства, введення нових законів, а отже, і зміни у стосунках людей, колонізаційні процеси, що відкривали перед поетами нові світи, вносили в поетичні сюжети нові напрями й почуття. Водночас продовжувала існувати войовничо-патріотична лірика, близька до епосу, лірика побутової орієнтації, яка увібрала сюжети з давніх народних пісень. По-новому, а саме - лірично, почали освоюватися й міфологічні сюжети. В ліриці, з одного боку, ведуться пошуки втілення душевного неспокою, а з іншого - внутрішньої гармонії.

III. Аналітико-інтерпретаційне дослідження елегії Тіртея «Добре вмирати тому...»

Друга частина нашої теми уроку стосується безпосередньо з'ясування специфіки декламаційної поезії давньогрецького поета Тіртея. Скажіть, яку лірику в Давній Греції називали декламаційною?

- Які особливості жанрів декламаційної лірики ви можете виокремити? Які з них були найпопулярнішими? Чи збігаються жанрові особливості декламаційної лірики давньогрецького періоду та сучасності?
- Хто з представників декламаційної лірики, крім Тіртея, вам ще відомий? До яких жанрів декламаційної лірики тяжіли давньогрецькі поети? (*Представники елегійної лірики - Каллін, Тіртей, Солон, Феогнід, Мімнерм. До ямбічної лірики відносять творчість Архілоха, Сімоніда, Гіннонакта.*)
- Наскільки повним може бути уявлення сучасного читача про декламаційну давньогрецьку лірику? Чому? (*На жаль, уявлення лише часткове, оскільки до нас дійшли витвори цього мистецтва у дуже малій кількості, зазвичай в уривках.*)
- Стисло розкажіть про Тіртея. Чому говорили, що цей кульгавий учитель вартий цілого війська?

Тіртей, ім'я якого стало майже збірним у розумінні «поета-воїна», – напівлегендарна особа. За переказами, він жив в Афінах у середині VII ст. Був шкільним учителем в Афінах. У своїх патріотичних елегіях оспівував героїзм спартанців, засуджував міжусобиці. Спартанці, що воювали із своїми сусідами - месенянами, одержали від дельфійського оракула пророцтво, де він наказував їм запросити в «радники» афінянина. «А тому вони послали в Афіни повідомити про віщування і просити такого мужа, який би порадив, що їм робити. Афінянам не хотілось не послухати бога, але їм не хотілось також, щоб лакедемоняни, без великих небезпек, стали власниками найкращої частини Пелопоннесу. Міркуючи так, вони відшукали якогось Тіртея, який навчав грамоти і якого вважали за людину недалеко на розум; до того він шкутильгав на одну ногу. Отож його й послали до Спарти. А Тіртей, прибувши до Спарти, почав складати елегії і співати їх насамперед сановникам, а потім і всім, хто збирався послухати його». Войовничі Тіртеєві елегії так нібито натхнули молодь, що під впливом його поетичної агітації спартанці здобули остаточну перемогу.

Літературознавча довідка

Елегія – ліричний жанр, що у вільній віршовій формі передає почуття, роздуми над складними проблемами життя. У давньогрецькій поезії елегією називали вірш (двовірш), який складався з гекзаметра й пентаметра.

- Що стало джерелом виникнення жанру елегії? (*Народні поховальні пісні й плачі, що супроводжувалися грою на флейті.*)
- Уважно прочитайте сучасне літературознавче визначення елегії за словником. Чи були давньогрецькі елегії сповнені сумного настрою? Якими були провідні теми тогочасних елегій?

Особливості давньогрецької елегії.

Елегія - жанр декламаційної лірики

Настрій - бадьорий

Мова - урочиста

Тематика - піднесена, урочиста

Форма - військові настанови; повчання; патріотичні заклики; політична агітація; настанови, гідні наслідування; життєві поради

Виразне читання учнями елегії Тіртея «Добре вмирати тому...» - С. 66

Цілісний аналіз вірша

- Визначте настрої елегії Тіртея «Добре вмирати тому...».
- Чи збігається настрої елегії з твердженням, задекларованим у перших рядках вірша? Смерть завжди викликає сумні настрої та почуття. Чому у Тіртея вона сприймається схвально? В чому причина бадьорості ліричного героя?
- Чим, по-вашому, за формою є дана елегія? Про що в ній йдеться? (*Патріотичний заклик, військові настанови.*)
- Доведіть, що позиція ліричного героя вірша є активною позицією громадянина полісу?
- Який художній прийом лежить в основі побудови елегії Тіртея? Наведіть приклади художніх опозицій (*антитези*) у творі. Яку думку стверджує автор за допомогою прийому антитези?
- Доведіть, що композиція елегії Тіртея складається за формулою: тема, розвиток і обґрунтування теми, в кінці - заклик. Умовно виокремте композиційні частини. Чітко сформулюйте тему цієї елегії. Знайдіть у частині «Розвиток і обґрунтування теми» аргументи, якими ліричний герой Тіртея уславлює воїнську доблесть, патріотизм та піддає зневазі боягузтво. Поміркуйте, наскільки ці аргументи пов'язані з міфічним та епічним уявленням давніх греків про військовий героїзм та патріотизм. Чи змінилося смислове навантаження цих понять у наш час?
- Що для ліричного героя є гіршим за смерть? Підтвердьте текстом. (*Гіршим за смерть вважається безчестя і сором, які скрізь будуть переслідувати не тільки самого боягуза, а й увесь його рід.*)
- За які ідеали, за віршем Тіртея, варто віддати життя? (*«Будемо батьківщину і дітей боронити відважно...»*) Доведіть, що вони не втратили цінності й у сучасному світі, особливо для українців.
- Як ви розумієте слова: «Хай життєлюбних між вами зовсім не буде в бою...»?
- Розкрийте символічне навантаження образу «духу могутнього», «духу відважного». Як ці епітети допомагають вам зрозуміти сенс духу воїна?
- З якою метою у вірші протиставляються смерть старого і молодого воїна?
- Виразно прочитайте слова елегії, в яких міститься заклик. Як ви думаєте, він був важливий лише за часів Тіртея? Аргументуйте відповідь.
- Який ідеал воїна сповідує поет у своєму творі? Що для поета є найважливішим в особистості воїна? Знайдіть підтвердження вашим висновкам у тексті вірша.
- Літературознавці вважають елегію Тіртея «Добре вмирати тому...» маршовою. Доведіть або спростуйте цю думку. (*Маршовість елегії Тіртея створюється за рахунок поєднання наголошених і ненаголошених складів вірша - гекзаметра і пентаметра. Зберігається урочистість, подібна до епосу Гомера. Для підтвердження можна розставити наголоси у перших двох рядках вірша і переконатися, що стиль дійсно має чеканий характер, що нагадує кроки воїнів, що йдуть строем.*)
- Поясніть, чому елегії Тіртея мали велику популярність серед воїнів-спартанців.
- Удома ви ознайомилися з короткими біографічно-легендарними відомостями про Тіртея. Після аналізу елегії «Добре вмирати тому...» поміркуйте, якій версії громадянства Тіртея ви віддали б перевагу - афінській чи спартанській? Чому? Обґрунтуйте.
- Доведіть, що віршам Тіртея музичний супровід дійсно був не потрібен.

IV. Рефлексія

Самостійна письмова робота

Напишіть лист-послання воїну - учаснику АТО, спираючись на зміст та ідеї елегії Тіртея «Добре вмирати тому...»

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 68-72, опрацювати конспект; скласти свою елегію патріотичного змісту*.

Тема. Сапфо. «До Афродіти» («Барвношатна владарко, Афродіто...»). Звернення у вірші до Афродіти – богині кохання. Образ ліричної героїні, глибина її почуттів і переживань.

Мета: ознайомити учнів з особливостями мелічної поезії на прикладі творчого спадку видатної давньогрецької поетеси Сапфо, розкрити унікальність та яскравість таланту Сапфо; здійснити цілісний аналіз вірша «До Афродіти»; сприяти формуванню емоційно-чуттєвої сфери школярів, розумінню ними багатогранності й складності переживань закоханої людини.

Обладнання: слайд-презентація «Геній Сапфо», аудіозапис пісні Давида Тухманова на вірші Сапфо («Богу равным кажется мне...»), переклад В. Вересаєва).

*Еллада вславила безсмертну Сапфо
І музою десятою назвала.
Леся Українка. «Сапфо»*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності.

- Читання учнями самостійно складених елегій патріотичного характеру.

Мандрівка в просторі й часі Давньою Грецією.

(Підготовлена учениця, прикладаючи до вуха морську мушлю, вона ніби чує голоси з минулого й пророкує їм долю на майбутнє:

«Я Кассандра... Я чую важкі кроки Кроноса. Охоплений страхом втратити владу, він поспішає пожерти своїх новонароджених дітей...

Я чую: мекають кози на Криті, німфи Адрастея та Ідея леліють маленького Зевса, якого обманом врятувала Рея від страшної долі його братів і сестер на загибель Кроносовій владі... (Показує на мапі Стародавньої Греції Крит.)

Я чую з Олімпу голос владки світу - громовержця Зевса: він вирішує долю смертних, тримаючи в руках терези. Моя доля буде однією із найсумніших...

Громовими звуками сповнює Тритон, син Посейдона та Амфітрита, моря й океани...Буде буря! Майже десять років тяжких мандрівок і випробувань чекають на хитромудрого Одиссея, перш ніж він повернеться до рідної Ітаки (показує Ітаку).

Я чую, як з темного Аїду лунає чарівна пісня Орфея, що насмілився всупереч волі богів повернути до життя кохану Еврідіку. Ось вони йдуть блідою дорогою вгору! Та не судилося! Забув Орфей пересторогу, оглянувся і навіки втратив свою Еврідіку!..

Я чую, як проголошує перед амбітними афінянами свої діалоги про владу Сократ, чую сповнені величі гексаметри безсмертних епічних поем Гомера, чую дотепи і жарти, що стали відомими на весь світ байками Езопа(показує Афіни).

А ще я чую з Лесбосу в Егейському морі (показує на карті) сповнений дивної музики й пристрасті голос десятої музи Стародавньої Греції!..»

Інсценізація «Зібрання давньогрецьких муз»

(Муза - з давньогрецької - мисляча.)

Мельпомена (голоує). Чергове зібрання муз Стародавньої Греції оголошую відкритим! Чи всі на місці, о музи, сестри мої? (Проводить переключку.) Терпсихоро! (Музи по черзі виходять на середину класу й стають півколом біля Мельпомени.)

Терпсихора. Муза танцю тут!

Мельпомена. Клію!

Клію. Муза історії прибула!

Мельпомена. Ураніє!

Уранія. Муза астрономії на місці!

Мельпомена. Полігімніє!

Полігімнія. Муза священних гімнів серед вас, о музи, сестри мої!

Мельпомена. Таліє!

Талія. Тут муза комедії!

Мельпомена. Каліопо!

Каліона. Муза епічної поезії серед вас!

Мельпомена. Ерато!

Ерато. Муза любовних пісень на місці!

Мельпомена. Евтерпо!

Евтерпа. Донька Зевса і Мнемосіни, покровителька лірики, теж тут! Всі музи разом. Ми всі на місці, о Мельпомено, велика покровителько трагедії!

Мельпомена (*перелічує усіх із сумним виразом на очах, проговорюючи вголос*). Перша, друга, третя... дев'ята. Ні, сестри мої, не бачу я десятої, де вона? Де наша Сапфо? Найщасливіша поміж жінками, єдина земна жінка, яку боги і люди удостоїли бути окрасою наших зібрань. Що з нею? Чому сьогодні ми не чуємо її ніжного голосу та лагідного сміху? (*Музи розгублено стинають плечима, розводять руками.*)

Звучить пісня Давида Тухманова на вірші Сапфо (переклад В. Вересаєва) «Богу равным кажется мне...»

(*Музи сідають на свої місця, поки лунає музика, залишаються лише Ерато та Евтерпа.*)

Ерато. Щось трапилося з нашою сестрою. Що ж саме?

Евтерпа. Чому таким болем і надривом сповнена її пісня?

Ерато. Чому її спів здається передсмертним, ніби вона стоїть на останній межі життя?!

Евтерпа. Їй негайно потрібна допомога! Летимо, сестро! Кличмо Аполлона!

III. Оголошення теми й мети уроку.

Учитель. Сподіваюся, що ми також здатні допомогти тій, кого у Давній Елладі називали «десятою музою» (*звертає увагу на портретні й скульптурні зображення Сапфо на слайдах*). Ми не лише з'ясуємо причини суму, а й спробуємо зануритися в глибини поетичного спадку безсмертної Сапфо, що прийшла до нас, подолавши тисячоліття, чий вірші вилилися в таку дивовижну пісню...

Над хвилями моря, на скелі,
Хороша дівчина сидить,
В лавровім вінку вона сяє,
Співецькую ліру держить.
До пісні своєї сумної
На лірі вона приграс.
І з піснею тою у серці
Велика їй туга встає:
В тій пісні згадала і славу
Величну свою, красний світ,
Лукавих людей, і кохання,
І зраду, печаль своїх літ,
Надії і розпач... Дівчина
Зірвала лавровий вінець
І в хвилях шумливого моря
Знайшла своїй пісні кінець. (Леся Українка)

Перегляд відео «Сапфо».

Бліцопитування за біографією Сапфо

(Клас поділяється на дві команди, перемагає та команда, у якій зібрано більше матеріалів про Сапфо та дано більше правильних відповідей.)

1. Коли жила Сапфо? *(Кінець VII - перша половина VI століття до н. е.)*
2. У якому саме місті Давньої Греції вона народилася? *(На острові Лесбос, у місті Митилені - столиці острова.)*
3. Що відомо про батьків Сапфо? *(Її батьком був митиленський аристократ Скомон.)*
4. Що відомо про особисте життя Сапфо? *(Вона вийшла заміж за вельможу Керколая й мала доньку Клейду, яку дуже любила і присвятила їй багато віршів.)*
5. Куди й чому змушена була емігрувати Сапфо з Лесбосу? *(Перемога демократів у політичній боротьбі змусила Сапфо (аристократку) емігрувати на острів Сицилію.)*
6. Як називалася школа для дівчат, організована Сапфо після повернення на Лесбос? *(Фіас, або «дім муз».)*
7. Хто назвав Сапфо «десятою музою»? *(Платон.)*
8. Який важливий музичний винахід належить Сапфо? *(Плектр, або медіатор - пластинка із загостреним кінцем, якою зі струн кіфари чи ліри видобувають звук.)*
9. Як інакше називалася пісенна лірика, що зберігала зв'язок з музикою? *(Меліка.)*
10. Скільки книг було зібрано олександрійськими ученими з творами Сапфо? *(Вісім, дев'ять чи десять (за різними джерелами) книг, приблизно 250 сучасних друкованих сторінок.)*
11. Якою є доля книг Сапфо? *(Були спалені разом з творами Алкея в XI столітті після Різдва Христового у Візантії.)*
12. Як називаються весільні гімни, що їх складала Сапфо на честь одруження своїх юних подруг? *(Епіталами.)*
13. У чому полягає суть легенди про Сапфо і Фаона? *(Юний красень Фаон зневажив любов Сапфо, і вона кинулася зі скелі в море, адже її серце було розбите.)*
14. Кого із давньогрецьких богів Сапфо шанувала найбільше? *(Афродіту.)*
15. Назвіть провідну тему поезії Сапфо. *(Це тема кохання, часто нерозділеного. Це загалом любов до усього суцього.)*
16. Яка лірична поезія відображала особисті переживання окремої людини? *(Сольна лірика.)*
17. У чому полягала особливість хорової мелічної поезії? *(Вона мала урочистий характер та супроводжувалася не лише музикою, а й танцями.)*

Підбиття підсумків бліцопитування, перегляд слайд-презентації «Геній Сапфо»

Уведення в світ поезії Сапфо. Цілісний аналіз оди «До Афродіти»

Наше знайомство із Сапфо спочатку відбулося як з людиною-легендою, проте «безсмертною десятою музою» вона стала завдяки своїм віршам.

Робота з епіграфом

- Доведіть, спираючись на слова Лесі Українки, що ореол слави оповив ім'я Сапфо ще за життя й не меркне з плином часу.

- Поринемо глибше у чарівний світ віршів Сапфо. Погляньте на текст оди «До Афродіти», написаний мовою оригіналу. Яке враження справляють на вас рядки, написані літерами незнайомого алфавіту?

С. 70

(Таємничість, невисловленість, дихання давнини... оригінал ніби дає змогу доторкнутися до того, що вже давно стало надбанням історії. Оригінальний текст, ніби знак, печатка стародавніх епох. Викликає запитання, спонукає до пошуку відповідей та розгадок таємниць. Магія давньогрецьких літер сприймається як код, як послання предків нащадкам.)

Дві учениці читають оду Сапфо «До Афродіти» в особах – С. 70

- Яке враження справив на вас вірш?
- Що ви відчували, слухаючи твір?
- Подумайте, чи може така поезія залишити читача (слухача) байдужим? Чому?
- Про що цей вірш? Що, по-вашому, ми маємо розкодувати?
- Що в ньому, на вашу думку, головне?
- Яким настроєм сповнений вірш?
- Чому лірична героїня Сапфо звертається саме до Афродіти?

- Чи можемо ми відразу сказати, яка ситуація змушує героїню Сапфо звернутися до богині?
- Скільки героїв функціонує в тексті вірша? Як це вплинуло на особливість оповіді? (*Героїні по черзі говорять то від імені Сапфо, то від імені Афродіти.*)
- Визначте з тексту, який зв'язок існує між богинею та земною жінкою?
- Доведіть, що у вірші «До Афродіти» образ ліричної героїні зливається з особистістю самої Сапфо. Спробуйте схарактеризувати ліричну героїню твору.
- Як ви думаєте, чому саме Афродіта допомагає Сапфо. (*Афродіта розуміє Сапфо, адже вона богиня кохання і сама багато разів кохала й знає ціну справжньому почуттю. Свідченням цього є міф про кохання Афродіти до Адоніса, яке назавжди втілювалося в красу ніжного анемона й червоних троянд, що народилися з крові Адоніса й самої Афродіти. Для ліричної героїні Сапфо богиня Афродіта - подруга й помічниця.*)
- Схарактеризуйте сутність мук героїні. Які рядки вірша найповніше відтворюють її стан?
- За жанром вірш «До Афродіти» - ода. Поясніть, у чому полягає парадокс використання оди Сапфо. (*За вимогами жанру оди це мав бути вірш-славень на честь Афродіти, як це заявлено у назві. Проте ми не можемо однозначно стверджувати, що це саме так. Якщо відштовхуватися від назви твору, то, скоріш, це вірш-послання. Але головна ідея міститься саме в діалозі Афродіти й героїні Сапфо, завдяки якому вірш перетворюється на хвалебну пісню почуттям, здатності людини кохати з силою не меншою, ніж це почуття доступне богам. Це почуття, що водночас возвеличує людину до божественного рівня й змушує падати так низько, що це неможливо досягнути ні розумом, ні висловити словом.*)
- Доведіть, спираючись на текст вірша, що в оді «До Афродіти» уславлене кохання в усій його багатогранності й багатостраждальності. З'ясуйте співвідношення зовнішнього і внутрішнього планів зображення ліричної героїні Сапфо.
- Ще раз прочитайте вірш самостійно, підготуйтеся до його виразного читання вголос. Поясніть, наскільки твір став вам ближчим і зрозумілішим після проведеного дослідження.
- Поміркуйте, якою саме має бути інтонаційна партитура вірша, щоб якнайповніше передати гаму почуттів ліричної героїні Сапфо? Аргументуйте вибір.

Конкурс на краще виразне читання вірша Сапфо «До Афродіти», визначення кращого читця

IV. Рефлексія

- Поміркуйте, чим твори Сапфо так близькі нам?
- У чому криється секрет популярності віршів Сапфо та їх впливу на інші види мистецтва?

Самостійна робота

- Спираючись на матеріал підручника та результати дослідження уроку, запишіть у зошити висновок, у чому полягає новаторство поетичних відкриттів Сапфо та якою ви відкрили її для себе (обсяг відповіді - 4-5 речень.) (Під час перевірки виконання письмової роботи здійснюється уточнення і корекція.)

V. Домашнє завдання:

Опрацювати С.73-79, створити слайд-презентацію до поезії Сапфо*.

Тема. Давньогрецький театр, його характерні особливості, роль в античному суспільстві. Основні жанри давньогрецької драми – трагедія і комедія. Есхіл. «Прометей закутий».

Мета: ознайомити учнів з процесом становлення та розвитку давньогрецького театру, його характерними особливостями, основними жанрами; показати роль театру в житті давніх греків; познайомити з особистістю Есхіла, його трагедією «Прометей закутий»; розвивати зв'язне мовлення учнів.

Обладнання: слайд-презентація «Давньогрецький театр», відео «Давньогрецький театр і драматургія».

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Золотою добою» в історії Давньої Греції називають V століття до н.е. Воно пов'язане з уславленими іменами поетів, філософів, політичних діячів, скульпторів, архітекторів. Це був час найвищого піднесення національної самосвідомості. «Бути чи не бути Греції?» - так ставилося питання. У 500 році до н.е. грецькі міста в Малій Азії намагалися звільнитися від перського владарювання і зазнали жорстоких репресій. Багатий і прекрасний Мілет було зруйновано і спалено дотла, мешканці були або вбиті, або стали рабами. Це сталося 494 року до н.е. й схвилювало всю Грецію. Перський цар Дарій зібрав величезне військо. Почалася греко-перська війна, що поставила під загрозу саме існування роздібнених держав-полісів. Деякі навіть не чинили опору. Перси без перешкод пройшли Фессалію. Лише Афіни трималися стійко. У тяжкі години війни з'явилися видатні полководці, чий імена греки з вдячністю згадували упродовж усієї наступної історії. Серед них Мильтіад, що отримав блискучу перемогу над персами у битві при Марафоні (13 вересня 490 року до н.е.); Фемістокл, відомий політичний діяч та дипломат, що організував будівництво морського флоту; спартанський цар Леонід, що героїчно загинув із трьомастами спартанців, які мужньо захищали Фермопільську ущелину, закривши собою прохід персам до континентальної Греції. Нищівної поразки перси зазнали у знаменній морській битві біля острова Саламіна у 480 році до н.е.

Історики пов'язують класичний період грецької культури, її розвиток з іменем Перікла, афінського правителя. Це було величне V століття до нашої ери, коли на вулицях Афін можна було зустріти Софокла та Евріпіда, Сократа і молодого Платона, історика Фукидіда, величного скульптора Фідія, спостерігати за змаганнями найвидатніших трагіків на чолі з Есхілом. На чолі держави стояв розумний, освічений Перікл, корінний афінянин, виходець зі старовинного аристократичного роду. На жаль, час його правління був нетривалим, усього сім років. Помер Перікл від чуми на початку Пелопоннеської війни у 429 році до н.е. Але саме ці сім років Греція після перемоги над персами, широко розправивши крила, радісна й вільна від страху перед могутнім сусідом, вільно й натхненно віддавалася духовній діяльності. І тоді розпочався справжній розквіт грецької культури, в тому числі її театру з величними іменами Есхіла, Софокла, Евріпіда та Аристофана.

Як виник і розвивався цей дивовижний і вражаючий вид мистецтва - предмет нашого дослідження на уроці. Маємо зрозуміти, яку роль виконував театр за часів античності та яким був його вплив на наступні культурно-історичні епохи. Людині властиве наслідування. Дитина у грі наслідує те, що бачить в житті. Первісна людина в ритуальних дійствах і танцях зображує сцени полювання чи інші елементи свого нескладного побуту. Давньогрецький філософ Арістотель все мистецтво, теоретиком якого він був, виводив саме зі схильності людини до наслідування («мімесис» - грец. «наслідування», відтворення, подоба»),

З наслідування й народився давньогрецький театр, у якому замість оповіді про подію відтворювалася сама подія, інакше кажучи, оповідь подавалася у формі самого життя, тобто через дію.

Ш. Оголошення теми і мети уроку.

Перегляд відео «Давньогрецький театр і драматургія»

Мультимедійна презентація «Давньогрецький театр».

Робота з образом.

Доба, за якої народився античний театр, збіглася з періодом потужного суспільно-культурного піднесення. Нова Греція, здобувши власну державність, перемагала старий деспотичний Схід і впевнено опанувала демократичні принципи правління. Античний театр увібрав настрої

народного єднання й прагнення подвигів, що панували в суспільстві. Написані монументально-піднесеним стилем драматичні твори стали величним пам'ятником тій героїчній добі.

Давньогрецький театр бере початок від народних святкувань на честь бога Діоніса. Спочатку Діоніса шанували як божество весни, сонця і плодоносної землі, життєдайних сил природи. Згодом, коли греки почали займатися виноградарством, він став богом виноробства, пізніше – богом поезії і театру. Восени, після збору врожаю, і навесні, коли розквітала природа й відкривали бочки з молодим вином, по всій Греції влаштовували пишні свята. То були яскраві велелюдні дійства, що відображали міфи про смерть і відродження Діоніса. З урочистої частини свята народилася *трагедія* (VI ст. до н.е), а з веселої, жартівливої – *комедія* (V ст. до н.е.).

Літературознавча довідка

Трагедія – драматичний твір, який ґрунтується на гострому конфлікті особистості із суспільством, оточенням і найчастіше закінчується загибеллю героя.

Комедія – драматичний твір, що має на меті висміяти душевні вади й вчинки героїв, ситуації, у які вони потрапляють, негативні явища суспільного життя тощо.

Самостійна робота. Опрацювання біографії Есхіла. С. 94.

Складання сенкана «Есхіл».

IV. Рефлексія.

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 80-89, пояснити вислів з трагедії Есхіла «Від Прометея – всі в людей умілости»*.

Тема. Значення творчості Есхіла для розвитку європейської драми і театру. Утілення міфу про Прометея у трагедії «Прометей закутий». Основний конфлікт трагедії. «Дари» Прометея людству. Ідеї служіння, самопожертви, свободи.

Мета: на прикладі трагедії Есхіла «Прометей закутий» дослідити особливості його поетичної спадщини, провідну тематику; розкрити провідні ідеї трагедії «Прометей закутий», показати їх тісний зв'язок із життям грецьких полісів та ідеалом зразкового громадянина; розкрити сенс зображення конфлікту Прометея і Зевса; розвивати навички виразного читання драматичних творів; сприяти формуванню естетичних смаків учнів та виробленню бажання спілкуватися з театральним мистецтвом як одним із засобів розвитку гармонійної особистості.

Обладнання: увертюра симфонії Ф. Ліста «Прометей», слайд- презентація «Велич Есхіла: «Прометей закутий»; відео «Прометей закутий» (до уроку літератури).

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Пояснити вислів з трагедії Есхіла «Від Прометея – всі в людей умілості».

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Аналітико-інтерпретаційне дослідження в просторі трагедії Есхіла «Прометей закутий»

Звучить фрагмент увертюри з симфонічної поеми Ференца Ліста «Прометей». Учитель пропонує учням вслухатися у величну й сповнену трагізму музику, поміркувати, наскільки співзвучним є музичний мотив до трагедії Есхіла «Прометей закутий». Тема Прометеевого подвигу надихнула на створення музичних шедеврів не тільки відомого угорського композитора Ференца Ліста, до музичної розробки цього вічного образу зверталися видатний німецький композитор Людвіг ван Бетховен (балет «Творіння Прометея») й відомий український композитор Станіслав Людкевич, який у 1905 році написав кантату-симфонію «Прометей».

а) з'ясування загального враження про твір та рівня первинного розуміння трагедії Есхіла «Прометей закутий»

- Яке враження справила на вас трагедія «Прометей закутий»?
- Які фрагменти найбільше привернули увагу? Чим?
- Чи дотримується Есхіл у трагедії міфологічного сюжету про Прометея? Поміркуйте, чи сприймається трагедія Есхіла так, як і міф про Прометея? У чому різниця?
- За яку провину Зевс покарав Прометея? Чому титан вважає покарання несправедливим, верховного бога Олімпу - невдячним?
- Як ви думаєте, в чому полягає головний конфлікт трагедії Есхіла «Прометей закутий»?

б) дослідження тексту трагедії Есхіла «Прометей закутий» із застосуванням аналізу «слідом за автором»

- Зверніть увагу на дійових осіб трагедії Есхіла «Прометей закутий». Поміркуйте, чому ім'я головного героя, титана Прометея, не стоїть першим у цьому ряду. Порівняйте склад дійових осіб у повному тексті трагедії (переклади Б. Тена та С. Апта). Якого персонажа бракує в скороченому варіанті? Хто, по-вашому, які ролі виконує? Пам'ятайте, що в Есхілових трагедіях могли діяти тільки два актори (протагоніст і

девтерагоніст) і хор (у хорі - хоревти і корифей), не забувайте про статистів і ляльок, яких використовували у ті часи. Яку з ролей цієї трагедії ви хотіли б виконати, якби були актором? Чому?

- Доведіть, що трагедія «Прометей закутий» належить до драматичного мистецтва. Які два значення слова «драма» вам відомі?

- Висловіть своє ставлення до подій, зображених у пролозі. Чому, крім бога-коваля Гефеста, волю Зевса виконують його слуги Влада і Сила? Як ви вважаєте, чому Сила весь час мовчить? Схарактеризуйте Владу. Аргументуйте текстом.

- Поміркуйте, чому Гефестові важко виконувати наказ Зевса. Схарактеризуйте суперечливість його становища. Порівняйте, як страждання Гефеста зображено у міфі про Прометея та у трагедії Есхіла. Де, по-вашому, їх гострота і глибина передані повніше. Які засоби цьому слугують?

- Порівняйте, як називають Прометея Гефест і Влада. Як це характеризує самих Гефеста і Владу? (*Влада про Прометея: «оцього міцно прикуватъ зухвалого», «на усе придатного», «повинен кари він богів зазнати», «щоб научився Зевсові коритись», «злочинець». Гефест про Прометея: «високодумний сину велемудрої Феміди», «очам нестерпно бачить те видовище».*)

- Поміркуйте, чому Прометей не промовив жодного слова, поки біля нього знаходилися слуги Зевса та Гефест.

- Розпочніть складання порівняльної характеристики Прометея та Зевса. (Для виконання цієї форми роботи пропонуємо в робочих зошитах виокремити по сторінці для відбору й запису з тексту цитатних характеристик. Наприклад, як Зевса характеризують Влада, Гефест, Прометей, Океан, океаніди, Іо, Гермес. Якими є ці характеристики? На чому засновані? Цей вид роботи може бути запропонований і як частина письмового домашнього завдання й ускладнений необхідністю дати оцінку кожному з персонажів (таким чином, перевірюючи виконання завдання, учитель забезпечує накопичення поточних оцінок), а під час уроку виконується усно.)

- Поміркуйте, чому Зевс діє у трагедії, як і в міфі, опосередковано?

- Виразно прочитайте перший монолог Прометея (або перегляньте відео «Прометей закутий», що містить цей монолог). Подумайте, чому Прометей, лише залишившись на самоті, починає говорити. Чи можна ридання Прометея вважати виявом слабкості? Обґрунтуйте.

- Як у монолозі Прометея з прологу підтверджується віра давніх греків у невідворотність долі?

- Чому Прометей не хоче, щоб його бачив будь-хто у стані покараного?

- Схарактеризуйте ставлення океанід до Прометея. Чи усвідомлюють вони, що чи хто є причиною страждань титана? Аргументуйте відповідь, спираючись на текст. Наскільки об'єктивно, по-вашому, Океан та океаніди характеризують Зевса?

Трагедія Есхіла «Прометей закутий»: композиція і сюжет	
Композиційний елемент	Сюжетний фрагмент
<i>Пролог</i>	Влада і Сила та бог-коваль Гефест виконують волю Зевса - приковують Прометея до скелі на страждання
<i>Парод</i> (складається з двох строф та двох антистроф й діалогу хору й Прометея)	Океаніди висловлюють своє співчуття Прометееві. Прометей нарікає на свою долю та жорстокість Зевса, передбачає, що з часом Зевс знову буде шукати союзу з Прометеем
<i>Епісодій перший</i>	Діалоги океанід, а згодом і Океана з Прометеем, в яких розкриваються причини страждань Прометея та сутність його конфлікту із Зевсом. Океан і його доньки вмовляють Прометея скоритися
<i>Стасим перший</i> (складається з двох строф та двох антистроф)	Океаніди співають пісню, в якій висловлюють співчуття Прометееві та характеризують владу Зевса і її наслідки для людей
<i>Епод</i>	Містить монолог Прометея, в якому він розкриває сутність своєї допомоги людям, в результаті чого відбувся цивілізаційний розвиток людства

<i>Стасим другий</i>	У двох строфах і антистрофах хор океанід співає про невдячність людей, жорстокість Зевса та Прометеєву долю. Діалог Іо (дівителиці) з Прометеєм чергується зі строфою та антистрофою хору. Іо розповідає про нещастя, які випали на її долю (страждання Іо пов'язані із любовними домаганнями Зевса та помстою його ревнивої дружини Гери (згадайте долю Геракла). Тренос - у цій частині Прометей передбачає долю Іо, дівителиця нарікає на свої страждання. Прометей говорить і про свої страждання та пророкує народження в роду Іо (аргоських царів) свого визволителя (Геракла). Божевільна Іо втікає
<i>Стасим третій</i>	Містить в собі строфи й антистрофу хору. Це благання милості від долі та страх і жаль, викликані стражданнями Іо. В еподі йдеться про невизначеність долі океанід та свавілля могутніх богів
<i>Ексод</i>	Діалог Прометея з Гермесом, який намагається вивідати у Прометея долю Зевса. Гермес застерігає океанід від нещастя, що можуть на них впасти за співчуття Прометеєві. Хор співає пісню про огидність зради. Прометей стійко приймає удари долі

Поміркуйте: образи Океана та океанід зіставлені чи протиставлені образу Прометея? Чи збігаються характеристики Зевса Океаном та Прометеєм?

- Яка, на вашу думку, роль божевільної дівителиці Іо у трагедійній дії? Як пов'язані долі Іо й Прометея?
- Доведіть, що, зображуючи протистояння Зевса і Прометея, Есхіл досліджував і сучасні йому проблеми протиборства тиранії та демократії.
- Яке значення у розкритті характеру Прометея мають монологи про допомогу Зевсу і людям? Виразно їх прочитайте. Зіставте з відповідними місцями в міфі. Наскільки Есхіл поглиблює та загострює ситуацію? Завдяки яким художнім засобам він цього досягає?
- Чому Прометей нехтує порадами Океана та океанід?
- Знайдіть у пародії слова Прометея про те, що є для нього справжньою ганьбою і яким є його найбільше бажання? Як Прометей спровокував Зевса виконати його бажання?
- Чи можемо ми стверджувати, що у протистоянні з верховним богом Олімпу титан Прометей переміг? Поясніть.
- З якою метою з'явився до титана Гермес? Як і чому ці персонажі характеризують один одного?
- Прочитайте в особах фрагмент діалогу Гермеса і Прометея. Поміркуйте над інтонаціями і спробуйте їх утілити під час читання. Як ви розумієте слова Прометея: «Свого нещастя на негідне рабство я не проміняю...»?
- Виразно прочитайте монолог Прометея з гексоду: «Все я знав наперед, що звістив він мені...» Як цей монолог характеризує героя? Випишіть із монологу епітети й метафори, розкрийте їх роль у створенні образу Прометея.

IV. Рефлексія.

- Уточніть, в чому полягає сутність основного конфлікту трагедії Есхіла «Прометей закутий». Чому він є непримирним? Обґрунтуйте висновки.
- Спробуйте сформулювати провідні ідеї трагедії «Прометей закутий». Запишіть їх у зошит як висновок. *(Провідні ідеї трагедії Есхіла «Прометей закутий»:*
засудження тиранії; ушлявлення сили духу й самопожертви непересічної особистості у боротьбі з деспотичною владою; ушлявлення цивілізаційного розвитку людства; критика самодержавної влади.)

- Яке значення і вплив на жителів Афін, по-вашому, мала трагедія Есхіла «Прометей закутий»? Поміркуйте, чим пояснюється те, що афінянина Есхіла особливо приваблював образ тираноборця Прометея.. У чому полягає нове витлумачення міфу про Прометея Есхілом? *(Міфічний образ Прометея ще з античних часів став символом людського пориву до прогресу, до істини, до боротьби за неї. Прекрасний, благородний і гордий страдник! На сцені зображувалася його історія в трагедії Есхіла. Страшним був вирок Зевса. Можна уявити собі афінян, що зібралися в театрі. Для них усе, що відбувалося на сцені, мало значення ритуального дійства. Вони вірили в міф як у реальність. Хор був виразником почуттів глядачів. Есхіл*

навряд чи беззаперечно вірив у релігійну основу міфу. Наукова думка вже пройшла на той час досить великий шлях і вкарбувалася у свідомості освіченої частини грецького суспільства після наївного світорозуміння Гомера. У тих благах, які дарував Прометей людям, а це насамперед розум (символічне значення поняття «вогонь Прометея»), Есхіл, найвірогідніше, описав історичний шлях людства від дикунства до цивілізації. Зі сцени Прометей розповідає про це. Безумовно, тут наявна філософська алегорія, що представлена у художній конкретиці образу. Глядач спостерігає не оголену ідею, а особистість із плоті й крові, могутню й вразливу, що любить, мислить, страждає. Прометей постає як друг, благодійник і покровитель людей.)

- Найбільші відмінності міфу й трагедії Есхіла ми спостерігаємо у трактуванні образу Зевса. Який же Зевс, цей володар Олімпу?

(Зевс - тиран. Прометей допоміг йому здобути владу, але Зевс відразу забув про це. Така сумна логіка тиранії. І коли гордий титан Прометей проголошував у відповідь на погрози Гермеса сповнені гідності слова: «Свого нещастя на негідне рабство я / Не промінюю, - це запам'ятай собі», - це було абсолютно співзвучним зі святинєю святинь для афінян, гордих усвідомленням своєї свободи, політичної свободи. Безумовно, це стосувалося лише вільних громадян полісу. Про рабів мова не йшла. Вони у свідомості вільного грека на той час були лише живими речами, виконавцями волі господаря- рабовласника. Усе в трагедії Есхіла істинно свідчить проти Зевса (доля смертних, доля Прометея, доля Іо).

- Що ви знаєте про вплив трагедії Есхіла на подальшу культурну, театральну та мистецьку традиції? Оцініть внесок Есхіла у становлення і розвиток світового театру.

- Розгляньте малюнки учнів до трагедії Есхіла «Прометей закутий».

- Які епізоди трагедії найбільше представлені в учнівських ілюстраціях? Поміркуйте, чому саме ці епізоди? Дайте оцінку відповідності малюнків тексту образам, представленим Есхілом.

- Наскільки глибше після опрацювання трагедії Есхіла «Прометей прикутий» ви зрозуміли сенс символічного вислову «вогонь Прометея»? Поміркуйте над запитанням, що означає термін «прометеїзм»?

V. Домашнє завдання:

Прочитати С. 91-98, дати відповідь на питання «У чому сила Прометея?»*

Тема. Публій Вергілій Марон. «Енеїда». Зв'язок твору з гомерівським епосом, міфологією. Ідея громадського служіння, утвердження величі держави.

Мета: подати загальні відомості про «золоту добу» римської культури та літератури, розкрити значення творчості Вергілія; пояснити, що «Енеїда» є літературною обробкою римської легенди про троянця Енея; розвивати духовні, інтелектуальні, творчі здібності; виховувати повагу до набутків світової культури.

Обладнання: мультимедійна презентація, портрети Вергілія та Гомера, тексти поеми.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності.

III. Робота над темою уроку.

Учитель. Раніше ми мали змогу ближче познайомитися з Давньою Грецією. Сьогодні на нас чекає чудова подорож до Давнього Риму, ми доторкнемося до його дивовижної історії, дізнаємося про римську літературу, яка пройшла такі етапи розвитку, як і грецька, але значно інтенсивніше.

На відміну від греків, римляни в ранній період існування своєї держави, коли Рим був ще невеликим полісом, не створили оригінальних культурних пам'яток. Головною причиною цього були постійні війни, які вів Рим. Епоха швидких і радикальних змін настала для Риму в III-II століттях до н.е., коли він із невеликого полісу перетворився на могутню державу. Завоювавши грецькі поселення на півдні Італії, а згодом і саму Грецію, римляни остаточно потрапили під вплив значно розвиненої грецької культури. Із завойованих грецьких земель у Рим потяглися ремісники, скульптори, архітектори, вчителі, письменники та філософи. Саме їм судилося здійснити культурну революцію у Римі. Після їх прибуття місто стало забудовуватися в грецькому стилі, в ньому повсюдно відкривалися театри і школи за грецьким взірцем, а знати грецьку мову стало престижно навіть для аристократів.

Учитель. Давайте подумки пройдемо вулицями Давнього Риму часів «золотої доби». Рим був тоді справді світовою столицею. Його вигляд відповідав його славі: збільшилася кількість суспільних будівель, будувалися мости, форуми, збагатилася архітектура міста.

Форум – площа в центрі Стародавнього Рима, на якій відбувалися загальні народні збори населення міста, проводились ярмарки, виносилися вирок засудженим. Майдан, котрий став центром політичного життя. Усі римські імператори прагнули увічнити себе у монументальних архітектурних формах, тому такі форуми вражали своєю пишністю та багатством.

Учні-екскурсоводи проводять заочну екскурсію Римом.

Учитель. Дійсно, Давній Рим – держава з неймовірно багатою історією та архітектурою. І саме в цей час, коли тривала нескінченна громадянська війна, палали лани і села, лилася кров, брат ішов на брата, чим міг допомогти своїй державі фізично слабкий Вергілій? Лише творчістю. І він робив усе для звеличення Риму, для майбутнього своєї держави. Хто ж він, Публій Вергілій Марон?

Перегляд відео «Вергілій».

Учитель. Зверніть увагу на мозаїчний портрет Вергілія, датований I ст. н.е. По обидва боки від Вергілія – музи. Ліворуч від нього стоїть муза історії Кліо. Праворуч, обпершись ліктем на спинку крісла, з трагічною маскою у лівій руці, – муза трагедії Мельпомена. Напевне, цей було омріяним товариством поета, саме ці музи надихали на написання творів.

У 42 році до н.е. Гай Юлій Цезар провів конфіскацію земель в Італії, щоб роздати ділянки солдатам зі своїх легіонів, які підтримали його в громадянській війні. Під час цих конфіскацій у Вергілія несподівано відібрали маєток у Північній Італії. На щастя, його підтримали друзі-поети – усі вони стали впливовими політиками й змогли повернути втрачене, звернувшись до Октавіана. Обуренням беззаконням, але водночас і радість порятунку стали для Вергілія поштовхом до написання першого великого твору «Буколіки» («Пастуші вірші»). «Буколіки» складаються з 10 еклог – невеликих поем про красу природи та спокійне життя пастухів і пастушок (буколікос – пастуший). Політичний мотив: конфіскація земель на користь ветеранів армії Цезаря. В 4 еклозі мрії про “золотий вік”, коли всі люди будуть рівними, багатими, не буде чвар і воєн. Ці зміни настануть з приходом чарівної дитини Сина із сімейства Божого. Можливо, це Цезар – потомок богів, чи Ісус Христос.

Вергілій пише “Георгіки”, описуючи життя бджіл. Повчальна поема (про землеробство) написана на замовлення імператора Августа. 4 книги про красу і корисність сільськогосподарських занять. Поради, як виховати любов до праці. Тема підказана Октавіаном Августом та покровителем мистецтв – Меценатом. Головне гасло “Георгік”: **ВСЕ ПЕРЕМАГАЄ ПРАЦЯ**.

Після виходу «Буколік» на Вергілія звернув увагу Меценат. Ця поема свідчила, що Вергілій прихильно ставиться до нового правителя – коли в першій еклозі пастух прославляє доброго царя, який повернув йому несправедливо відібрану землю, всі сучасники чудово розуміли, кого поет має на увазі. Август та його оточення потребували відомого поета, який би поставив свій талант на службу державі, і Вергілій став таким поетом. Останні десять років свого життя Вергілій віддав монументальній героїчній поемі «Енеїда». Спочатку Вергілій планував написати героїчну поему про подвиги Августа. Але згодом він залишив цей свій задум і взявся за епопею, яка б прославила увесь римський народ, його легендарних предків, історію та водночас підносила б і заслуги імператора та всього роду Юліїв. ідеальним для такої мети здавалась історія мандрів і воєн троянського героя Енея, що начебто заснував на латинській землі царство, яке стало основою Римської імперії.

Вергілій, створюючи поему, поставив перед собою таку мету: возвеличити Октавіана Августа, возвеличити державу, римський народ, героїчних предків; позмагатися із славнозвісним Гомером.

Історія створення «Енеїди» (повідомлення учнів).

Робота над «Енеїдою» зайняла ціле десятиліття (29-19 рр. до н.е.), аж до смерті поета. Працював Вергілій дуже ретельно: спочатку склав план, потім написав епопею прозою, і аж потім розділив на 12 книг, став надавати віршованій формі найкращим її епізодам. Але завершити «Енеїду» він так і не встиг. Незадовго до своєї смерті Вергілій наказав спалити своє творіння, проте Август не міг цього дозволити, адже сам Октавіан запросив у Мецената написання цієї поеми. Після смерті Вергілія «Енеїду» нашвидкуруч дописали інші поети і письменники.

12 пісень «Енеїди» чітко розподіляються на дві частини: перші шість пісень розповідають про тяжкі поневіряння Енея у пошуках нової батьківщини по дорозі від знищеної Трої до Італії, тому часом їх називають “латинською Одиссеєю”. Других шість пісень присвячені війнам італійських племен з троянцями, бої з Латином, і тому їх здавна порівнюють з “Іліадою”.

Учитель. А зараз ми з вами побачимо, як видатні художники зображують Енея. Чи збігається ваше уявлення про героя з тим, що ви бачите на картинах?

Виступ учнів-мистецтвознавців.

Учитель. Завдяки «Енеїді» Вергілій став Гомером Риму. Хоча були й такі, що звинувачували його у запозиченні в Гомера не лише задуму і форми, а й цілих рядків «Іліади» й «Одіссеї». На такі звинувачення Вергілій відповів мудро, запропонувавши критикам самим що-небудь запозичити у Гомера: мовляв, це не легше, чим підняти палицю Геркулеса або відібрати блискавку у Юпітера.

IV. Рефлексія.

V. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, прочитати С. 96-105; скласти план характеристики Енея*

Тема. Публій Вергілій Марон. «Енеїда». Образ Енея та його значення в композиції твору.

Мета: *схарактеризувати образ Енея як людини, діями якої керує Доля; визначити провідні риси характеру античного героя у зв'язку з авторським задумом поеми Вергілія «Енеїда» та моральними цінностями Давнього Риму; показати розвиток типу античного епічного героя у Вергілія порівняно з епічними образами у Гомера; розвивати навички осмисленого вдумливого прочитання художнього тексту та вміння характеризувати на його основі літературні персонажі; формувати бачення і розуміння взаємозв'язку авторського задуму та особливостей створення образу головного героя твору; показати вплив Вергілія на наступні культурно-історичні епохи, узагальнити та поглибити учнівське розуміння нерозривного зв'язку розвитку давньоримської літератури та історії Римської держави.*

Обладнання: *мозаїчний портрет Вергілія; «Втеча з Трої».*

*Збройного славлі звитязця,
що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно,
на берег ступив італійський...
Вергілій. «Енеїда»*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності учнів, оголошення теми уроку

На минулому уроці відбулося наше загальне знайомство з розвитком літератури та культури у Давньому Римі, а також з однією із найдорогоцінніших перлин «золотої доби» Августа - поемою Публія Вергілія Марона «Енеїда».

- Пригадайте, в чому полягав сенс мандрівки Енея від Трої до берегів Італії. Чи була це просто втеча від ворогів з метою врятувати своє життя та життя своїх близьких? (*Ні! Сенс мандрівки головного героя «Енеїди» був вже заздалегідь визначений Долею, і в «Заспіві» автор проголошує цю думку. Герой, «Долею гнаний нещадно», йде визначеним шляхом. У цьому сенсі Енея можна назвати «людиною Долі».*)

Сьогодні ми будемо з'ясовувати, що означає бути «людиною Долі» і як Вергілію вдалося втілити цю ідею в поемі «Енеїда». Важливо також зрозуміти, в чому полягають особливості створення античного епічного героя за Вергілієм, чим він відрізняється від образів епічних героїв, створених Гомером. Виконання цих завдань буде у нас підпорядковане створенню всебічної характеристики образу Енея на основі тексту поеми Вергілія. Головне, що ми маємо усвідомити, - як пов'язані між собою авторський задум поеми Вергілія «Енеїда», образ Енея та провідні політичні й моральні ідеї Давнього Риму.

III. Аналітико-інтерпретаційне дослідження в просторі означеної теми

- Пригадайте, описом яких подій розпочинається поема Вергілія «Енеїда»? (*Після «Заспіву» йде оповідь про прибуття до Карфагену. Це відбулося на шостий рік мандрівок.*)

- Як читач довідується про події та випробування, які довелося витримати Енею та вцілілим троянцям після війни? (*Про ці події читач дізнається від самого Енея, коли той розповідає Дідоні про поневіряння, які їм довелося пережити.*)

- Як ви думаєте, чому автор-оповідач поступається місцем героєві-оповідачу? (*По-перше, ефект достовірності в оповіді від першої особи завжди більший, коли потрібно вплинути на читача чи слухача. А за змістом ми знаємо, що з волі богів Дідона закохалася в Енея, і що більше вона про нього дізнається, то більше розпалюється її почуття. По-друге, в оповіді Енея є дуже важливі для розуміння його образу*

емоційні оцінки, переживання, думки, що є відправними точками для усвідомлення того, яка ж це людина. По-третє, за вимогами епічного жанру, оповідь самого героя уповільнює дію, створюючи своєрідну ретроспективу подій.)

- Чи збігаються хронологічно події з їх описом у поемі Вергілія? Як ви вважаєте, з якою метою автор з теперішнього часу повертає дію в минуле, а потім знову повертається до теперішнього? Якою є роль послідовного опису подій, які відбуваються одночасно? (Наприклад, Еней перебуває у володіннях Евандра, шукаючи собі союзників, а в цей самий час у відновленій італійській Трої потерпають від Турнової облоги Енеєві одноплемінники.)

- Повернімося й ми за текстом поеми в минуле, до подій кінця Троянської війни, відомої нам з уроків історії та за троянськими міфами й поемами Гомера «Іліада» й «Одіссея». Порівняйте розповідь про останні дні Трої в поемі Гомера «Одіссея», передані в пісні аеда Демодока, та розповідь Енея. Чим, по-вашому, вони відрізняються й у чому схожі? (Головна відмінність у тому, що одна й та сама подія постає з різних точок зору учасників чи свідків цієї драми. Аед Демодок повністю на боці грецьких воїнів, їх він славить, їм співчуває. Еней сам є учасником цих трагічних подій, представником потерпілої сторони. Ті, хто для Демодока герої, для Енея - вороги й насильники. Його точка зору більше сповнена емоційних оцінок, психологічної напруги та переживань.)

- Погляньте на фігурну композицію «Втеча з Трої», відому ще під назвою «Еней з Анхісом на плечах». Знайдіть текстові відповідники цього моменту в поемі Вергілія «Енеїда». Поміркуйте, які життєві й моральні цінності керують діями Енея у цій ситуації.

- Схарактеризуйте дії і вчинки Енея у ставленні до родини (батька, сина, дружини), до батьківщини (Трої), до Дідони, до богів, до Долі, до Латина, до троянців-побратимів, до Турна, до Лавінії. Визначте, в яких стосунках переважає особистісне начало, а в яких суспільне, державницьке. Зробіть висновок, чи має право Еней на особисте щастя, і якщо має, то в чому воно для нього полягає. Доведіть, що Еней діє не як пересічна людина, а як політик.

- Науковець В. Топоров називає Енея «людиною долі». Доведіть або спростуйте справедливість цього визначення.

- Яку роль у поемі «Енеїда» відіграє детальний опис щита Енея? Виразно прочитайте вірші 626-731 з книги VIII. У чому зображення на щиті перегукуються з пророцтвами Анхіса?

- Доведіть, що на щиті Енея відобразилася історія Давнього Риму.

- Порівняйте щит Енея зі щитом Ахілла у поемі Гомера «Іліада». Доведіть, що зовнішня подібність лише яскравіше виявляє відмінності двох великих творів античності. (Головна ідея, закладена в зображенні щита Ахілла - це ідея миру на противагу війні, яка суперечить самій природі життя. Головна ж ідея, закладена в зображенні щита Енея, - це ідея звеличення Риму та сучасного Вергілієві правителя Октавіана Августа.)

- Спробуйте порівняти образи Енея та Ахілла як взірці античного епічного героя. Що між ними спільного, чим і чому вони відрізняються? Висновки запишіть у вигляді порівняльної таблиці.

- Виберіть з тексту поеми Вергілія «Енеїда» постійні епітети, якими автор наділяє Енея, та характеристики героя, які йому дають інші персонажі. Які нюанси до характеристики образу Енея вони, по-вашому, додають? Які з цих епітетів-характеристик зближують Енея з головними героями Гомерових поем? («Благочестивий», «благочесний», «побожний», «батько Еней», «Долею гнаний», «син богині», «безсердечний» (Дідона), «добрий», «мужній», «суворий», «грізний», «троянець Еней».)

- Доведіть, що влада для Енея не тільки право, а й важкий обов'язок, що під силу лише бездоганним героям. Поміркуйте, чим, по-вашому, радше є образ Енея - образом античного епічного героя чи образом ідеального римлянина? Аргументуйте відповіді.

- Якою є роль моря в долі Енея? Подумайте, чому море Вергілій зазвичай зображує бурхливим, страшним? (Море живе, воно страшна хтонічна істота, що перешкоджає втіленню того, що визначено Енеєві долею.)

- Визначте роль гіперболи у створенні образу Енея.

- Яка роль островів у просторі моря, де відбуваються семирічні мандри Енея? (Острови є своєрідними силами, що перешкоджають Енеєві якнайшвидше дістатися берегів Італії і розпочати свою державницьку діяльність.)

- Поміркуйте, чи могла Юнона зробити так, щоб Еней і його люди взагалі не досягли берегів Італії? Чому?

- Доведіть, що композиція «Енеїди» умовно розпадається на дві частини відповідно до минулого в долі Енея та до теперішнього. Визначте провідні риси характеру Енея в обох періодах його життя. Який з них важливіший з точки зору автора поеми?

- Доведіть, що втеча Енея з палаючої Трої не є зрадою.

- Доведіть, що в Енеєві весь час відбувається боротьба «двох Енеїв» - смертної людини й обранця богів.
- Визначте роль жінок у долі Енея. Ким для нього були Креуса, Дідона та Лавінія? Доведіть, що всі три жінки одночасно присутні в його душі.
- Поясніть, чому Вергілій постійно нашттовхує читача на дослідження помилок та психологічних вагань, що відбуваються в душі Енея. Чи не принижує автор таким чином велич Енея як епічного героя? (Вергілій свідомо розкриває помилки головного героя поеми. Це дуже корисно. Адже читача Еней цікавить не лише сам по собі, а тим, наскільки відображений у ньому певний «історичний» тип людини, особливий різновид ментальності, у якому діє «людське» і «надлюдське», доля. Якщо людині притаманні внутрішні протиріччя між особистими почуттями та покірністю волі богів, коханням та обов'язком, вродженим миролюбним характером та необхідністю виконувати те, що визначено Долею.

Еней Ахілл

Спільне

Мужні звитяжці, сильні, горді, кращі з кращих у бою, майже непереможні, в обох матері богині, а батьки - земні чоловіки; обидва люблячі сини, обидва покірні богам

Відмінне

Образу Енея притаманні риси, не характерні ідеальному епічному героєві. Він - «людина Долі». Йому Він мудрий політик

Образ Ахілла є образом ідеального епічного героя, для якого на першому плані завжди стоять поняття воїнської доблесті, бойового побратимства, патріотизму, звитяги й мужності

Ключові події - втеча з Трої, прощання з Дідоною заради «лавінійських» берегів Італії, зустріч з покинутою коханою у царстві мертвих - не лише відтворюють основні риси Енеєвого «персоналогічного» типу, можливості його поведінки, стереотипи й сам вибір їх за конкретних умов, а й насамперед «особистісну поведінку». Вони допомагають вибудувати Енея - його поведінку і його «персоналогічний» тип, ненав'язливо готуючи в них зміни. Ключовий момент, що відділяє життя Енея минулого від Енея теперішнього - зустріч з батьком у царстві мертвих. Не випадково саме там він востаннє бачить і Дідону. Ці дві зустрічі з'єднані одна з одною за принципом контрасту. Перша - про минуле, про розрив і його наслідки, друга - про майбутнє і торжество вірності. Першій зустрічі не чекали ні Еней, ні Дідона. На другу чекав Еней і на неї сподівався Анхіс. Перша залишила гіркий осад і усвідомлення невідворотності й незмінності того, що сталося, після другої ще не до кінця зрозуміле визначення долі й воля богів вперше набула цілком конкретних обрисів і «любові до майбутньої слави». Еней вперше зримо побачив свою мету й знав тепер, що потрібно робити, в чому полягає його обов'язок та щастя. В Енеєві зливаються особистісне й державницьке, що робить його новою людиною, а відтак і трансформує образ Енея як античного героя епосу в образ політика, державного мужа, а вже потім - воїна. В цьому, безумовно, проявилось авторське новаторство Вергілія.

- Поміркуйте, чим відрізняється Енеєва віра в богів від віри інших героїв «Енеїди»? (*Еней постає у своїй вірі не лише як людина долі, а й як людина бога. Для нього воля божественна є законом. Деякі дослідники у цьому сенсі порівнюють Енея з біблійним Авраамом, підкреслюючи тим самим богообраність Енея та його шлях як родоначальника й будівничого величі Риму.*)

- Оцініть дії Енея у поєдинку з Турном. Поміркуйте: Еней наперед знав, що перемаже, що Турн приречений. Чи не виглядає цей поєдинок як своєрідне вбивство? Порівняйте з поєдинком Ахілла і Гектора. Чому Еней не помилював Турна, хоча внутрішньо був готовий до акту милосердя? Чому він дає волю своєму гніву й бажанню помсти?

- Як ви думаєте, чому автор обриває оповідь у момент вбивства Турна Енеєм і залишає читача в точці найвищої емоційної напруги? (*На думку В. Топорова, «з кращим своїм героєм Вергілій розлучається в момент найгіршого його вчинку: слава невідвортної долі проспівана, слава людині обірвана на півслові». А чи вартий фатум слави? Чи варте відродження смерті? Чи не буде облудним майбутнє? Усією своєю творчістю Вергілій відповідає: «Варте». Проте великому митцеві не було дано зазирнути за межу свого часу і побачити занепад Римської епохи та римської слави. Це вже за межею бачення Вергілія. Він назавжди залишився співцем божественної величі Риму.*)

IV. Рефлексія

- Чому, по-вашому, для римських правителів було важливо вести свій родовід від богів і давніх героїв?
- Доведіть, що своєю поемою Вергілій уславив Рим.
- Наскільки поема Вергілія «Енеїда» пов'язана з поемами Гомера «Іліада» та «Одіссея»?

- Поясніть значення творчості Вергілія для розвитку давньоримської культури та культури наступних епох.

V. Домашнє завдання:

Написати твір-мініатюру на одну із тем: «Уславивши Енея, Вергілій вславив Рим» або «Еней - людина Долі»*. Прочитати С. 107-111.

Тема. Квінт Горацій Флакк. «До Мельпомени» («Мій пам'ятник стоїть...»). Тема мистецтва і призначення митця у творі. Пам'ятник як символ вічності поезії. Розуміння автором значення свого доробку.

Мета: ознайомити учнів з поетичним внеском в античну й світову літературу Квінта Горація Флакка; показати взаємозв'язок творчості Горація з його світоглядно-естетичними позиціями та політичною ситуацією в Давньому Римі; розкрити роль жанру оди у поетичному спадку Горація; ознайомити учнів з жанрово-сисловою специфікою оди; здійснити цілісний аналіз оди Горація «До Мельпомени»; розвивати навички аналізу віршованих творів та їх виразного читання.

Обладнання: відео «Квінт Горацій Флакк», опорно-інформаційні схеми «Світоглядно-естетичні позиції Горація», «Художній світ Горація» та «Компакт-біографія Горація».

*Гарний стиль криється в серці.
Дені Дідро*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент. Актуалізація опорних знань учнів.

Читання творів-мініатюр на одну із тем: «Уславивши Енея, Вергілій вславив Рим» або «Еней - людина Долі».

II. Оголошення теми й завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Естетичне обдарування Квінта Горація Флакка першим помітив Вергілій, що був уже уславленим поетом. Він і ввів Горація в літературні кола, де талант початківця розквітнув на повну силу. Сьогодні ми не тільки ознайомимося з особистістю Горація, а й спробуємо розкрити зв'язок його світоглядно-естетичних позицій і творчості, зрозуміти, в чому полягає цінність поетичного доробку митця для античної літератури та усього історико-культурного розвитку людства. Важливо усвідомити, які саме теми й проблеми знайшли втілення у творчості Горація, чому вони його хвилювали й чим є цінними для нас, читачів XXI століття. Знайти ці відповіді, сподіваюсь, нам допоможе аналітичне дослідження його віршів.

Перегляд відео «Горацій».

Бесіда

- Якою людиною ви уявляєте собі Квінта Горація Флакка? Які факти його біографії вас вразили й чому?
- Що можна сказати про цю людину, розглянувши її скульптурне зображення?
- Як політичні події в Римі відбилися на долі молодого поета?
- Що вам відомо про вплив давньогрецької культури на формування світогляду Горація?
- Яку роль в житті Горація відіграли Вергілій та Меценат? Як змінилося світобачення поета в зв'язку зі знайомством з Октавіаном Августом?
- Як ви думаєте, чому більша частина Горацієвих віршів - це оди? Чи збігається сучасне літературознавче визначення оди як поетичного жанру з тим, як розумів оду Горацій?

Літературознавча довідка

Ода – вірш, що висловлює високі почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних осіб. Оді притаманні урочистість і піднесеність.

- Зверніть увагу на компакт-біографію Горація. На які два умовні періоди можна було б поділити життєвий шлях Горація? Наведіть аргументи. (*Перший період - становлення особистості й захоплення громадською та політичною діяльністю; другий - власне творчий період життя.*)

Компакт-біографія Квінта Горація Флакка

Дата народження: 08 грудня 65 року до нашої ери.

Місце народження: Венузія, давня римська колонія на півдні Італії.

Батьки: батько - вільновідпущений раб, мати дуже рано померла. Квінт Горацій Флакк - єдиний син.

Навчання: початкова школа у Венузії; початкова, граматична і риторична школи у Римі; філософські й літературні школи в Афінах.

56 рік до н.е.: батько переїхав до Риму з метою дати синові гарну столичну освіту.

44 рік до н.е.: вбивство республіканцями Юлія Цезаря й початок громадянської війни. Знайомство Горація з Юнієм Брутом, призначення командиром одного з республіканських легіонів.

42 рік до н.е.: вирішальна битва між цезаріанцями та республіканцями під Філіппами. Горацій опинився поза законом у стані морального надлому.

40 рік до н.е.: Горацій повернувся до Риму.

38 рік до н.е.: знайомство Горація з Вергілієм і представлення молодого поета Меценатові.

33 рік до н.е.: Меценат подарував Горацієві невеликий маєток поблизу Риму, де поет провів усамітнено своє життя, сповнене творчості й спілкування зі своїм покровителем і другом.

30-і роки до н.е.: вихід двох збірок сатир Горація («Бесіди»).

23 рік до н.е.: видання перших трьох книг од Горація.

13 рік до н.е.: видання четвертої книги од Горація.

Останнє десятиріччя життя Горація: створення теоретичного маніфесту римської класики «золотої доби» Августа - «Наука поезії» («Послання до Пісонів»),

27 листопада 8 року до н.е.: Горацій помер.

Завдання. Скласти кроссенс за біографією Горація.

1 – видатний римський поет – лірик Квінт Горацій Флакк народився на півдні Апеннінського півострова у невеличкому містечку Венузія в 65 році до н.е.

2- своєї матері він не пам'ятав, вона рано померла, а батько був вільновідпущеником, колишнім рабом, якому вдалося не лише здобути волю, а й отримати статок.

3 – батько зробив усе, щоб надати синові найкращу, тобто аристократичну освіту, яка б відкрила двері у вищі кола римського суспільства. Горацій навчається у Римі, а потім їде до Греції, в Афіни – місто, яке славилось своїми філософськими школами й найвищим рівнем освіти.

6 – проте завершити навчання не вдалося – розпочалася чергова громадянська війна. Горацій вступив до республіканської армії, де був призначений командиром одного з легіонів.

9 – після поразки в битві з військом Юлія Цезаря всі республіканці були оголошені як небезпечні злочинці. Більше року юнак не наважувався повернутися додому. Він поневірявся грецькими островами і містами Малої Азії, зазнаючи справжніх злиднів.

8 – Меценат, який зацікавився віршами молодого поета, вирішив матеріальні клопоти Горація і представив його Юлію Цезарю.

7 – Горацій у своїх творах звернувся до політичних тем, оспівуючи молоду римську державу. Вершиною його творчості стали 4 книги од. Взірцем для них він обрав давньогрецьку лірику, особливо творчість Сапфо.

4 – протягом двох тисячоліть його твори вивчали в школах, а переклади впливали на розвиток усіх європейських літератур. Серед українських класиків Горація перекладали Г. Сковорода, І. Франко.

5 – Горацій був видатним римським поетом. Ще за життя він став класиком, і сам Август був переконаний, що його твори «зберуться навіки».

IV. Аналітико-інтерпретаційне дослідження оди Горація «До Мельпомени»

- Уважно прочитайте вірш самостійно - С. 111

Виразне читання оди 2-3 учнями

- Про що цей вірш? (*Роздуми поета про власну творчу долю.*)
- Від чийого імені ведеться поетична оповідь?
- Ким, по-вашому, є ліричний герой твору? (*Він поет.*)
- Відомо, що Горацій, закінчуючи в 23 році до н.е. третю книгу од, мав намір відійти від ліричної поезії. Доведіть, спираючись на зміст вірша «До Мельпомени», що він є своєрідною спробою осмислення поетичного внеску митця.
- Як у цьому вірші Горацій вирішує для себе філософську проблему смерті й безсмертя?
- Які художні світи наявні у цьому творі Горація? У якому співвідношенні вони знаходяться?
- У чому полягає особливість художнього часу оди?
- Що саме й чому Горацій вважає безсмертним? Прокоментуйте рядки: «Смерті весь не скорюсь: не западе в імлу частка краща моя».
- Чому ліричний герой-поет звертається саме до Мельпомени? У чому полягає особливість сприйняття Мельпомени Горацієм? (*У давньогрецькій світоглядно-міфологічній системі Мельпомену вважали покровителькою трагедії. Горацій же вважав її натхненницею лірики, як і Сафо та Анакреонт.*)
- Як ви думаєте, що притаманне поезії «До Мельпомени»: відчуття приреченості чи оптимістичний настрій? Обгрунтуйте відповідь цитатами з тексту.
- У світовій літературі ода Горація «До Мельпомени» ще відома під назвою «Пам'ятник». Як ви вважаєте, з чим це пов'язане? Поміркуйте, як розуміє поет образ пам'ятника?
- У чому полягає алегоричний зміст цього твору?
- Поясніть, як пов'язані з біографією Горація рядки «Я - славний з убогого».
- Прокоментуйте рядки «я...вперше скласти зумів по-італійському еолійські пісні».
- Чому у вірші, крім Мельпомени, опосередковано згадується ще й Аполлон (*«сонячні Дельфи»*)?
- Який давній обряд античності згадується в останніх рядках вірша «До Мельпомени»? Як він допомагає зрозуміти усвідомлення поетом надзвичайного значення власної творчості?
- Що вам відомо про резонанс, викликаний одою Горація «До Мельпомени» у світовій літературі? Доведіть, що вірш Горація є уславленням не лише його особистої творчої спадщини, а й хвалебним гімном поезії загалом, її нетлінній ролі для всіх народів. (Найвідоміші вірші-«пам'ятники» Г. Сковороди. І. Франка, М. Ломоносова, Г. Державіна, О. Пушкіна у слов'янських літературах.)
- У яких рядках вірша, по-вашому, лунає заклик до інших поетів ставитися до поетичного слова з великою відповідальністю? Ця думка виражена у вірші безпосередньо чи опосередковано?
- Ще раз виразно прочитайте вірш Горація «До Мельпомени». Наскільки аналітичне дослідження допомогло вам розставити логічні акценти та побудувати інтонаційний малюнок вірша при читанні?
- Наскільки текст став зрозумілішим після аналізу?

V. Рефлексія

- Зверніть увагу на епіграф до нашого уроку. Як вислів Дені Дідро пов'язаний з творами Горація та поетичною творчістю взагалі?
- Зробіть висновок про роль творчості Горація в давньоримській літературі.
- Чи погоджуєтесь ви з тим, що поезія Горація справді принесла йому безсмертя?
- Доведіть, що твори давньоримського поета мають глибокий філософський зміст.
- На основі давньогрецької та давньоримської міфології, а також вивчених вами творів античних авторів спробуйте пояснити античне уявлення про смерть. Який новий нюанс у сприйнятті смерті внесла поетична спадщина Горація? (*Людина - смертна. Істинна творчість безсмертна. За часів античності безсмертними вважалися боги. Горацій же виходить вже на рівень абстрактного філософствування, наділяючи безсмертям поезію як естетичну категорію та продукт діяльності митця.*)
- Доведіть, що своїми віршами Горацій продемонстрував власну незалежність від призначень долі. Як саме поет довів можливість безсмертя для смертної людини? Підтвердьте текстами вивчених на уроці творів.

VI. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, С. 113-120, підготувати інформацію про «Метаморфози» Овідія*.

Тема. Публій Овідій Назон. «Сумні елегії» («Життя поета» (IV, 10)). Життя та творчість поета. Міфологічний і філософський зміст поеми «Метаморфози». Конфлікт митця з владою, трагедія вигнання і сум за батьківщиною у «Сумних елегіях». Образ відторгненого поета. Любов до вітчизни як провідна ідея твору.

Мета: ознайомити учнів з особистістю Публія Овідія Назона та провідними рисами його творчості; показати місце і цінність «Метаморфоз» Овідія як «золотої легенди» античності, дати загальну характеристику твору, розкрити його міфологічний та філософський сенс; розкрити роль творчості Овідія в античній літературі та благотворність впливу його шедеврів на наступні культурно-історичні епохи; вдосконалювати навички бачення взаємозв'язків та взаємовпливів у ході історико-культурного розвитку людства; сприяти вихованню читацької культури учнів.

Обладнання: слайд-презентація «Публій Овідій Назон», відеоряд «Овідій»; аудіозапис пісні «Світло і тінь» у виконанні співачки Лами (Наталії Дзеньків), буктрейлер «Метаморфози» Овідія».

*Кожний з нас має право вибрати
свій ідеал, зробити вибір між
поклонінням владі і поклонінням
розуму чи творчості, поклонінням
любові чи ненависті, доброчестю чи пороку...
Еріх Фромм, німецький філософ ХХ століття*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Вірш Миколи Зерова «Безсмертя»:

*Вінець Овідія ніколи не зів'яне,
Безсмертний «Плач» його, гіркий і незрівнянний,
Елегії душні, як цвіт весняних лоз,
І чари сонячні його «Метаморфоз»,
І мудрі тонкощі ученого кохання...
Хай Цезар злоститься, і хай літа вигнання
Зігнуть високий стан і сивину вплетуть,
І хай гуде сармат і гети смерть несуть,
А гнівний Понт реве, і гори набігають, -
Народи і віки не раз іще згадають
Дзвінких його пісень легкий свавільний лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад.*

Стародавні греки й римляни не мислили часу поза подіями, які чергувалися в ньому. Найпопулярнішим завдяки своїм бідам і випробуванням героєм античної міфології є Одиссей-Улісс. Якщо говорити про реальні постаті греко-римської давнини, то, мабуть, саме Овідій з найвагомішими на те підставами порівнює себе з «багатостраждальним» Уліссом. Були вигнанці й серед греків, і серед римлян, але ніхто не опинявся в такій ізоляції від цивілізованого світу, ніхто не звідав такої цілковитої самотності. Усі незгоди для римського поета почалися через гнів «земного бога», імператора Августа (згадайте, Гомерова «Іліада» почалася з опису гніву Ахілла, який приніс незмірні страждання в останній рік Троянської війни).

«З грудневим днем восьмого року нашого літочислення життя Овідія ніби розчахнулося: проведене в Римі радісне творче п'ятдесятиліття змінилося майже десятиліттям похмурого вигнання; вигнанцем зустрів поет

і свій останній день чи, може, останню ніч - як останньою була його ніч у Римі напередодні вигнання, що її поет порівнює зі смертю; тож він помирав дійсно ніби двічі, лишень перша смерть була початком страждань, друга - їх межею».

III. Мотивація навчальної діяльності учнів. Робота над темою уроку.

Сьогодні ми розпочинаємо розмову про Публія Овідія Назона, третього серед римських поетів-класиків «золотої доби» Октавіана Августа. Маємо зрозуміти, в чому полягає велич і трагедія Овідія як людини і як поета, ознайомитися з перлинами його творчого спадку. Спробуємо зрозуміти провідні мотиви його творчості, особливо останнього періоду життя, періоду вигнання. Насамперед з'ясуємо, якою ж людиною був Овідій, як і на якому ґрунті зароджувалась і розвивалась його творчість, якою була оцінка Овідія у наступні культурно-історичні епохи. Великий син українського народу Тарас Шевченко вважав Овідія «найдосконалішим творінням всемогутнього Творця Всесвіту».

Перегляд відео «Овідій».

Розповідь про поета.

IV. Узагальнення та висновки щодо особливостей спадщини Овідія

Завдання. Заповніть опорно-інформаційну схему-таблицю. (Примітка: пропуски у дужках учні самостійно заповнюють інформацією. Для виконання цієї роботи відводиться 4-5 хвилин).

Художній світ Публія Овідія Назона		
Публій Овідій Назон народився (43) року до н. е., помер (18) року н. е.		
Чинники, що вплинули на формування світогляду		
(Міфологія)	(Давньогрецька культура й література)	(Спілкування з «золотою молоддю Риму»)
Провідні мотиви й теми творчості		
Ранній період Тема (кохання), мотиви (зображення почуттів людини, її переживань; жартівливо-іронічні настрої)	Зрілий період Тема (міфологічні сюжети про любов, свободу та вибір людини); мотиви (переживання, страждання, випробування)	Період вигнання (від 8 року н. е.) Тема (доля поета-вигнанця); мотиви (суму, скорботи, самотності, туги за батьківщиною і родиною)
Знакові твори		
(«Любовні елегії», «Наука про кохання», «Ліки від кохання», «Героїні»)	(«Метаморфози», «Фасти»)	(«Скорботні елегії», «Послання з Понту»)

- Зробіть висновок, яким був Овідій як людина і як поет.

- Доведіть, що Овідія можна назвати водночас і найщасливішою, і найнещаднішою людиною.

МЕТАМОРФОЗИ («Перетворення»)

Найбільший із творів Овідія (15 книг, близько 12 тис. віршів) є поєднанням 250 окремих малих поем, переважно на тему про перетворення богів і людей на тварин, рослини, каміння, ріки, сузір'я тощо. Ця тематика, що виникла ще в первісну епоху, нав'язана культом рослин і тварин (тотемізмом) і давніми релігійними міфами, дала Овідієві матеріал для низки цікавих і барвистих казок. Поема відкривається картинами хаосу, повстанням Гігантів, потопу, жажливих діянь богів і людей, виводить довгий ряд обра-

зів трагічних, дивовижних і страшних — і закінчується акордом примирення й уславлення природи, що вічно творить і змінює світ (у XV книзі наводиться промова казкового філософа Піфагора, який викладає теорію вічних змін і «переселення душ»).

«Метаморфози» становлять великий інтерес як збірник античної міфології і як зразок художньої майстерності Овідія, багатства його фантазії. Для них характерне поєднання фантастики з реальністю: з однієї сторони, герої їх — міфологічні істоти, з іншої — звичайні люди, часто — сучасники поета, царі і прості смертні. Манера викладу в «Метаморфозах» дуже різноманітна і має епічний, ліричний, драматичний, повчальний, риторичний та ін. характер (у залежності від змісту).

«Метаморфози» — видатний твір античної літератури, який, поряд з поемами Гомера, в усі часи був для широкої публіки головним джерелом вивчення античної міфології і захоплював своїми художніми достоїнствами. Із міфологічних сюжетів, що увійшли до поеми, особливої популярності в європейських літературах набули картина потопу і перетворення Дафни на лаврове дерево (в I книзі), історія Фаетона (II), Нарциса і Німфи Ехо (III), Дедала і Ікара, Венери й Адоніса (X) та ін. Ці образи неодноразово були джерелом творчості не лише письменників і поетів, а й художників, скульпторів і музикантів нової Європи.

IV. Аналітико-інтерпретаційне дослідження фрагментів «Творення світу» та «Чотири покоління людські» (за книгою I «Метаморфоз» Овідія)

- Як ви розумієте початкові рядки Овідієвих «Метаморфоз»:

«Дух пориває мене: про нові починаю співати

В змінених формах тіла. О боги, - бо ж од вас переімени, -

Задум співця надихніть; відтоді, коли світ народився,

Ген аж до наших часів доведіть нестихаючу пісню?» (Переклад Андрія Содомори.)

- Чи можна їх вважати заспівом до усєї поеми? Обґрунтуйте.

- Чим початок шедевр Овідія відрізняється від заспівів (зачинів) творінь його геніальних попередників - Гомера, Вергілія, Горація? У чому Овідій дотримується традицій?

Композиційну формулу «Метаморфоз».

Жанр - поема, що складається із майже 250 оповідей про перетворення

15 книг, 11 998 віршів

Основа сюжету - давньогрецькі та давньоримські міфи про перетворення та героїчні цикли

Віршовий розмір - гекзаметр

Композиція:

зачин - пролог (історія творення світу та чотирьох поколінь людських);

виклад оповідей про майже 250 перетворень та випробувань;

завершальна частина - поетичний виклад учення Піфагора про переселення душ як обґрунтування «перетворень»)

- Зробіть висновок, чому «Метаморфози» вважають наймонументальнішим творінням Овідія і зіставляють з поемами Гомера, хоча твір римського поета не є героїчною поемою?

- Яким чином Овідієві вдалося надати «Метаморфозам» епічного характеру? Знайдіть відповідь на запитання у статті підручника про творчість Овідія.

ВИСНОВОК. Дійсно, щоб надати своїй поемі епічного характеру, Овідій спробував здійснити виклад подій в історичній послідовності, як він її розумів. І в цьому сенсі фрагмент з першої книги «Метаморфоз» «Чотири покоління людські» можна вважати концепцією бачення розвитку людства за Овідієм. Літературознавці вважають саме цю частину «Метаморфоз» Овідія однією із найсильніших.

- Виразно прочитайте фрагмент «Чотири покоління людські» (доречно, щоб у читанні взяли участь чотири учні).

- Доберіть цитати до характеристики чотирьох етапів розвитку людства.

- Порівняйте, чим кожна наступна доба відрізняється від попередньої? Поміркуйте, чому для найвиразніших характеристик кожної доби й кожного покоління Овідій використовує морально-етичні категорії?

- Чому всі характеристики - і позитивні, й негативні - написані Овідієм з великої літери?

- Назвіть чотири міфологічні періоди в історії людства, про які йдеться в даному уривку «Метаморфоз».
- Яким зображується світ у цих періодах?
- Як зі зміною доби змінювалося життя людей? Як і чому змінювалися самі люди?
- Знайдіть у тексті підтвердження того. Що є причиною змін на гірше? (*Державність і цивілізація.*)
- Які давньогрецькі міфи знайшли втілення у фрагменті «Чотири покоління людські»? Порівняйте давньогрецький міф про Прометея (як жили люди) та міфи про чотири доби. Що є відмінного в тлумаченні минулого давніх людей? (*Міф про Прометея відображує найдавніші часи з життя людей як найгірші, безрадні й тяжкі; люди існували на рівні безпомічних комах; цивілізаційний розвиток і розквіт людства розпочався з дарунка титана Прометея людям - «вогню Прометея» - іскри божественного розуму. В Овідія ж навпаки - найдавніші часи вважаються найліпшими. Для поета визначальним є дотримання моральності, мир і порозуміння між людьми.*)
- Які періоди з історії людства схарактеризовані у цьому фрагменті найдетальніше? («Золота доба» і «залізна доба».)
- Як ви думаєте, з якою метою зробив це автор? (*Таким чином Овідій протиставляє «залізну добу» «золотій».*)
- Зайдіть у текст і схарактеризуйте художні опозиції на підтвердження цієї думки.

«Золота доба»	«Залізна доба»
«без бича і спонуки» «перше поріддя було золоте», «з власної волі воно Правоту шанувало і Чесність. Кари і страху не знало. Погрозливе слово закону ще не читалось... і люд не страшився вирок почути судді, без суду й опіки безпечний...»	«доба найгіршої то породи», «зразу ж з'явилася Кривда, минулися Чесність і Правда; Хитрість, Брехня і Підступство... Зрада прийшла і Насильство, Жадоба на гроші і статки...»
«Без зброї, без війська мирні народи жили в непорушнім і любім дозвіллі», «меч і шолом не служили нікому»	«Вийшла на люди Війна... в хижих, кривавих руках брязкучу стискаючи зброю...»
«Сосни з гірських верховин ще не сходили в діл на потоки, щоби легким кораблем незнані одвідати землі»	«Сосни, що досі по горах шпильястих росли безтурботно, нині по хвилі незнаній помчали в світі кораблями»
«Щедра земля самохить, ще не знаючи пут обов'язку, ралом не ткнута залізним, не зранена ще бороною, гойний приносила дар, поживу легку і корисну»	«Землю, що спільна була, як повітря, як сонячне сяйво, нині пройшов землемір, обніжки і межі поклавши. Стали від неї тепер вимагати не лише ужинків, а й скарбів, що від людського ока вона приховала»
«Люди збирали тоді дику вишню й суниці по горах... вічна стояла весна... ріки текли молоком...дуби золотими точились медами...»	«люд животіє з грабунку...» «діва небесна Астрея землю, сплямовану кров'ю, - остання з богів - покидає»

- Які цивілізаційні етапи розвитку людства представлені в цьому фрагменті? Яка роль скотарства, «Чотири покоління людські» (з книги І землеробства та видобутку корисних копалин? «Метаморфоз» Овідія, вірші 89-150)
- Як ви розумієте рядки: «В надра, в глибини підземні ідуть; від стігійської хвилі видобувають скарби, усякого лиха початок; вийшло Залізо на світ і Золото, ще шкідливіше...»? Які слова тут ключові? Поміркуйте, чому Золото і Залізо написано з великої літери. Чому Золото гірше за Залізо? Як ви вважаєте, якого символічного значення набуває образ золота в зображенні «золотої доби» та «залізної доби» людства? Відповідь обґрунтуйте.
- Овідій вважав добу, у якій жив сам, «залізною». Спираючись на знання з історії стародавніх віків та раніше вивчене на уроках зарубіжної літератури, визначте, наскільки об'єктивною в історичному сенсі була оцінка, дана Овідієм «четвертому поколінню людському».
- Як ви думаєте, яка з перелічених в поемі характеристик найбільше відповідає нашому часові? Як називають нашу добу? В чому її відмінність від етапів розвитку людства, даних Овідієм? (Нашу добу називають «інформаційною», проте вона несе в собі й тяжкий спадок попередніх епох - війни, насильство, кривду, підступи. Й тому Овідієві «Метаморфози» не втрачають актуальності й тепер.)

V. Рефлексія

- Поясніть, наскільки пророчими були слова Овідія, що вінчають його найвеличніше творіння - «Метаморфози»:
Ось і завершено труд. Ні вогонь, ні залізо, ні злобна
Давність не владні над ним, ані гнів руйнівний Громовержця.
Хай надлетить неминучий той день, що за правом одвічним

Тіло бере, - закінчиться лиш никле моє існування:
В день цей єства свого кращою часткою, звившись над світом,
Злину до зір, і ніщо не схитне, не затре мого ймення.

Всюди, куди б на землі не прослалася Римська держава,
Буду в людей на устах і, якщо лише можна покластись
На прозорливість співця, - возвеличений, житиму вічно.

- У чому ці рядки перегукуються з відомим «Пам'ятником» Квінта Горація Флакка? Як співвідносяться у цих рядках світ реальний і світ мистецький? Що, на думку Овідія, робить безсмертним ім'я митця?
- Чи усвідомлював поет межі слави? У чому, по- вашому, він помилився? (Овідій розраховував лише на визнання в межах Римської імперії, проте він став відомим завдяки своїм творінням у всьому світі.)
- Чому «Метаморфози» Овідія називають «золотою легендою» античності?

VI. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, С. 114-120, відповідати на питання С. -120.

Тема. Конфлікт митця з владою, трагедія вигнання і сум за батьківщиною у «Скорботних елегіях» Овідія. Образ відторгненого поета. Любов до вітчизни як провідна ідея твору. Вплив античності на розвиток світової літератури й культури

Мета: розширити й поглибити знання учнів про творчий доробок Публія Овідія Назона, розкрити глибину переживань ліричного героя-вигнанця в «Скорботних елегіях»; розвивати й удосконалювати навички виразного читання поетичних творів; показати вплив творчості Овідія на подальший розвиток світової літератури; поглибити учнівське розуміння щодо впливу античності на розвиток західноєвропейської культури в цілому; сприяти формуванню полі культурного світобачення учнів.

Обладнання: слайд-презентація «Ілюстрації Володимира Костирка до «Скорботних елегій» Овідія»; схема «Вплив античності на розвиток культури Західної Європи».

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда

- Стисло схарактеризуйте останній період життя Овідія. Визначте головну проблему в житті митця останніх десяти років.
- Що відомо про причини вигнання Овідія з Риму?
- Де й чому саме там Овідій знаходився у вигнанні?
- Як це вплинуло на його творчість?

III. Мотивація навчальної діяльності учнів. Оголошення теми й завдань уроку

Учитель. За життя Овідій зазнав гучної слави й тяжких страждань. Наприкінці 8 року після Різдва Христового Овідій змушений був назавжди покинути Рим. Цей урок дасть нам можливість доторкнутися до найболючіших сторінок життя Овідія, які увічнилися в «Скорботних елегіях». Опрацьовуючи фрагмент з цього творіння Овідія («Життя поета», елегія X з книги IV «Скорботних елегій»), максимально звертаємо увагу на зображення внутрішнього світу ліричного героя та художні засоби, які для цього використав поет. Спробуйте за рядками Овідієвих віршів відчути биття серця поета-вигнанця...

Аналітичне дослідження фрагментів збірки «Скорботні елегії» в рамках означеної теми уроку

Аналітичне дослідження вірша «Життя поета» («Скорботні елегії», книга IV, елегія X. Переклад Андрія Содомори)

- Виразно прочитайте елегію «Життя поета» (2-3 учні).
- Визначте настрій цієї елегії. Чим він обумовлений? Аргументуйте відповідь цитатами з тексту.
- Від чийого імені ведеться оповідь? Чому Овідій зберігає право говорити в усіх частинах «Скорботних елегій»?
- Про що оповідає ліричний герой у цьому вірші? Що превалює у ньому: зображення подій чи станів душі людини? Чому?
- Чи можна вірш «Життя поета» вважати літературною автобіографією Овідія? Спробуйте зіставити факти біографії Овідія з рядками елегії,
- Як поет описує своїх рідних і близьких? Хто з них назавжди залишився для нього найдорожчим?
- Чи додав зміст цієї елегії розуміння причин заслання поета? Як Овідій відгукується про Октавіана Августа? Який сенс того, що він його називає Цезарем?
- На які дві умовні частини розпадається текст елегії «Життя поета», чому? Аргументуйте відповідь.
- Яким постає Рим у вірші Овідія? Це образ безпосередній чи опосередкований?
- Як змінюється тембр звучання вірша у частині, де йдеться про вигнання поета?
- З якою метою Овідій описує місце свого вигнання?

- Що допомагає йому вижити в тяжких умовах вигнання? Який нюанс це додає до розуміння Овідієм ролі творчості в долі поета?
- Які образи є найяскравішими? Визначте центральний образ вірша. (Це образ самого поета та його творчого таланту.) Розкрийте його символічне навантаження.
- Як ви вважаєте, наскільки жанр елегії в його античному розумінні допомагає Овідію поглянути на своє життя з боку та передати страждання ліричного героя від випробувань долі?
- Чому поет завершує вірш подякою читачу?

Перегляд слайд-презентації «Ілюстрації Володимира Костирка до «Скорботних елегій» Овідія» з наступним обговоренням

- Чи передають ілюстрації В. Костирка провідний настрій «Скорботних елегій»? Чому вони виконані у чорно-білій кольоровій гамі? Чому переважає чорний колір? Аргументуйте відповідь.
- Яка з ілюстрацій вразила вас найбільше? Чим?
- Яким постає перед нами образ поета-вигнанця в ілюстраціях? Чи відповідає він сутності ліричного героя Овідія зі «Скорботних елегій»? Як ви думаєте, чому обличчя постаті поета-вигнанця позбавлене конкретних рис, а являє собою чорну пляму? Куди й чому обернена голова героя на ілюстраціях Костирка?
- Який сенс зображення на ілюстрації чотирьох мушль? Що вони, по-вашому, символізують? Чому у нижніх більше білого кольору, а у верхніх - чорного?
- Яка з ілюстрацій, по-вашому, пов'язана зі змістом елегії «Життя поета»?

V. Рефлексія

- Поміркуйте, чому Овідій обрав саме жанр елегії і для створення «Любовних елегій», і для створення «Скорботних елегій»?
- Як Овідієві вдалося розвинути жанр елегії порівняно з елегіями давніх греків (наприклад, Тиртея)? Що, по-вашому, є спільного, а що відмінного в елегіях давніх греків і давніх римлян?
- Ім'я Овідія хвилює й наших сучасників. У романі відомого українського письменника Олесе Гончара «Берег любові» є ліричний розділ «Фантазія місячної ночі», присвячений великому вигнанцеві. Ось як Гончар уявив душевний стан Овідія-вигнанця:
«Замість оспіваних тобою богів, які так легко покинули тебе у лиху годину, зустрічають тебе на цих берегах інші боги - жорстокі боги Півночі. Роздратовані й нещадні, підіймають вони заметілі небаченої, дикої сили, й степи надовго потопають у шаленстві стихій. Не по-римському свищать, завивають тутешні вітри, сліпнуть від вітру вартові на фортечних валах, сліпнуть простори, байдужі, глухі до твоїх молитов, до твоїх звучних, любов'ю поем».
- Чи вдалося Олесю Гончару передати стан безвихідності Овідія-вигнанця? З якими рядками «Скорботних елегій» перегукуються ліричні роздуми Гончара? (Найпотужніше сум і біль поета-вигнанця звучить у вірші «Зима на чужині» (елегія X, книга III «Скорботних елегій»), окремі позиції елегій «Прощання» та «Життя поета».
- Чому для написання своїх творів Овідій переважно використовував гекзаметр? Чим його гекзаметри відрізняються від гекзаметрів Гомера та Вергілія?
- Які нові теми й мотиви увійшли в античну літературу з творами Овідія?
- Поміркуйте, чи можна вважати тернистий шлях ліричного героя-вигнанця «Скорботних елегій» Овідія шляхом у вічність, у безсмертя. Чим він вам близький і зрозумілий?
- Доведіть, що ліричний герой Овідієвих творів - це особистість, яка понад усе цінує свободу, щастя й творчий порив окремої людини. Наведіть аргументи з творів Овідія.

З'ясування впливу творчості Овідія на розвиток світової культури

(повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням)

Овідія шанували й шанують у всьому світі. Своїм улюбленим поетом його називали Вільям Шекспір, Йоганн Вольфганг Гете, Олександр Пушкін, для Тараса Шевченка він був «найдосконалішим творінням всемогутнього Творця Всесвіту». Одне з найбільших літературознавчих досліджень Івана Франка присвячене саме творчості Овідія. Франко писав: «Матимемо право називати Овідія першим поетом, що написав вірш мовою, близькою до давньої і теперішньої української». (Іван Якович уважав, що у засланні Овідій опанував мову слов'ян. Така гіпотеза є свідченням глибокого інтересу української інтелігенції до особистості римського поета.) Свідчать про популярність Овідія й переклади українською мовою. Перші переклади здійснив Феофан Прокопович, Григорій Сковорода переклав фрагмент з «Місяцеслову» Овідія та низку оповідей з «Метаморфоз», серед яких історія Фаетона, Нарциса та інші.

За різних часів і в різному обсязі над перекладами Овідієвих творів працювали Іван Тешенко, Микола Зеров, Олена Пчілка, Леся Українка, Іван Франко, Осип Маковей, Григорій Кочур, Андрій Содомора. 1985 року «Метаморфози» Овідія вийшли в українському перекладі Андрія Содомори. Цей переклад на сьогодні є найкращим.

- Поміркуйте, чому життя Овідія та його творчість хвилюють сучасного читача, незважаючи на те, що минуло понад два тисячоліття. Наскільки вичерпною відповіддю, по-вашому, є вислів Миколи Зерова: «Римські автори «золотого віку» цікаві для нас не лише як учителі стилю, але і як автори, близькі нашій сучасності своїми настроями і чуттями». Перечитуючи Вергілія і Горация, Тібуллу й Овідія, уважний читач легко розпізнає контури «вічної казки», перипетії «давньої і щораз нової історії».

Узагальнення розуміння ролі античності в розвитку культури людства

Античність - культурно-історична доба, що розвинулася на теренах Давньої Греції та Давнього Риму у період з III тисячоліття до н. е. до V сторіччя н. е.

- ✓ За доби античності склалася гуманістична традиція, що поставила людину, її фізичне й духовне життя, в центр моделі світосприйняття.
- ✓ У рамках античності сформувалися дві основні моделі сприйняття світу - матеріалістична й ідеалістична.
- ✓ Філософія та культура античності стали основою Західноєвропейського Відродження.
- ✓ На політичне й релігійне мислення, філософські та юридичні погляди, літературу й мистецтво Західної Європи більше вплинув Давній Рим.
- ✓ У культурній традиції Східної Європи, в тому числі й України, провідним був грецький вплив через посередництво Візантії.
- ✓ За часів античності зародилося християнство - одна із провідних релігійних систем сучасного світу.
- ✓ Давньогрецька і латинська мови є базою сучасної наукової термінології.
- ✓ Античність збагатила світову культуру основами філософії, науки, освіти, мистецтва (в тому числі літератури).
- ✓ Теми, мотиви, образи античної міфології та літератури стали базою для розквіту культури наступних епох. Серед них - галерея вічних образів, що є своєрідними моральними та етичними еталонами для людства.

V. Домашнє завдання:

Повторити вивчене з теми «Античність», підготуватися до виконання контрольної роботи.

Підготуватися до творчої роботи на одну із тем:

- ❖ Безсмертні уроки людству з поеми Гомера «Іліада»
- ❖ Ахілл і Гектор – герої Троянської війни.
- ❖ Тема кохання у творах Сапфо.
- ❖ Моє відкриття літератури античності.
- ❖ Роль античної літератури у возвеличенні людини.

Тема. Контрольна робота № 2. Античність (вір).

Мета: перевірити рівень засвоєння учнями знань з теми; розвивати уміння застосовувати набуті знання практично; виховувати культуру писемного мовлення.

Тип уроку: урок перевірки знань, умінь і навичок.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

III. Оголошення теми й мети уроку. Актуалізація опорних знань учнів.

Написати творчу роботу на одну із тем:

- ❖ Безсмертні уроки людству з поеми Гомера «Іліада»
- ❖ Ахілл і Гектор – герої Троянської війни.
- ❖ Тема кохання у творах Сапфо.
- ❖ Моє відкриття літератури античності.
- ❖ Роль античної літератури у возвеличенні людини.

IV. Підбиття підсумків уроку

V. Домашнє завдання

Прочитати С. 121-129

Тема. Середньовіччя як доба, її хронологічні межі й специфічні ознаки в історії європейських і східних літератур. Особливості розвитку китайської лірики епохи Тан. Лі Бо. «Печаль на яшмовому ганку», «Призахідне сонце навіює думки про гори», «Сосна біля південної галереї». Основні теми і мотиви лірики митця.

Мета: ознайомити учнів зі своєрідністю доби Середньовіччя, зокрема у літературі; визначити характерні ознаки середньовічної китайської лірики на прикладі творчості поета Лі Бо; показати її тісний зв'язок із філософією; допомогти зрозуміти особливості східної поезії; розвивати навички виразного читання, аналізу поетичного тексту; сприяти розвиткові емоційних почуттів, образного сприйняття світу; виховувати інтерес до східних культур.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку.

Учитель. Людство невпинне у своєму поступові. Прийшов час і в історії нашого світу на зміну добі Античності настав період Середньовіччя – один із найзагадковіших і найлегендарніших. Крім того, це ще й був найдовший період в історії людської цивілізації – тривав понад 1000 років. Це був суперечливий час прекрасних лицарів і суворих законів, дивовижної моди і казкових замків, час, відзначений великим впливом церкви і виснажений жорстокими війнами. Час, про який і досі ходять легенди і створюються майже міфічні розповіді.

Робота з образом.

Загибель Західної Римської імперії стала трагічним фіналом історії стародавнього світу й водночас початком нового етапу всесвітньої історії – Середньовіччя. Саме поняття «Середні віки» виникло в Італії за доби Відродження в колі передових людей, які схилялися перед античною культурою і намагалися відродити її. Так вони назвали час між античністю і своєю епохою. Згодом термін «Середні віки» набув поширення й закріпився за історичним періодом від кінця V ст. (падіння Західної Римської імперії) до XV ст. (доба Великих географічних відкриттів).

Якщо в давнину кожен народ мав свою релігію, яка відображала його національні особливості й історію, то в Середні віки утверджуються релігії світові: християнство – у Західній і Східній Європі, буддизм – у країнах Південної Азії та Далекого Сходу, іслам – на Близькому й Середньому Сході. Існування спільної релігії стало базою для об'єднання певних народів в одну сім'ю, формування єдиної цивілізації. Об'єднавчу роль відігравала також мова. Мовами міжнародного спілкування в народів Західної і Центральної Європи стала латина, у Південній і Східній Європі – грецька, на Близькому Сході – арабська, на Далекому Сході – китайська, в Індії – санскрит. Так за доби Середньовіччя виникли нові культурні регіони – західноєвропейський, близько-східний, індійський, східноазійський, візантійський.

Християнство мало надзвичайно важливе значення в житті європейського середньовічного суспільства. У країнах Сходу вплив релігії на політику, мораль, мистецтво був ще більшим. Тож природно, що відмінності у врівненнях зумовили значні відмінності й у загальному розвитку культур. На цьому ґрунті утворилися дві культурно-політичні спільноти, які умовно називають Захід і Схід.

Розбіжності культур Заходу і Сходу виявилися в особливостях світосприйняття, норм поведінки, способу життя загалом. Розмірений, схильний до самозаглиблення й споглядання природи Схід протистояв активному, діяльному Заходу, що перебував у невпинному русі. З політичних причин ці розбіжності почали сприйматися як антагоністичні (непримиренні). Навіть у XIX ст. в Європі побутувала думка, сформульована англійським поетом Дж.Р. Кіплінгом: «Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися вдовх». Проте водночас Захід і Схід перебували в постійному культурному діалозі.

Тисячолітній період розвитку середньовічної літератури надзвичайно важливий в історії духовної культури людства. Тоді світова культура вступила в новий період розвитку, що значною мірою було зумовлено «великим переселенням народів», а по суті – появою нових держав. Період Середньовіччя розпочався із розпадом Римської імперії приблизно у IV столітті нашої ери і тривав до XV століття. Середньовічну європейську літературу поділяють на три періоди:

I- Раннє Середньовіччя (IV-XI ст.)

II- Зріле Середньовіччя (XII-XIII ст.)

III- Пізнє Середньовіччя, початок Відродження (XIV-XV ст.)

Середньовічна література Західної Європи розвивалася під впливом жорсткого поділу суспільства на стани. На межі X-XI ст. єпископ французького міста Лана Адальберон сформулював це так: «*Одні моляться, інші воюють, треті працюють...*». Кожний стан був носієм відповідного типу культури, тому й література чітко поділялася на *церковно-релігійну, лицарську та міську*.

Здебільшого *латиномовною* була *література релігійного характеру* – історичні хроніки, життя святих, проповіді, богословські твори. Значного поширення набув жанр *агіографії*, що розповідав про життя, чудеса й мучеництво людей, канонізованих християнською церквою.

До латиномовної літератури Середньовіччя належить також *поезія вагантів* (від лат. *мандрівний*) – мандрівних студентів, які складали світські пісні «на випадок». У XII ст. в найбільших містах Європи на базі шкіл виникли перші університети. Відтоді молодь часто подорожувала, аби поглибити знання з певних наук, послухати лекції відомих викладачів. Дорогою ваганти заробляли на хліб, виконуючи латиномовні пісні власного авторства. Інколи вони пародіювали латину, свідомо її спотворюючи й поєднуючи з живою народною мовою.

Виникнення *лицарської літератури* пов'язане з утвердженням *лицарів* як особливого стану всередині класу феодалів. Значну роль у створенні цього стану відіграла церква, оскільки лицар мав бути насамперед воїном-християнином, відданим захисником її ідей. Поступово лицарство перетворилося на станову організацію військово-феодалної знаті, що претендувала на панування в соціальній, моральній та естетичній царинах суспільного життя. Відтак сформувався й особливий лицарський кодекс, згідно з яким доблесний воїн мав розумітися на мистецтвах, бути освіченим, великодушним, гречним і приязним. Основними жанрами лицарської літератури були *лірика* і *роман*.

Зростання міст у Європі XII ст. зумовило виникнення *міської літератури*, яка активно протистояла лицарській. Її позитивним героєм виступає тямущий городянин або селянин, здатний вийти з будь-якої скрути, пошивши в дурні сеньйорів і жадібних священиків. Улюбленими жанрами міської літератури були *байка, коротке сатиричне оповідання* (французьке *фабліо*, німецький *шванк*, італійська *новела*), *алегоричний епос про тварин*.

На думку вчених, у середньовічній Франції зародився і жанр *балади*. Приблизно в XV ст. вона поширилася в Англії та Шотландії. Яскравими прикладами середньовічної балади є легендарні історії про нещасного короля Ліра та «шляхетного розбійника» Робіна Гуда, що лягли в основу багатьох відомих літературних творів (деякі з цих балад ви читали в сьомому класі).

Християнська католицька церква у середні віки панує над усім культурним життям Західної Європи. Антична культура занепадає. Церква створює літературу, що схвалює подвиги аскетизму, мучеництва за

віру. Характерним для цього періоду є жанр «життя», які описують відлюдників, що вирушають у пустелю, добровільно зазнають катувань. Поширюються також «видіння», тобто розповіді людей, що немовби побували у потойбічному світі. У них описуються фантастичні картини райських насолод та пекельних мук. Водночас із церковною літературою, що писалася переважно латиною, протягом усього середньовіччя розвивається література світська, яка є далекою від похмурого, аскетичного світосприйняття. Різні її напрями та види походять із народної творчості, що існувала з давніх-давен, а темою її була людина зі своїми земними радощами та бідами. Найзначнішою та найціннішою спадщиною середньовічної літератури був епос — поеми про героїв-воїнів, які були створені народом і висловлювали його ідеали. Епос виник у формі сказань, які тривалий час існували в усній формі. Виконавців сказань називали у Франції жонглерами, у Німеччині — шпільманами. Зазвичай це були акробати-фокусники, що розважали народ на дорогах та площах. Вони також співали або читали пісні про воїнів-героїв. А пізніше, вже з XII ст., поети переробляють ці сказання і записують їх у вигляді великих поем. Герой середньовічного епосу — воїн, захисник своєї країни і народу. У добу постійних війн — це важлива фігура суспільного життя. В епосі ідеальні якості воїна — сила, хоробрість, доблесть, вірність васала своєму сюзерену — героїзуються. Сюжети багатьох поем складені на основі справжніх історичних подій. Мова йде про історичних осіб, але із часом сюжет може бути зміненим, причому досить суттєво.

У період з XII до XV ст., коли розвиваються міста і торгівля, а воїни-феодалі об'єднуються у рицарські ордени та відбуваються хрестові походи, при дворах феодалів створюється пишна та витончена культура: рицарі навчаються музики, мистецтва писати вірші. У цей час виникає нова, рицарська, або куртуазна (придворна), література. Рицарська лірика оспівує любов рицаря до «дами серця». Заради її кохання рицарі (у романах) переживають різні пригоди, б'ються з велетнями і чудовиськами. Середні віки відзначаються також і значним культурним розвитком народів Сходу, що отримав назву «золотого віку» арабської та ірано-таджицької літератур. література «золотого віку» писалася двома мовами — арабською і фарсі. В ній часто пропагувалася любов до людини, жінки, оспівування життя.

Групування на тему «Середньовіччя»

«Золотою сторінкою» світової літератури стала східна література Середньовіччя, яка подарувала світові плеяду енциклопедично освічених, усебічно розвинених велетнів думки – філософа і лікаря Авіценну, астронома і математика Абу-Рейхана Мухаммеда Біруні, засновника алгебри Аль-Хоремі, філософа, математика, поета Омара Хайяма. Найголовніше, що об'єднує східних митців цього періоду, - це палка зацікавленість людиною: її життям, почуттями, проблемами, знаннями, її духовними пошуками. Проте кожній національній східній літературі притаманні оригінальні риси, пов'язані з національними особливостями народів, релігією, яку вони сповідували.

Наша сьогоднішня мандрівка пролягла до Китаю. Які асоціації викликає у вас слово Китай?

Асоціативне письмо на тему «Китай» (під запис старовинної китайської мелодії «Вічність»)

(Учні протягом 1 хв. Записують свої асоціації до даного поняття. По закінченню бажаючи зачитують свої результати).

Учитель. Ми розпочинаємо цікаву подорож у світ середньовічної літератури народів Сходу. Золотою сторінкою світової літератури стала середньовічна китайська література, зокрема поезія.

Повідомлення групи «географів»

Китай – велика країна, розташована на південному сході Азії. Тут є високі Тибетські гори, пустеля Гобі, річка Янцзи. Води Тихого океану неначе приховують цю країну від усього світу. У різних провінціях Китаю різні кліматичні умови. На північному заході та в пустелі Гобі завжди вітряна зима і жарке літо. У Тибеті довга холодна зима й коротке прохолодне літо. Опадів мало. На південному сході – коротка тепла зима й довге жарке літо з частими зливами.

Столиця Китаю – Пекін.

Грошова одиниця – юань.

Китай – найбільша країна за кількістю населення в світі.

Площа країни – 9,6 млн. км²

Населення – понад 1,3 мільярди чоловік. Це одна п'ята частина усього населення Землі.

Славиться китайська медицина.

Учитель. Епоху династії Тан називають «золотим століттям». Про розвиток культури за часів правління династії Тан розкажуть нам «культурологи».

Повідомлення групи «культурологів»

Розквіт культури Китаю припадає на час правління династії Тан. У VIII столітті настало бурхливе піднесення культури та науки. На вулицях міста можна було побачити японських вчених, індусів, арабів, корейців, тибетців. У Китаї розвивалося книгодрукування. Працювала Академія «Ханьмін», школа співаків та музикантів, придворний театр, загальноосвітні школи та бібліотеки. У 713 році почала видаватися перша у світі друкована газета. Імператор Сюаньцзун запрошував до свого палацу талановитих людей. Що цікаво – у Китаї було особливе ставлення до книги. Можна сказати, що там панував культ книги. Усі заможні китайці були освіченими. У кабінеті, де містилася бібліотека, курилася пахуча речовина, що сприяло медитації, тобто роздумам, дрімотному мріянню. Читач не торкався сторінок пальцями, а перегортав їх добре доглянутими нігтями. Книга розкривалася для читання повільно і дбайливо, так само обережно її ставили на місце. Книги склалися горизонтально. З кожної звисала стрічка з назвою книги.

Правителі опікувалися й розвитком науки і мистецтва. У великі міста приїздили талановиті письменники, художники, архітектори, їх усіляко підтримували можновладці, і тому Танська держава розквітла у нових архітектурних ансамблях і здобула світове визнання своїми декоративними виробами, живописними шедеврами, книжками. У VII столітті в Китаї був винайдений ксилографічний засіб книгодрукування, який уже в XI столітті був замінений на друк розбірним шрифтом. Завдяки цьому винаходу друкувалися не тільки державні укази та буддистські тексти, а й збірки віршів та новел. У цей час існувала система іспитів на посади державних чиновників. Це давало можливість залучати до керівництва країною не тільки людей із вищих верств суспільства, а й здібних землевласників, які походили із середніх і нижчих класів,— найбільш численного прошарку населення, за рахунок праці якого збагачувалася держава. Щоб обійняти певну посаду, потрібно було виявити не тільки спеціальні знання, а й обізнаність у галузі філософії, поезії, мистецтва й каліграфії. Усе це було пов'язане з уявленнями древніх китайців про духовне призначення людини.

Повідомлення вчителя «Основні особливості розвитку літератури Китаю» (за повідомленням учні роблять записи у зошити)

Унікальною особливістю китайської літератури є тісний зв'язок з філософією. Як стверджують філософи, китайська література зазнала впливу двох філософських систем – конфуціанства та даосизму.

Конфуціанство – етико–політичне вчення давньокитайського мислителя Конфуція (VI ст. до н. е.). Головним у вченні Конфуція є поняття «жень» - гуманність.

Даосизм (дао – шлях) – одне з філософських учень Китаю, яке стверджує, що людина – частинка Всесвіту, що людина і природа – єдине ціле, тому пізнати природу - означає пізнати людину. Даосизм вважає за благо нічого не змінювати у людській сутності, а лише прислухатись до потаємного у природі й людині.

Пріоритет належав конфуціанству. Це вчення створив Конфуцій. Його можна виразити у двох основних принципах:

- 1)Допомагай іншим досягти того, чого б ти сам хотів досягти;
- 2)Чого не бажаєш собі, того не роби іншим.

- Що нагадує вам даний принцип? (*Золоте правило моралі: стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе*).

Саме у високій моральності й полягає сила китайської літератури, зокрема поезії. У Китаї було особливе ставлення до поезії. Уміння писати вірші було в Китаї обов'язковою рисою освіченості. Державну посаду може зайняти той, хто вміє писати вірші, може скласти іспит з поезії. Жодне дружнє застілля не обходилося без віршів, їх присвячували одне одному під час зустрічей чи розставання. Вважалося, що поезія здатна замінити навіть ліки, може втамувати душевний біль.

Ось така земля і зростила великого Лі Бо. Китайське прислів'я гласить: «Мало побачить той, хто дивиться з колодязя».

- Як ви його розумієте?
- Що потрібно для того, щоб багато побачити?

Дорога поетів ніколи не була легкою, адже вони намагалися дійти самої суті. Такою людиною був Лі Бо, який міг залишити свій дім і вирушити в мандри, оселитися в горах, подалі від людей. Природа стала його домівкою, а дахом над головою був світ космосу.

Повідомлення групи «біографів» про Лі Бо

Лі Бо народився 701 року в провінції Сичуань. Ще в юності він мріяв допомагати людям, тому й обрав досить дивний для його покоління шлях: покинув дім, відмовився бути чиновником і вирушив у мандри. Жив самотником. Справжнє ім'я поета Тай-бо, що означає «досконало чистий». Сучасники стверджували, що у Лі Бо в попереку є «кістка гордості», яка не дає йому змоги гнути спину перед сильними цього світу. Учитись він почав з 5 років. Вивчав арифметику, історію та літературу. У 15 років писав оди, в яких славив природу. У 17 – поселився відлюдником у горах Міншань, де прожив кілька років, читаючи, граючи на лютні та пишучи вірші. Двадцятирічного юнака запросили на посаду чиновника: ніхто при дворі не знав іноземних мов, тільки Лі Бо зумів прочитати і належно відповісти на послання, чим відвів загрозу війни. За це йому подарували «вчене звання». Але він відмовився від посади і подався в мандри.

Під час повстання проти імператора Лі Бо був на службі у принца Лі Ліля, молодшого брата імператора. Оскільки принц виступив на боці заколотників, то поета, як його прихильника, кинули до в'язниці. Через деякий час відправили на заслання. Після повернення він оселився у родича, де й помер у 762 році. Про Лі Бо існує багато легенд. У одній із них розповідається, як одного разу він плыв на човні і поглянув у воду, у якій відбилосся нічне небо, відчув свободу, потягнувся рукою до місяця, випав із човна й потонув. За іншою легендою він вознісся на небо.

Виразне читання учнями поезії Лі Бо «Печаль на яшмовому ганку» - С. 127.

Словникова робота

Яшма – камінь пістрявий або крапчастий, гірська порода, до складу якої входить кварц та інші мінерали. Нанівдорогоцінний камінь.

Аналіз поезії

- Яким настроєм пронизаний вірш? (*Сумним*).
- Яка тема вірша? (*Це вірш про природу*).
- Які засоби художньої виразності підсилюють смуток? (*Епітети*)
- Що таке епітети? (*Художні означення*)
- Знайдіть і випишіть епітети. (*«Холодна роса», «мовчазні небеса», «місяць осінній, печальний».*)
- Які ще є засоби художньої виразності? (*Метафори*)
- Що таке метафора? (*Метафора – перенесення властивостей і ознак одного явища на інші на основі подібності*).
- Випишемо метафори. (*«Місяць згаса»*).
- Який є символічний образ у вірші? (*Місяць*)
- Що він означає? (*Місяць – символ щирої дружби, чистоти, вірності*).
- Поясніть, чому поезію Лі Бо називають «поезією гір та річок»?

Учитель. Лі Бо приваблюють високі гори, стрімкі водоспади, бурхливі ріки, круті вершини. Також поета хвилює злиденне життя трудівників, тяжка праця селян, важка доля жінки. Отже, **теми поезії Лі Бо:**

- Природа і поет
- Ностальгія за батьківщиною
- Співчуття знедоленим
- Дружба

Поезії Лі Бо притаманна вишуканість і тонкий ліризм. Китайці називають його «вулканом» поезії. Природа Лі Бо жива. Вулкан на Меркурії назвали в честь поета - Лі Бо.

III. Закріплення матеріалу

Вправа «Продовжіть речення»

1. Лі Бо жив у горах, далеко від людей, тому що...
2. Поет у віршах зображував...
3. Я вважаю Лі Бо...
4. Китайська поезія близька мені тим, що...

Створення сенканів на тему «Лі Бо»

IV. Підсумок.

V. Домашнє завдання.

Опрацювати конспект, С. 130-136

Створити слайд-шоу до однієї з поезій Ду Фу або намалювати малюнки до поезій Лі Бо*

Тема. Ду Фу. «Пісня про хліб і шовк», «Весняний краєвид», «Подорожуючи, вночі описую почуття». Зв'язок поезії Ду Фу з історичною реальністю. Образ ліричного героя, його сприйняття життя і природи, почуття, мрії, ідеали, дума про батьківщину.

Мета: розширити уявлення восьмикласників про китайську класичну поезію, ознайомившись із поетичним спадком видатного поета епохи Тан Ду Фу; визначити провідні теми й мотиви лірики Ду Фу; дослідити особливості поетики віршів Ду Фу, здійснивши аналітичне інтерпретування поезій «Пісня про хліб і шовк», «Весняний краєвид», «Подорожуючи, вночі описую почуття»; розвивати навички виразного аналітичного прочитання поетичних творів, удосконалювати вміння осмислено й творчо давати оцінку окремому поетичному твору в контексті творчості митця та в національній і світовій літературі; сприяти виробленню цілісного сприйняття історико-літературного розвитку людства; виховувати естетичні смаки учнів.

Обладнання: слайд-презентація «Видатний китайський поет епохи Тан Ду Фу», учнівські малюнки до віршів Ду Фу.

*Устремление Неба вы, должно быть, поняли оба:
В человеческом мире есть в хороших стихах нужда!
Бо Цзюй-И. «Після читання Лі Бо і Ду Фу»*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань (перевірка виконання домашнього завдання)

III. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Усвідомлення Вічності й співпричетності до неї спонукає нас із хвилюванням вдивлятися в глибину минулого та далечінь майбутнього. Вірогідно, для того, щоб краще зрозуміти нас теперішніх. Сьогодні ми знову вдивляємося й заглиблюємося в таємниці вершинної лірики епохи Тан. Другий видатний поет цієї доби, визнаний як поет-класик, - Ду Фу. Саме про особливості його життєвого й творчого шляху й розпочали ми розмову на уроці. Маємо дізнатися, які саме прагнення Неба зрозуміли великі Лі Бо й Ду Фу; поміркувати, чому в людському світі є потреба у гарних віршах (звернення до вислову Бо Цзюй в епіграфі уроку).

Предметом нашої головної уваги й дослідження на уроці будуть вірші Ду Фу.

IV. Оголошення теми уроку. Робота над темою уроку.

Розповідь про поета.

Восени 744 року зустрілися двоє чоловіків, які зажили слави найвидатніших поетів Китаю. Один з них, високого зросту й міцної статури, обличчям скоріше схожий на тюрка, ніж на китайця, носив за поясом меч, заколював простою шпилькою сиві пасма, голосно сміявся, немов наслідуючи звук весняного грому, і пересувався безшумною ходою мисливця. Інший, худий і сором'язливий, з обличчям стомленим від постійного читання й кабінетних занять, нагадував своїм простим полотняним одягом бідного вченого. Ім'я першого чоловіка — Лі Бо, ім'я другого — Ду Фу. Невідомо, де саме відбулася їхня зустріч — у місті Лояні, східній столиці Танської імперії (крім східної столиці була ще й західна — місто Чаньань), чи в містечках Ченьлю або Сунчене, загублених на південному сході країни, але ця зустріч, без сумніву, вплинула на всю історію китайської літератури.

Дружба Лі Бо і Ду Фу стала прикладом для багатьох поколінь китайських поетів, дала змогу зіставляти не лише їхню творчість, а й їхні життя. Разом вони подорожували, збирали цілющі трави, піднімалися на давні вежі й пагоди, щоб з висоти помилюватися далечинню, яка розстелялася навколо, говорили про літературу, читали один одному вірші. Але їх пов'язувала не лише взаємна дружба, близькість характерів і устремлінь: сама епоха ніби розподілила між ними ролі в тій драмі, яка потрясла доценту Китай восьмого століття. Захоплені бурхливими подіями тих років, Лі Бо і Ду Фу пережили розквіт і занепад могутньої

Танської держави. Восьме століття почалося в Китаї блискучим царюванням Сюань-цзуна (з 712 по 756 рік). Мудрому й енергійному правителю вдалося значно зміцнити кордони величезної держави (Китай займав територію від Монголії на півночі до Індокитаю на півдні), підкорити войовничих сусідів-кочівників, припинити міжусобиці всередині країни. Низка розумних господарських перетворень, розпочатих імператором, сприяла розквіту економіки і культури. Міські ремісники створювали чудові вироби з металів, дерева й дорогоцінних каменів; у печах обпалювалася глина, і виготовлялася прекрасна кераміка, що за якістю наближалася до порцеляни. Художники розписували стіни величних печерних храмів, прикрашали розписами палаци й багаті садиби. Архітектори й садівники розбивали розкішні сади й квітники. Указом імператора при дворі було засновано дві академії — Ліс Пензлів і Збори Мудрих; тисячами нових книг поповнилася імператорська бібліотека. Відкрилася школа, яка готувала акторів, — Грушевий Сад. На ринкових майданах виступали фокусники, танцюристи й музиканти.

Настало золоте століття китайської поезії. Вірші писали всі: і генерали, і відставні чиновники, і бідні вчені, що не мали грошей на чашку рису. Вірші дарували друзям, родичам, покровителям; вірші замість листів посилали поштою; у складанні віршів змагалися на бенкетах. У «Повне зібрання танських віршів» увійшли твори 2300 поетів — такий був загальний рівень культури. Але в 755 році воєначальник Ань Лушань, маленький товстун, який забавляв своїми блазнівськими витівками імператора і його дружину, підняв війська проти центрального уряду. Його солдати перетворили країну в безодню хаосу. Заколотники грабували, страчували й убивали. Юрби біженців потягнулися з півночі на південь; селянські поля заростали бур'яном; почався голод. Ці драматичні події безпосередньо торкнулися Лі Бо і ще більшою мірою — Ду Фу. Після падіння столиці Чаньань, захопленої заколотниками, і втечі імператорського двору Ду Фу, переодягнений в селянина, вирушив на північний захід країни, у Линь, де було оголошено про створення нового уряду на чолі з імператором Суцзуном. Однак в дорозі Ду Фу схопили заколотники. Кілька місяців він провів у захопленій ворогами Чаньані, нічого не знаючи про дружину й дітей. Згодом Ду Фу втік з полону й довго поневірявся країною. Усюди він бачив розорені поля й села, голодних і знедолених людей. Цей час став переломним для всієї творчості поета: якщо раніше Ду Фу був проникливим і тонким ліриком, співаком своїх самотніх дум, виразником потаємних рухів душі, то тепер він ніби відчув, що його голосом говорить народ, говорить історія, говорить доля, тому голос поета зазвучав з новою — несподіваною — силою. Саме повстання Ань Лушаня зробило Ду Фу великим поетом — або навіть навеличнішим, за визнанням більшості китайських критиків. Лі Бо не лише став свідком заколоту, а й спостерігав зародження тих подій, які спричинили занепад блискучої ери Сюаньцзуна: він був придворним поетом. Дружина імператора, красуня Ян сама розтирала поетові туш, коли до нього приходило натхнення, а Сюаньцзун власноручно помішував ложечкою гарячий чай, щоб Лі Бо міг утамувати спрагу. Таке шанування почасти лестило самолюбству поета, та водночас він був розчарований тим, що Сюаньцзун перестав опікуватися державними справами і втрачав колишню репутацію мудрого й освіченого правителя. Інтриги й заздрість павутиною обплутали двір. Не дивно, що незабаром Лі Бо було обмовлено і вигнано з палацу.

Лі Бо і Ду Фу не вдалося більше зустрітися: залишок років вони провели в мандрах, і шляхи їхні більше жодного разу не зійшлися. Лі Бо помер в 762 році, не доживши всього одного року до закінчення заколоту Ань Лушаня. Його смерть оповита легендами так само, як і його життя: розповідають, що шістдесятирічний поет потонув, намагаючись піймати відбиття місяця в річці. Ду Фу помер в 770 році бідним, хворим, самотнім, але не втративши сили духу. Закінчилося бурхливе, блискуче, повне протиріч восьме століття китайської історії. З'явилися нові поети, але слава Лі Бо і Ду Фу не потьмяніла, їхні вірші продовжували звучати, а їхні імена все частіше промовлялися разом.

В імператорських палацах середньовічного Китаю були секретні комори, у яких зберігалися давні скарби, рідкісні й незвичайні речі. Поезію Лі Бо і Ду Фу теж можна порівняти з такою скарбницею, але не секретною, а відкритою для всіх. Були часи, коли Лі Бо і Ду Фу читали тільки на батьківщині, а тепер завдяки численним перекладам їхні вірші відомі в усьому світі. Лі Бо і Ду Фу порівнюють із Шекспіром, Петrarкою, Тютчевим, Тичиною. Їхню поезію вважають надбанням світової культури.

Вікторина-змагання

- Як називається доба, у яку жив і творив китайський поет Ду Фу? (*«Золоте століття» доби Тан.*)
- Кого Ду Фу вважав своїм наставником і учителем? (*Лі Бо.*)
- Рідне місто Ду Фу. (*Лоян.*)
- Скільки років Ду Фу провів у мандрівках? (*Точно невідомо. Але, за легендами, його мандрівки тривали майже 35 років.*)
- Яке релігійно-філософське вчення стало основою світогляду Ду Фу? (*Конфуціанство.*)
- Який художній прийом максимально використовує у своїх віршах Ду Фу? (*Художній контраст, протиставлення.*)

- Які проблеми, що хвилювали Ду Фу, знайшли відображення у його творчості? (Це соціальні та економічні проблеми сучасної йому китайської дійсності.)
  - Які каліграфічні техніки, стилі малювання ієрогліфів вам відомі? («Кігті тигра», «цибуля, що впала», «листок, який об'їла гусінь».)
  - У якому віці Ду Фу написав свого першого вірша? (У сім років, це був вірш про чарівного птаха Фенікса, який віщує мир і благополуччя.)
  - Як називають самі китайці свою країну? (Піднебесною, Піднебесною імперією.)
  - Що було основою виховання дітей в середньовічному Китаї? (Метою виховання в Китаї було формування «благородного мужа».)
  - Про який вид діяльності мріяв Ду Фу? Чому він прагнув присвятити своє життя? (Державній службі.)
  - Як Ду Фу називав роки мандрівок (731- 740 рр.)? («Роками щасливої свободи».)
  - Скільки, за конфуціанськими звичаями, триває жалоба за померлими родичами? (27 місяців.)
  - Які мотиви знайшли своє втілення у поезії Ду фу під впливом Лі Бо? (Даоські мотиви.)
  - Яка біографічна подія знайшла своє відображення у вірші Ду Фу «Вірш у п'ятсот слів про те, що було в мене на душі, коли я йшов зі столиці у Феньсянь»? (Цей вірш написаний під впливом особистої трагедії Ду Фу - від голоду помер його маленький син.)
  - Які події в історії Китаю зробили Ду Фу видатним поетом? (Заколот під проводом Ань Лу-шаня.)
  - Яка нова тема увійшла в китайську поезію завдяки Ду Фу? (Ду Фу вперше по-справжньому ввів у китайську поезію тему знедолених і наповнив вірші гострим соціальним змістом.)
  - Хто став головним героєм поезії Ду Фу? (Китайський народ, селяни, воїни, міські бідняки. Реальні живі люди, сучасники поета.)
  - Які фольклорні традиції використовував Ду Фу? (Це традиції народної пісні юефу.)
- Після підбиття підсумків вікторини-змагання вчитель пропонує висловити своє розуміння, якою ж людиною був Ду Фу, які чинники сформували його світогляд та знайшли відображення у творчості.

V. Аналітико-інтерпретаційне дослідження віршів Ду Фу.

Провідні мотиви поезії Ду Фу	Особливості поезики віршів Ду Фу
Творчий спадок - понад 1400 віршів і більше 20 прозових творів	
Біль за просту людину, біль за долю країни і мотиви самотності, печалі, страждань у вигнанні; суворі критика несправедливості у світі й у державі, що доходять до вираження відкритого протесту; конфуціанські мотиви, головна цінність яких - людина; оспівування реальних людей у реальному житті.	Співвідношення «свого» і «чужого» художніх світів; художні опозиції багатства - бідності, війни-миру, чужини-батьківщини; використання протиставлень, образів-символів, художньої деталі, поєднання літературної і просторічної (розмовної) лексики; гострий соціальний зміст творів; лаконізм і простота; мінімальність вигадки та максимальний орієнтир на реалію життя.

Аналіз поезії «Пісня про хліб і шовк». С. 134

Примітки:

- Піднебесна** - велична назва Китаю, пов'язана з давнім уявленням китайців про верховенство і волю Неба.
- Цунь** - міра довжини в Китаї, приблизно 3, 33 см

- Про що йдеться у вірші «Пісня про хліб і шовк»? Яка тема цього твору? (Це тема війни і миру та долі людей.)
- Що є предметом ушлявлення у Піднебесній? («Воїнів можуть».) Спробуйте обґрунтувати, чому?
- Який настрій домінує в контексті вірша? Чому?
- Які художні засоби й прийоми використовує Ду Фу для зображення війни і миру? Чому війна зображена у поезії опосередковано?
- Наведіть приклади антитези у вірші. Який сенс використання протиставлень у «Пісні про хліб і шовк»?

- Як ви думаєте, чому у вірші йдеться про уславлення «воїнів могуті» по всьому Китаю, а твір називається «Пісня про хліб і шовк»? З'ясуйте смислове навантаження образів хліба і шовку? Що символізують собою лати і рала?

- Що, по-вашому, більше хвилює ліричного героя, сама війна чи її наслідки? Доведіть свою думку, спираючись на текст.

- З'ясуйте, чиї погляди втілені в уславленні воїнів та праці хлібороба й ткалі? Виразником чиїх думок і сподівань є ліричний герой Ду Фу? Аргументуйте. (*«Воїнів можуть» уславлена з точки зору правлячих кіл. Це державницька, імперська позиція, яка осмислює все з погляду перебігу історичних процесів. Точка зору мирного населення, простого народу збігається з позицією ліричного героя, який закликає «повиливати з блискучих лат» «серпи, мотики й рала», зняряддя мирної праці хлібороба.*)

- Чому Ду Фу оспівує саме хліб і шовк, а не, наприклад, хліб і сіль чи хліб і воду? (*Ду Фу прагне не лише миру для задоволення життєво необхідних потреб - хліба, а й потребує його для творчості, мистецтва. Шовк сприймається не лише як результат мирної праці, а й краса, продукт творчості, натхнення, яке навряд чи приходиться, коли «гуде страшна війна».*)

- Доведіть, що позиція ліричного героя Ду Фу в цьому вірші - це позиція гуманіста.

- Порівняйте провідні ідеї «Пісні про хліб і шовк» Ду Фу з біблійним висловом «Прийде час, коли народи перекують мечі на рала, а списи на серпи й не будуть більше вчитися воювати». Що між ними спільного й у чому ви вбачаєте різницю?

Аналіз поезії «Весняний краєвид». С. 135.

- Яким настроєм сповнений вірш «Весняний краєвид»? Чи можна за змістом твору визначити, чим зумовлений такий настрій? (*«Країна в руїнах», «три місяці поспіль палає запекла війна».*)

- Ви вже знаєте, що проблема війни і миру була однією із больових точок творчості Ду Фу. Доведіть, що у вірші «Весняний краєвид» тема війни та страждань, які вона приносить людям, є провідною.

- У чому полягає головний парадокс вірша? Визначте його цитатами з поезії. (*«Країна в руїнах», «палає запекла війна» - «У місті весна зеленіє співоcho-строkато».*)

- Поміркуйте, в якому зв'язку знаходяться художні світи вірша - світ людини й світ природи, вони зіставлені чи протиставлені? Наведіть аргументи.

- Схарактеризуйте ліричного героя вірша, його думки та почуття. Чому він не впускає в своє серце й думки про радість від приходу весни? Поясніть сенс епітетів «квіти в сльозах» та «птахи журливі». Чи дійсно вони є такими насправді?

- Визначте сутність найбільшого болю ліричного героя. Доведіть, що загальнонародне у його свідомості й серці поєднане з особистісним. Аргументуйте цитатами з тексту.

- Яку роль виконує в тексті вірша образ волосся?

- Зробіть узагальнюючий висновок щодо сили й простоти створення поетом Ду Фу психологічного портрета воєнної доби.

- Доведіть, що доля кожної людини, її страждань та переживань для поета-гуманіста є головною.

Аналіз поезії «Подорожуючи, вночі описую почуття». С. 134

- Що ви можете сказати про ліричного героя твору? Доберіть цитати з тексту.

- Коли і яким чином відбувається мандрівка ліричного героя?

- Які проблеми хвилюють ліричного героя?

- Чому герой вірша порівнює себе з «чайкою на мілині піщаній»? Чому чайка не в небі?

- Про що цей вірш? (*Головна тема цього вірша - це тема митця і мистецтва.*)

- Доведіть, спираючись на вірш Ду Фу «Подорожуючи, вночі описую почуття», що доля поета («займаючись віршами») є складною.

VI . Рефлексія

Перегляд відео «Вірші Ду Фу».

Перегляд слайд-презентацій, створених учнями за віршами Ду Фу.

Бесіда.

- За словами Конфуція, «Китайська поезія - це документ». Доведіть або спростуйте цю думку, спираючись на вивчені вами вірші Лі Бо й Ду Фу.

- Виразно прочитайте ще один всесвітньо відомий вислів Конфуція:

«Те, що я чую, я забуваю,
Те, що я бачу і чую, трохи пам'ятаю,
Те, що я чую, бачу і обговорюю,
Я починаю розуміти,
Коли я чую, бачу, обговорюю і роблю,
Я набуваю знань і навичок,
Коли я передаю знання іншим -
Я стаю майстром».

Завдяки чому, по-вашому, стали справжніми майстрами видатні китайські поети епохи Тан Лі Бо й Ду Фу?

- Дослідники китайської поезії зараховують Ду Фу до когорти так званих поетів-печальників, поетів-заступників, поетів-викривачів. Доведіть справедливість такої оцінки творчого внеску Ду Фу,

- Як, по-вашому, знайомство з творчістю великих китайських поетів пов'язане з проблемами сьогодення? Чим твори Лі Бо й Ду Фу близькі й зрозумілі особисто вам?

VII. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, С. 136 – 142; 2-3 рубаї вивчити напам'ять.

Тема. Золота доба персько-таджицької лірики, її характерні особливості, видатні представники. Омар Хайям. Рубаї. Лаконізм і місткість жанру рубаї. Основні теми й мотиви творчості Омара Хайяма.

Мета: ознайомити учнів з особливостями розвитку середньовічної літератури на Близькому Сході, показати своєрідність арабської та персько-таджицької літератури; розкрити цінності Східного (мусульманського) Відродження та специфіку втілення гуманістичних ідеалів у персько-таджицькій поезії; ознайомити учнів з виданими представниками Східного Ренесансу; на прикладі творів Омара Хайяма розкрити провідні теми та ідеї персько-таджицької поезії та особливості жанру й поетики рубаї; сприяти вихованню шанобливого ставлення до культурної спадщини інших народів, розумінню її цінності для молодих українців XXI століття.

Обладнання: слайд-презентація «Генії Східного Ренесансу», аудіозапис читання рубаї Омара Хайяма мовою оригіналу.

*Схід - то Богом даний рай!
Захід - милий Богу край!
І північні, і південні
Землі ці благословенні!
Йоганн Вольфганг Гете. «Талісмани».*

Перебіг уроку

I. Мотивація навчальної діяльності.

Продовжується наша мандрівка сторінками середньовічної літератури. Наш шлях лежить із Далеко Сходу до близькосхідних країн. Тут упродовж майже тисячі років складалася й розвивалася унікальна література, яка подарувала світовій культурі чимало поетичних шедеврів - від епічних героїчних полотен, таких, як «Шах-наме» Фірдоусі, до урочистих од-пісень (касид) Рудакі, від лірико-філософських віршів Омара Хайяма, що стали відомими в усьому світі як рубаї, та сповнених найвитонченіших описів любовних переживань газелей Гафіза до лаконічних бейтів (двовіршів), якими користувалися майже всі відомі нам поети Близького Сходу. Персько-таджицька поезія доби Середньовіччя стала перлиною Східного Ренесансу, культурно-історичної епохи, яка проспівала величний гімн Людині.

II. Оголошення теми і мети уроку.

Серед сучасних освічених людей навряд чи знайдуться такі, яким були б незнайомі імена поетів Фірдоусі, Сааді, Омара Хайяма, Нізамі, Гафіза. Їхньою творчістю й досі захоплюються люди в різних куточках світу, відзначаючи самобутню східну мудрість, любов до батьківщини і рідної мови, співчуття до простих трудівників. Історія виникнення класичної поезії Близького Сходу починається в давні часи — в період вторгнення військ Арабського халіфату в VII столітті в Іран, а пізніше і в Середню Азію. Культурі цих народів було завдано нищівного удару. Вогнем і мечем запроваджувались іслам й арабська мова. Для іранської словесності настали «століття мовчання». Та все ж іранська література не зникла повністю, вона продовжувала розвиватися арабською мовою.

У X столітті на території Східного Ірану й Середньої Азії, на колишніх східних околицях Багдадського халіфату утворилася міцна держава Саманідів і сформувався таджицький народ. Від того часу починається відродження культури східно-іранських племен (предків таджиків), з'являються літературні твори рідною мовою — фарсі (стара форма сучасних персидської і таджицької мов). Мовою фарсі в Хорасані (Східний Іран) і Мавераннахрі (Середньоазіатське Міжріччя) було створено чудову поезію, що має коріння в народній ліриці. У ті часи творили такі великі поети, як життєрадісний Рудакі, котрий оспівав велич душі й піднесені почуття, і Фірдоусі, який створив епопею про іранських царів і богатирів «Шахнаме». Глибокі філософські роздуми, життєрадісне вільнодумство вирізняють творчість Омара Хайяма. Великий поет був водночас і великим ученим — астрономом, математиком, творцем найточнішого календаря, відкрив біном,

що багато століть потому був знову відкритий Ньютоном. Але світової слави Омар Хайям завдяки своїм віршованим мініатюрам — ліричним чотиривіршам рубаї. Мовою фарсі в кінці XII століття створював свої чудові поеми й ліричні твори геніальний азербайджанський поет Нізамі. (Фарсі в ті часи була літературною мовою не лише таджиків і персів, але й багатьох інших народів Сходу.) Творчість Нізамі відобразила найкращі, передові сподівання народу й мала великий вплив на наступні покоління поетів Близького і Середнього Сходу.

У XII столітті, майже одночасно з Нізамі, зовсім недалеко від його рідної Гянджі, в сонячній Грузії творив найбільший поет того часу Шота Руставелі — автор знаменитої поеми «Витязь у тигровій шкурі». Руставелі змалював земну людину в усій величі її духу, з притаманними їй пристрастями й прагненням прекрасного. До виняткових явищ в історії культури Середньої Азії належить також творчість Алішера Навої — основоположника узбецької літератури. Він залишив нащадкам чудовий спадок двома мовами — фарсі та староузбецькою, найважливіша його частина — шість великих поем. Завершальним періодом класичної поезії мовою фарсі були XIII—XV століття, що дали людству неперевершених ліриків Сааді і Гафіза, а також Джамі, який у своїй «Книзі мудрості Іскандера» відтворив віковічну мрію людей про царство свободи й рівності на землі. Незважаючи на самотність світосприйняття, розмаїття творчого доробку, всі великі поети Сходу стверджували спільні, головні для всіх часів і народів цінності: любов до батьківщини, людську гідність, свободу особистості.

Знайомство з особистістю Омара Хайяма.

Особистість Омара Хайяма оповита легендами, історія його життя й досі багато в чому залишається таємничою і загадковою. Хайям відомий як автор глибоких філософських трактатів; він займався фізикою й історією, політикою і музикою. Сучасники захоплювалися його математичними обдаруваннями. Винайдений ним понад вісімсот років тому астрономічний календар був точнішим за той, яким ми користуємося зараз. Але — дивно! — більшість сучасних людей не знають про його наукову діяльність і численні праці, яким він присвятив усе своє життя. У свідомості людей Омар Хайям — передусім геніальний поет. Збірки його віршів видано багатьма мовами світу. А ім'я Хайяма знають у всіх країнах і на всіх континентах. Європейський читач дізнався про цього поета в 1859 році, коли в Англії з'явилася книжка «Рубайят Омара Хайяма» у вільному перекладі Едуарда Фіцджеральда (1809—1883). Збірка викликала такий інтерес, що вже через декілька місяців стала бібліографічною рідкістю. Цікаво, що в Європі Хайям-поет і Хайям-математик тривалий час вважалися двома різними людьми. Очевидно, плутанина виникла через те, що за часів Хайяма вчені писали свої праці арабською мовою. Рубаї ж не призначалися для широкого загалу, вони писалися у хвилини роздумів і, звісно ж, виливалися на папір рідною мовою. Потім вірші розходилися серед близьких і друзів поета, котрі також розмовляли перською. Тому в книжках, написаних арабською (мовою вчених), про Хайяма йдеться винятково як про математика. Перські ж джерела згадують про нього як про поета.

Перегляд відео «Омар Хайям».

Учитель. Для нас надзвичайно важливо зрозуміти цінність ідей, що знайшли своє художнє відображення у персько-таджицькій літературі, яка увійшла в історію світової культури як Східне Відродження. У Західній Європі, ми про це будемо говорити дещо пізніше, доба Відродження розпочалася приблизно в XIV столітті. На Середньовічному Сході процес гуманізації мислення розпочався на три століття раніше, ніж у Західній Європі. І все це завдяки усвідомленню мислителями й митцями Близького Сходу цінності людини. Ідеї гуманізму були провідними для всіх класиків персько-таджицької літератури. Одне із визначних місць в утвердженні ідеалів гуманізму належить Омару Хайяму. Повне ім'я:

Гійяс ад-Дін Абу-аль-Фатх Омар ібн Ібрагім Хайям Нішапурі - видатний філософ, учений і поет XI-XII століть.

Відразу в учнів виникає запитання, чому повне ім'я Хайяма таке громіздке?

Порівняймо, як прийнято називати людей у різних регіонах Євразії. Слов'янська традиція є тричленною: ім'я, по батькові, прізвище. Західноєвропейська - лише ім'я та прізвище.

- Чим же є ім'я для східної людини? Чому в східній традиції немає обмеження (двочленності чи тричленності імені)? *(Секрет дуже простий і водночас вражаючий. Для східної людини її ім'я - це формула генетичного коду, своєрідна метрика, свідоцтво про рід від діда-прадіда й землю, яка є родинним коренем (вітчизну). Цей «документ» завжди з людиною!)*

- Спробуємо розгадати генетичний код імені Хайяма.

Останнє слово пов'язане із місцем народження - Нішапурі (Нішапура) - народжений у Нішапурі.

Передує місцю народження прізвище (візитна картка роду) Хайям, і пов'язане воно із заняттям предків, яке з називного, загального поняття стало власністю роду («хайям» - майстер з пошиття наметів).

Ібн Ібрагім означає - син Ібрагіма, отже, батько Омара Хайяма - Ібрагім. Далі справа наліво читаємо Омар - ось воно, власне ім'я людини, яке, своєю чергою, є своєрідною межею у генеалогії роду - перед іменем людини у родовій послідовності йдуть імена діда, прадіда, прапрадіда і так до того коліна, яке називає зачинателів роду. Формула роду (імені) складається по чоловічій лінії, оскільки в ній міститься генетичний код роду.

- Хто з вас може назвати імена своїх прапрадідів? Складно! Проблема сучасності, коли все більше втрачаються родинні зв'язки й родова пам'ять. Чи не веде це до втрати родової та національної пам'яті? Можливо, варто зберігати свої генетичні коди, як це прийнято на Сході? Отже, ім'я Омара Хайяма вже багато чого розповіло нам.

- Як ви вважаєте, Омар Хайям за життя зажив більшої слави як учений чи як поет? Що виявилось важливішим для нащадків? Чому? *(Наукові досягнення Омара Хайяма зробили відомим його ім'я за життя й не втрачають своєї вагомості й дотепер у галузі математики, медицини, географії, астрономії, астрології. Проте це вузькоспеціальні галузі. Для нащадків вагомішою є його поетична спадщина, що не має ніяких обмежень і доступна для розуміння й естетичної насолоди будь-якій людині у світі, яка прагне вдосконалення своєї духовності.)*

- Що вам відомо про відкриття творчості Омара Хайяма європейцями? *(Народження поетичних шедеврів Хайяма (XI-XII ст.) і їх відкриття європейцями (XIX ст.) відділяють майже сім століть. 1859 року англійською мовою було перекладено всього 100 рубаї. Європа відразу ж зачарувалася яскравістю образів поезії Хайяма, її простотою й оптимізмом в уславленні буття й людини. Надзвичайна милозвучність, що не втратилася навіть у перекладах. Приваблива й проста форма рубаї, сповнена глибокого смислу, нерозривна єдність людини й природи вразили європейців. Переклади й переспіви лірики Хайяма у Європі з'явилися відразу англійською, німецькою та французькою мовами.)*

- Кому ми завдячуємо знайомству з віршами Омара Хайяма українською мовою? *(Кращими україномовними перекладами є переклади Василя Мисика, хоча цікаві знахідки перекладу є й у Агатангела Кримського, а Дмитро Павличко здійснив низку переспівів.)*

- Ім'я Омара Хайяма стало окрасою персько-гаджицької літератури, а його рубаї - шедеврами в цьому жанрі. Спробуємо глибше з'ясувати жанрову специфіку рубаї.

Рубаї - традиційна перська поетична форма, чотиривірш лірико-філософського змісту.

- У нашій країні тривалий час вважалося, що Хайям-математик і Хайям-поет - дві різні людини. Як ви думаєте, що стало причиною такого непорозуміння? *(Омар Хайям писав свої наукові праці арабською мовою, яка в ті часи була офіційною мовою наук та державних документів. Натомість поезії Хайяма зазвичай з'являлися на полях його наукових трактатів і, як вважав і сам автор, були своєрідною забавкою, відпочинком у проміжках між заняттям серйозними справами, тобто наукою. Написані вони були близькою до розмовної фарсі. Цей факт використання однією людиною різних мов і вводив наших співвітчизників в оману.)*

С. 141

- Вдома ви знайомилися з віршами Омара Хайяма. З'ясуємо, яке враження на вас справили рубаї, вміщені в підручнику.

- Яким настроєм загалом сповнені рубаї Омара Хайяма? Наведіть приклади.

- Про що ці вірші? Які думки й проблеми містяться в них?

- Які думки ви виокремили особисто для себе? Чому?

- Чи все зрозуміло вам в рубаї Хайяма?

- Які з віршів сподобалися вам найбільше? Що вас вразило? Чим? Спробуйте аргументувати свої висновки прикладами з текстів.

- Хто з вас вивчив напам'ять рубаї Омара Хайяма? Виразно прочитайте їх та поясніть свій вибір.

III. Рефлексія

Фронтальна бесіда

- Чому творчість всесвітньо відомого майстра рубаї Омара Хайяма посідає особливе місце в поезії Східного Відродження?

- Яким є ставлення поета до бідності, смерті, зла, втрати гідності? У чому полягає гуманність бачення Хайямом людини? Підтвердьте свою думку цитатами.

- Якою є життєва філософія ліричного героя Хайяма? Випишіть з рубаї три цитати з цієї проблеми, які, по-вашому, могли б стати афоризмами.
- Який настрій переважає в рубаї Омара Хайяма: оптимістичний чи песимістичний?
- Що є спільного в розумінні маленького людського щастя у творах персько-таджицького поета Омара Хайяма та китайського поета Ду Фу?

Сенкан «Омар Хайям».

IV. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, С. 144-162; виписати із рубаї цитати, які могли б стати афоризмами*. Вивчити 2-3 рубаї напам'ять.

Тема. Література середньовічної Європи: основні тенденції та жанрово-тематичне розмаїття. «Пісня про Роланда». Історична основа твору й поетичне переосмислення в ньому реальних подій. Патріотичні ідеї, образна система (Роланд, Ганелон, Карл та ін.). Елементи фольклору. Особливості поетичної мови твору.

Мета: активізувати та поглибити знання учнів про особливості розвитку літератури в Європі, її основні тенденції та жанрові особливості; ознайомити учнів з історією створення французького героїчного епосу «Пісня про Роланда», розмежувати історичну правду та художню вигадку в творі; розвивати дослідницькі компетентності учнів у роботі з поетичним текстом великого формату.

Обладнання: слайд-презентація «Пісня про Роланда», ілюстрації до «Пісні про Роланда» художника.

*«Пісня про Роланда» – один з найкращих творів народної поезії... пам'ятка середньовічного епосу...
С.Бобрів*

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності. Актуалізація опорних знань

1. Слово вчителя

На самому початку нашого незвичайного уроку я запрошую вас до історичної галереї. Будьте спостережливі й кмітливі!

Демонстрація відеоролика. (Слайди 1-11)

2. Евристична бесіда

- Кого ви побачили в історичній галереї? (*Лицарів*)
- В яку добу вони нас переносять? (*Середньовіччя*)
- Що ви пам'ятаєте про цю добу? Які якості відзначали середньовічного лицаря? (*Шляхетність, сміливість, героїзм, вірність своїй Дамі Серця, справедливість. Вони захищали слабких і скривджених, служили своєму сюзерену. Жили за Кодексом честі лицаря*)
- Згадайте основні положення Кодексу лицарської честі. (Слайд 12)
- Вивчаючи який твір, ми говорили про хоробрих середньовічних лицарів? (В.Скотт «Айвенго») А серед творів української літератури? («Слово про похід Ігорів»)
- Що ви можете сказати про музику, яка супроводжувала перегляд? (*Вона незвичайна*)
- А чи знаєте ви, що це за музика? Ви щойно чули музичний твір для 4-х гітар Олексія Кофанова, який носить назву «Пісня про Роланда».
- То в який спосіб, на вашу думку, цей твір пов'язаний з темою нашого сьогоднішнього уроку? Давайте разом сформулюємо її й запишемо до зошитів.

III. Цілепокладання. Оголошення теми й мети уроку.

- Запис до зошитів (Слайди 12, 13)
- «Скринька очікувань» (Слайди 14, 15)

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Слово вчителя

Сьогодні на уроці мова піде про справжніх лицарів, гідних поваги воїнів. Коли країна переживає складні часи, вона особливо потребує героя, який би власним прикладом закликав людей до активних дій в ім'я

високих ідеалів. Цей герой стає взірцем, з ним порівнюють усіх інших, навіть його вади іноді перетворюються на переваги. Кожна нація має таких героїв.

Коли Західна Європа переживала буремні часи релігійних війн та війн за перерозподіл території, уявлення про лицарську доблесть та звитяги здобули своє відображення у героїчному епосі Середньовіччя, розквіт якого припадає на XII–XIII ст.

Ілюстрацією цього твердження є наступна таблиця. (Слайд 20)

Країна	Назва твору	Час створення	Дата першої публікації	Жанр
Франція	«Пісня про Роланда»	Бл. 1100	1837	Героїчний епос
Іспанія	«Пісня про мого Сіда»	Бл. 1140	1779	Героїчний епос
Німеччина	«Пісня про Нібелунгів»	Бл. 1200	1757	Героїчний епос
Київська Русь	«Слово о полку Ігоревім»	1185-1187	1880	Героїчний епос

2. Проблемне завдання

- Прокоментуйте за таблицею, що об'єднує ці твори? (*Жанр героїчного епосу популярний. У них подібні назви. Написані приблизно в один і той же час. Належать європейським народам*)

А ще їх об'єднує ідея відданості ідеалам віри, героїзму, здатності до подвигу в ім'я вищих цілей.

3. Робота з підручником. Проблемне читання статті «Героїчний епос як жанр літератури Середньовіччя». Робота в парах.

(Слайди 21-25)

Учитель. В основі «Пісні про Роланда» лежить дійсний історичний факт, пов'язаний з боротьбою французького короля Карла Великого проти маврів у VIII столітті. Описані у творі події згадуються в арабських та французьких хроніках.

У 778 році Карл Великий на прохання мусульманського владика, маючи свої інтереси в Іспанії, втрутився в іспанські справи. Похід Карла був невдалим. Повертаючись на батьківщину, ар'єргард французів був розбитий місцевими басками в Ронсевальському межигір'ї Піренеїв на вузькій гірській дорозі. Про цей драматичний випадок повідомляє історик Ейхард у «Життєписах Карла Великого» (IX ст.): «У битві цій були вбиті Еггіхард, королівський стольник, Ансельм, пфальцграф Хруодланд, начальник Бретонської марки». Героїчна поема народжувалася по гарячих слідах історичних подій. Її зміст — правдива поетична розповідь сучасника, яка з часом піддалася сюжетній обробці: Так, замість басків з'явилися грізні араби-мусульмани, що захопили значні володіння в Іспанії і вже неодноразово вторгалися на французькі землі. Поразка при Ронсєльвалі не вкрила ганьбою французів, а лише сприяла виявленню їхньої хоробрості, вміння стояти на смерті, захищаючи свою батьківщину і прикриваючи тили головних сил, що відходили.

6. Робота з таблицею «Історична реальність та поетичне змалювання подій у героїчному епосі «Пісня про Роланда»

Історична реальність

- Історична подія

Похід франкського короля Карла Великого 778 г. в Іспанію, втручання в міжусобну боротьбу в Кордовському еміраті

Поетичне змалювання

- Як оповідається в поемі?

7 років війни в Іспанії

- Хто був головним супротивником франків?

Баски-християни, Які розгромили в Ронсевальській ущелині ар'єргард Карла

-Хто в центрі оповіді?

Карл Великий, народився 742 г., правив с 768 г., 800-814 гг. імператор. В 778 г. йому 36 років, прожив 72 роки. Це солідний вік для середніх віків (середня тривалість життя – 35-40 років)

- Які наслідки походу до Іспанії?

Осада Сарагоси не була успішною, повідомлення про чергове повстання саксів змусило Карла залишити Іспанію. Вдалося захопити лише невелику прикордонну територію

- Ім'я головного героя битви?

серед відомих лицарів Карла згадується Хруодланд, префект бретонської марки, вбитий, «як і багато інших». Детальних відомостей нема, суперечки про історичність цієї особистості

Військова поразка в Іспанії

- Як називає поема ворогів франків?

Сарацини, нехристи, маври...

- Яким змальований Карл у поемі?

Сивий, Марсилій думає, що йому 200 років

- Чому так змальовується Карл?

Карл – зріла людина, мудрий правитель, успішний, популярний, улюблений «Наш Карл!»

- Як у поемі зображено поразку франків?

Карл розбив сарацинів, охрестив маврів, повернувся до Ахену

- Чому героєві поеми не залишено історичне ім'я?

Можливо, Роланд – образ збірний чи це був більш популярний герой тих подій, ніж реальний Хруотланд

Перемога франків моральна, в ній панування християнських ідей і справедливості.

7. Проблемне завдання

- В чому, на вашу думку, причина відходу від історичної правди в «Пісні про Роланда»? («Пісня про Роланда» — це художній твір, тому історичні події, зображені у ньому, переосмислені у зв'язку із задумом автора та головною думкою твору.)

3. Робота з текстом поеми.

У передмові до «Пісні про Роланда» зазначається, що «Пісня про Роланда» складається з трьох умовних композиційних частин:

I. Зрада Ганелона:

- а) нарада сарацинського короля Марсілія в Сарагосі;
- б) нарада Карла в Кордові;
- в) посольство Ганелона та його зрада;
- г) безвихідне становище ар'єргарду на чолі з Роландом.

II. Смерть Роланда.

III. Помста за Роланда.

- Що саме з рицарських обладунків і чому було для середньовічного воїна особливо значущим? Аргументуйте, спираючись на дані таблиці «Чий це меч?» (*Меч (спата) є невід'ємним атрибутом середньовічного рицаря, адже більшість свого життя він проводив у походах та війнах. Меч обожнювали, одухотворювали, наділяли магичними властивостями. Про походження назви меча Роланда нічого не вдалося дізнатися. Але показовою є історія меча Олівера. Антеклер (Альтеклер) - «високосвітлий» - згідно*

з поемою «Жирар Війонський», до Олівера належав римському імператору Клозамонту, який загубив його в лісі. Після того, як меч було знайдено, його віддали Папі Римському, але потім ним володів Піпін Короткий, батько Карла Великого, який подарував його одному своєму васалу, котрий продав його євреєві Іоахиму, ровеснику Понтія Пілата. Під час поєдинку Роланда з Олівером в останнього ламається меч. Роланд дозволяє йому послати гінця у Віану за іншим мечем. Тоді Іоахім надсилає Оліверу Антеклер, і поєдинок закінчується замиренням. Ця легенда, звісно, досить далека від народно-пісенної традиції, але цікава нам тим, що меч має своє особисте життя.

Проте не у всіх мечів було довге життя. Коли Карл Великий надсилає спочатку одного, а потім п'ять славетних рицарів, щоб вони взяли Дюрандаль з рук мертвого Роланда і принесли йому, стається диво: вони тягнуть меч, а рука Роланда не розтуляється. Тоді Карл молиться, і меч сам випадає з руки. Карл знімає з меча руків'я, щоб вкласти в нього святі моці, а клинок кидає у воду, «адже він знав, що носити його після Роланда немає достойного». Отже, меч може розповісти дуже багато про свого господаря.)

- Тепер ми звертаємося безпосередньо до тексту, щоб, ідучи за епічною оповіддю, зрозуміти, які ж ідеї зі зброєю в руках захищала середньовічна людина, що саме було тими святинями, за які вона готова була померти в бою,

- Повертаємося до конфліктів епічної поеми «Пісня про Роланда», які стали основою розвитку дії твору; як ми відзначили раніше, рушієм епічної оповіді є два основні конфлікти:

I- протистояння Карла Великого і Марсілія;

II- протистояння Ганелона і Роланда.

З'ясуємо, який із них є ідейно-політичним, а який - художнім? Обґрунтуйте свої висновки. (Перший конфлікт має ідейно-політичний характер, адже вирішується він на державному рівні ціною десятків і сотень тисяч людських життів. Насамперед це протистояння християнського і мусульманського світів, які прагнуть розповсюдження і закріплення своїх релігійно-політичних позицій в Європі. В історії людства релігійні війни чи війни, що ведуться під релігійними гаслами, були найжорстокішими й найкривавішими, адже людина, вірна певній релігійній ідеї, з фанатичною відданістю йде до кінця, не знаючи ніяких примирень.

Другий конфлікт водночас і художній, й історичний. Гнів Ганелона і нестриманість, задержуватість Роланда, які роблять їх непримиренними ворогами, є відображенням у художній формі міжусобиць і феодалних чвар середньовічного рицарства, що прагнуло першості, рівності з королем. Сюжетну інтригу здебільшого рухає другий конфлікт, оскільки саме особисте бажання Ганелона помститися, його гнів призводять до трагедії - загибелі ар'єгарду франкського війська і до духовної трагедії - зрадництва, а відтак загибелі душі одного із кращих баронів Карла Великого - графа Ганелона.

- Отже, Ганелонів інтрига рухає розвиток дії. Карл відводить свої війська, а прикриття відводу доручає Роланду (знову ж таки з подачі Ганелона). А чим зайнятий у цей час мавританський король Марсілій? Яка особливість епічної оповіді тут має місце? (За законами епічного жанру, події, що розгортаються одночасно, в оповіді подаються послідовно. І читач має чітко стежити за співвідношенням реального і художнього часу. Карл відходить - Марсілій озброюється, зібравши трьохсоттисячне військо. (Явна гіпербола!)

- Виразно прочитайте опис озброєння сарацинського воїна у «Пісні про Роланда». Порівняйте із зображенням воїна-сарацина на середньовічній статуї. Доведіть текстом, що військо Марсілія являло собою грізну силу.

- Як сприймає Роланд звістку про те, що доведеться битися із сарацинами? Підтвердите цитатами. Яке ідейне підґрунтя для воїнської доблесті й стійкості висловлює Роланд? («Дай боже...постояти нам тут за короля!») У цих словах звучить ідея васальної відданості своєму королю. Це одна із провідних ідей твору. Проте Роланда хвилює ще й державницька проблема зіткнення «вірних» і «невірних», тобто християн і мусульман. («За нами правда, за невірними зрада».) Особиста доля воїна та пам'яті людської про нього теж не байдужа Роланду: «щоб злих пісень про нас не заспівали», «я злого прикладу не дам нікому».)

- Які художні засоби використано в «Пісні про Роланда» для зображення двох сил, що мають зіткнутися у смертельному поєдинку? Як поведуться війська Марсілія та військо Роланда? (Щоб показати, наскільки важко буде Роландові та його рицарям протистояти сарацинському війську, в poemі використовується низка епічних художніх засобів: гіпербола (Олівер з вершини гори бачить «хмари сарацинів», «прапорів і годі полічити», «така їх сила-безліч там була», «сто тисяч буде щитоносців там» - всі ці гіперболічні факти приводять франків до висновку: «Жде січа нас, якої не було»; співвідношення війська сарацин і війська на чолі з Роландом: «поганців много ...а наших франків...мало дуже».)

- Виразно прочитайте в особах діалог між Олівером і Роландом (розділи 83-87). Чия точка зору видається вам доречнішою у цій ситуації? Чи мав, по-вашому, Роланд право ризикувати життям 20 000 людей? Чому він тричі відмовляється засурмити в ріг і просити Карла про допомогу? Які аргументи він наводить? Доведіть, що «Роланд хоробрий, Олівер розумний».

- Як ви розумієте слова архієпископа Турпіна: «Хто вмере, блаженним мучеником буде, до раю піде, там вінок здобуде»? Чому Турпін з'являється саме в той момент, коли дух Роландового війська підупав? Які важливі ідеї епічного тексту знову пролунали в словах Турпіна? (*«Хороша смерть за свого короля. Христову віру нам спасати нині у боротьбі».*)

- Як характеризуються ворожі війська та їхні ватажки? Чи є ця характеристика принизливою? Яка роль взаємних словесних образ? (*Таким чином вороги підігривають свою лют, свій бойовий запал.*)

- Що в цих образах, по-вашому, є об'єктивним? (*«не стане в Карла правої руки», тобто Роланда; це досить висока оцінка, дана героєві ворогом - улюбленцем і свояком Марсілія Аельротом.*)

- Виразно прочитайте опис бойової відсічі Роланда на Аельротові образи. Чим він подібний до опису поєдинків у античному епосі? (*Така ж деталізація дій воїна та натуралістичність зображення загибелі супротивника. Проте, крім анатомічних ран, ми бачимо, як Роланд до своєї особистої образи прив'язує ті важливі ідеї, заради яких він готовий покласти життя. До виокремлених нами раніше провідних ідей франкського епосу (захист короля і віри Христової) додається ще одна, дуже важлива - «не втратить слави Франція солодка» - ідея служіння своїй країні.*)

- Зробіть висновок, за які ідеї готовий віддати життя Роланд та його побратими? Чи є серед воїнів, якими командує Роланд, ті, хто не поділяє його ідеалів? Підтвердьте текстом.

Висновок:

Провідні ідеї епічної середньовічної поеми «Пісня про Роланда»

Уславлені ті ідеали, заради яких франки готові самовіддано служити й віддати своє життя		
За короля Карла Великого	За «Францію солодку»	За віру християнську

- Наведіть факти й дайте оцінку художнім прийомам, використаним у «Пісні про Роланда» для утвердження та прославлення провідних ідей твору, які є відображенням середньовічних цінностей та ідеалів тогочасної людини. (Згідно з особливостями епічної оповіді погляд анонімного автора (чи групи авторів) «спрацьовує» подібно до кінокамери, коли в об'єктив потрапляє то один, то інший епізод зіткнення франків-християн з невірними маврами. При цьому важливо, що рух «погляду» відбувається від персони головного героя твору, Роланда, до інших рицарів-перів. У 94 розділі ми стаємо свідками, як Олівер відповідає мечем на образи Фальзарона, рідного брата короля Марсілія. Цікаво, що діями героя рухає гнів, але це не гнів Ганелона, який шукає вирішення особистих проблем, це гнів праведний, гнів патріота, який додає йому сили в поєдинку з ворогом. Розважливий Олівер, який нещодавно вмовляв Роланда покликати на допомогу Карла, тепер із гордістю проголошує: «До бою, франки! Перемога наша!» загальне патріотичне піднесення охоплює всіх воїнів Роланда. Розділ 95 зображує поєдинок архієпископа Турпіна з королем Берберії Корсаблісом. Людина, яка за своїм саном не повинна ворогувати, демонструє рицарське завзяття й звитягу, підтверджуючи праведність своїх дій словами:

Гей, боягузе, ти брехню говориши!

Великий Карл нас завжди захистить.

Не в гадці нашим франкам утікати,

А вам ні кроком далі не піти...

І знову «кінокамера» повертається до Роланда, який знаходиться у найгарячіших точках битви.

І знову епічний оповідач використовує гіперболи в зображенні страшних втрат, що їх зазнають сарацини. Рефреном перемог франків лунає бойовий клич Карла «Монжуа!» (дослідники, зокрема А. Смірнов, вважають, що бойовий клич французів «Монжуа!» з'явився в XII столітті. Мабуть, це вигук французьких паломників, які проголошували його з вершини Монз Оаусії («Гори радості», італ. назва - Моніе Магіо), коли їхнім очам вперше відкривався Рим - мета їхніх мандрівок. Знаючи, що епос використовує важливі знаки вияву патріотизму чи героїзму не завжди відповідно до історичного часу. Читач розуміє, що це художній прийом, необхідний для ствердження єдності франків. Карл - Франція - віра Христова - ось ті ідеали, які додають героям сили й звитяги в нерівному бою.

- У чому Роланд бачить критичність становища? Як він намагається виправити ситуацію? Роланд «міркує вже, що франки духа тратять, йому у грудях серце з жалю стигне». Він особистим прикладом звитяги підіймає бойовий дух свого війська.

Барон на нього так завзято вдарив,
Що по забрало розрубав шолом,
Пробив у нього ніс, уста і зуби,
Пробив і панцир з заціпками й груди,
Й обвідку з срібла в золотім сідлі,
А врешті і в коня хребет розсік.
Убив обох, - для них нема вже ради!
Іспанці всі аж ахнули з досади.

А франки кажуть: «Славно бивсь Роланд!»

Бойовий дух війська відновлено: «З завзяттям, з силою вдаряють франки, рубають руки, ребра і хребти, рубають зброю до живого тіла; в траві зеленій ясна кров скипіла...»

- Але надто нерівними були сили. Чотири рази франкам «пощастило». «За п'ятим разом їх постигла смерть». Коли Роланд побачив загибель стількох вірних синів Франції, вирішив засурмити в ріг, щоб покликати на допомогу Карла Великого. Чому Олівер на це йому говорить: «Не рицарське це діло!» пригадайте, перед початком битви він сам умовляв Роланда сурмити. Чому тепер його позиція діаметрально протилежна? У чому він звинувачує Роланда? Наскільки, по-вашому, ці звинувачення справедливі? Наведіть аргументи з тексту.

- Яку роль відіграє порада архієпископа Турпіна у припиненні сварки Роланда й Олівера? Доведіть, що Турпін вміло володіє не тільки мечем, а й словом.

- Чи почули у стані Карла Великого звуки Роландового рогу? Як із якою метою граф Ганелон пояснює королю звуки Оліфанта? Яке рішення приймає король? Чи не занадто довго прислухався Карл до порад Ганелона? Навіщо було авторам героїчного епосу уповільнювати процес «прозріння» короля? *(Згідно з історичною правдою, Роланд гине, тому має загинути й головний герой епічної поеми. Та його смерть не може залишитися непокараною. Тому Карл повертається зі своїм військом.)*

- Виразно прочитайте розділ 140. Спробуйте інтонаційно виразити стан, у якому знаходиться Роланд. Чому він плаче? Чи можна його сльози вважати виявом зламу чи слабкодухості, нехай і миттєвої? *(Роландові сльози ніяк не ознака зламу. Це сльози усвідомлення власної провини за смерть кращих синів Франції і кращих васалів короля. У цей момент Роланд набуває епічної цілісності. У ньому більше немає боротьби між запальним серцем і розумом. Тягар поразки він цілком бере на себе і прагне кров'ю змити тугу, яка переповнює його серце, спокутувати власну провину перед загиблими побратимами.)*

- Який сенс особистого зіткнення Роланда з Марсілієм? Чому Марсілій втрачає у поєдинку саме праву руку? *(Роланда вважали «правою рукою» Карла; Марсілій, змовившись з Ганелоном, заповзвся її відтяти, тобто знищити Роланда. Роланд не лише відтинає руку Марсілієві (фізична кара), а й вбиває його сина Джорфалея (відтинає його «праву руку», спадкоємця, продовжувача роду, чим завдає невимовних душевних мук мавританському королю та зламає дух усього сарацинського війська:*

Невірні в крик: «Спаси нас, Магомете!

Спасіть, боги, нас!.. Мерцій втікаймо!»

Здавалося б, франки ось-ось здобудуть перемогу, хоча й ціною величезних втрат. Але!.. До Марсілія поспішає підмога! У цей страшний для франків момент розвитку «епічної оповіді» ми перейдемо до дослідження героїзму й стійкості головних героїв франкського епосу.)

- Пригадайте, у чому полягала критичність моменту для франків під проводом Роланда? *(Франків було дуже мало порівняно з військом Марсілія, яке уп'ятеро їх перевищувало. Проте читач бачить, як озброєні ідеями служіння «Франції солодкій», королю Карлу, вірі Христовій франки зламали бойовий дух мавританського війська. Але у цей момент маври отримують підмогу - п'ятнадцять тисяч воїнів володаря Ефіопії, дядька Марсілія. На той час франки вже були надміру виснажені попередніми чотирма битвами і втратили своїх кращих воїнів!)*

- Чому, незважаючи на численну перевагу маврів, франки на чолі з Роландом продовжують битву, а не здаються на милість переможця? Що для них може бути страшнішим за смерть?

- Яким було останнє прохання Олівера до Всевишнього? Чому саме таким? *(«...прохає Всевишнього, щоб рай йому подав, щоб короля і Францію солодку помилував, а перше всіх Роланда». Олівер переймається більше долею своєї Вітчизни, свого сюзерена Карла Великого, свого друга Роланда, ніж власною. Але для нього важливо, як для справжнього християнина, щоб його душа потрапила до раю. Відтак пам'ять про нього буде жити вічно як пам'ять про героя.)*

- Порівняйте втрату Олівера Роландом з утратою Патрокла Ахіллом. Чим дії Роланда і Ахіллеса в цих ситуаціях подібні? Чому? Як ви розумієте сенс слів «гнівом закипів Роланд у горі!»? (Знову гнів!)

- Як ви думаєте, чому серед франків останніми з живих залишилися саме Роланд та архієпископ Турпін?

- Виразно прочитайте фрагмент, у якому йдеться про останні години життя Роланда. Чи лише від фізичних ран вмирає Роланд?

- Висловіть своє розуміння сцени прощання Роланда з Дюрандалем. Чому Роландом оволодіває відчай через те, що він мусить залишити Дюрандаль?

- Розкажіть про дії короля Карла після загибелі заgonу Роланда. Чи передбачав король трагедію? Які знаки йому були в цьому? (*Природні стихії, сни та звуки Роландового рогу.*)

- Про що молив Бога Карл Великий, переслідуючи сарацинів? Яка доля спіткала Марсилія та його військо?

- Чи вважаєте ви дії Карла справедливими з погляду сьогодення, адже він прийшов до Іспанії як загарбник? (*Дії короля Карла Великого пов'язані із головним завданням середньовічної державницької розбудови. Тому з позицій того часу вони виправдані; хоча з точки зору гуманізму він дійсно постає завойовником, що приніс страждання на чужі франкам землі. І тоді здається, що на співчуття читача більше заслуговують маври, ніж франки. Але за законами героїчного епосу народ, який його творить, сам оспівує своїх героїв. Для французького народу «свої» - це король Карл Великий і всі франки, а Марсилій і його маври - «чужі». Зіткнення «своїх» і «чужих» є однією із характерних особливостей епічних поем усіх часів.)*

- З якою метою Карл повернувся на поле битви сарацинів та заgonу Роланда? Прочитайте в тексті поеми, як Карл сприйняв загибель Роланда? Які художні засоби використані для опису душевного стану й міри горя короля? Поміркуйте, у цій ситуації Карлу більше притаманні риси звичайної людини чи державного мужа? Наведіть аргументи.

- Якою була доля нареченої Роланда Альди, що дізналася про його загибель? Як ви думаєте, чому Роланд в останні хвилини свого життя не згадує про кохану?

- Висловіть своє розуміння зображення суду над зрадником Ганелоном у «Пісні про Роланда». Розкажіть, як на суді Ганелон пояснює свої дії щодо Роланда і ставлення до короля? Як ви думаєте, чого не розуміє Ганелон? Чому він сам не вважає себе зрадником?

- Яку позицію зайняли франкські барони щодо Ганелона й чому Карл відчуває себе самотнім серед підданців? (*Барони весь час самі знаходилися у міжособистих феодалних суперечках, де кожен прагнув першості й вищості, де ніхто не хотів нікому коритись. Вони мислять вузько, з точки зору власних амбіцій та зиску. Карл відчуває себе самотнім, тому що його підданці його не розуміють, не усвідомлюють суті його державницької політики щодо об'єднання всіх франків, спрямованої проти внутрішньої ворожнечі, що призводить до послаблення країни в цілому. Ця ситуація цілком правдиво відтворює проблему Середньовічної Європи у період державотворення й формування нації - подолання внутрішньої ворожнечі й встановлення сильної централізованої влади.*)

- У чому король Карл вбачає свій християнський обов'язок? («Всі вірні кличуть там тебе; спіши!» Це воля Господа, виконавцем якої на землі є Карл Великий.)

- Зробіть висновок, чим же була для Франції доля Роланда та його побратимів, що полягли у Ронсвальській ущелині, - трагедією чи славою?

- Зробіть висновок, чи можна Роланда назвати ідеальним епічним героєм, адже він є досить суперечливою особистістю, і його запальний характер та гарячий норов спричиняють чимало бід. Чому ж тоді народ ставить його нарівні з державотворцем, «батьком франків» Карлом Великим?

V. Узагальнення і систематизація знань

1. Інтерактивна вправа «Ти мені, я тобі» за змістом таблиці: Задайте питання будь-кому з ваших однокласників, в тому числі й мені.

2. Самостійна робота зі взаємоперевіркою. Робота з порівняльною таблицею «Пісні про Роланда» та «Слова про похід Ігорів». Заповнити таблицю

Твір	Країна	Час створення	Герой	Історична основа	Жанр	Ідея
«Пісня про Роланда»	Франція	бл. 1100	Граф Роланд	Похід франкського короля Карла Великого в Іспанію	Епічна поема (пісня)	Зіткнення добра зі злом

«Слово про похід Ігорів»	Київська Русь	1185-1187	Князь Ігор	Невдалий похід князя Ігоря Новгород-Сіверського на половців	Епічна поема (слово)	<i>Об'єднання руських земель</i>
--------------------------	---------------	-----------	------------	---	----------------------	----------------------------------

- Який висновок можна зробити після заповнення таблиці? (Твори подібні за жанром, створені приблизно в один період, описують події героїчної боротьби з ворогом, герої належать до дворянської знаті)

Перегляд відео «Пісня про Роланда».

VI. Домашнє завдання.

Опрацювати конспект, С. 164 – 166; дати письмову відповідь на питання: «Чи можна вважати Роланда ідеальним героєм епосу?»*

Тема. Аліг'єрі Данте. Сонет 11 («В своїх очах вона несе кохання...»). Данте як ключова постать італійського Середньовіччя і переходу до Відродження. Загальна характеристика його творчості. Утілення в сонеті 11 Данте краси високого почуття кохання.

Мета: ознайомити учнів з основними віхами життя Данте Аліг'єрі та чинниками, що сформували його світогляд та естетичні позиції. Схарактеризувати особливості творчого шляху митця та розкрити його геніальність як предтечі Європейського Ренесансу. Здійснити цілісний аналіз сонета №11 «В своїх очах вона несе Кохання...». Сприяти формуванню в школярів кращих людських якостей та почуттів.

Обладнання: презентація «Данте і Беатріче», відео «Біографія Данте».

*...Любов, що водить сонце й зорні стелі.
Данте Аліг'єрі.*

Перебіг уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Данте Аліг'єрі - видатний італійський поет - увійшов в історію світової літератури як останній поет Середньовіччя і перший поет нового часу, предтеча Європейського Ренесансу, автор всесвітньо відомих творів «Нове життя» та «Божественна комедія».

II. Оголошення теми й завдань уроку

Перегляд відео «Данте Аліг'єрі».

Стисла біографія Данте Аліг'єрі:

Дата і місце народження: точна дата народження Данте невідома, є свідчення, що народився він у травні 1265 року в найбагатшому місті середньовічної Італії Флоренції.

Соціальний стан: нащадок давнього, але небагатого рицарського роду. Його предки брали участь у заснуванні Флоренції, а дід був активним учасником політичного життя міста, за що був змушений неодноразово йти у вигнання.

Освіта: Данте був надзвичайно освіченою людиною, вивчав богословські та природничі науки. З його поезії можна зробити висновок, що він добре знав усю античну та середньовічну літературу.

Політична кар'єра: Флоренція була осередком напруженого політичного життя. Протистояння різних станів та аристократичних родів було дуже сильним. Воно не оминуло й майбутнього поета.

Його було обрано до Особливої народної ради Флоренції, брав участь у «Раді Ста», яка вирішувала фінансові та інші важливі питання в житті міста. У 1300 році його обрали одним із семи пріорів (правителів) міста. Документально цей період життя Данте не засвідчений, але сам поет писав, що саме тоді було покладено початок усім його нещастям. 27 січня 1302 року проти Данте та інших білих гвельфів було висунуто звинувачення про привласнення державних коштів, про виступи проти Папи, а також у діях проти добробуту й процвітання Флоренції. Він став довічним вигнанцем з рідного міста. Незважаючи на те, що Данте Аліг'єрі був відомим у Флоренції політиком і поетом, за рішенням суду його будинок зруйнували, а він сам був змушений шукати притулку в різних містах Італії при дворах вельмож.

Усі роки важкого вигнання Данте, переїжджаючи з міста до міста, виконував дипломатичні місії як уповноважений впливових осіб, уважно стежив за розвитком подій навколо Флоренції, листувався з можновладцями, закликаючи їх сприяти об'єднанню роздробленої на окремі міста-держави Італії, писав літературні та філософські твори.

Основні твори: Книга «Нове життя», присвячена Беатріче Портінарі, доньці багатого флорентійця та дружині впливового банкіра, яка померла на двадцять четвертому році життя в 1290 році (Данте зустрів Беатріче в дев'ятирічному віці й проніс через усе життя любов до неї; вона - головна героїня книги «Нове

життя», їй присвячені сонети Данте, вона навіть після смерті залишається ідеалом і дороговказом для Данте та його ліричного героя, про що йдеться в головному творі митця «Божественній комедії»), «Божественна комедія» - найзнаковіший витвір генія Данте. Данте також є автором філософської та сатиричної поезії, наукових праць і політичних трактатів, серед яких найбільш цікавим є морально-філософський трактат «Бенкет» та перша мовознавча праця в Європі - трактат «Про народну мову».

Останні роки життя: 1315-1321 роки були в житті Данте доволі спокійними. Він провів їх у Равенні під покровительством правителя цього міста Гвідо да Полента, шанувальника мистецтва поезії й таланту геніального флорентійця. Тут Данте завершив багаторічну працю над своїм найвизначнішим твором - «Божественною комедією».

Дата смерті: У ніч з 13 на 14 вересня 1321 року. Дайте помер під час однієї із дипломатичних поїздок до міста-республіки Венеції. Мрія «останнього поета середніх віків і першого поета нового часу» бути увінчаним лавровим вінком у рідній Флоренції так і не збулася. Але його увінчали посмертно в Равенні. Правитель міста Гвідо да Полента наказав поховати геніального флорентійця в грецькому мармуровому саркофазі, який було встановлено в церкві Сан П'єр Маджоре (пізніше церква Святого Франциска). У 1490-х роках над саркофагом Дайте Аліг'єрі було збудовано розкішний мавзолей, який існує й донині.

«Дайте є найвищим виразом, поетичним вінцем та увічненням того, що називається Середніми віками. Вся культура, всі муки та надії тих часів знайшли вираз у його поемі. Та рівночасно як людина геніальна, він усім своїм єством належить до новіших часів, хоча думками й поглядами коріниться в минувшині».

Іван Франко

Складання сенкана «Данте Аліг'єрі».

Стисла характеристика моделей доби античності та доби Середньовіччя.

- Пригадайте, яким бачила світ антична людина? *(Це були часи наївно-реалістичного сприйняття світу. Давня людина намагалася пізнати все, що її оточувало, та визначити власне місце у світі. Світ їй уявлявся як єдина неподільна модель злиття природи й людини. Не випадково людина олюднювала незрозумілі їй явища природи (обожнювала, наділяючи людськими якостями й подобою. Відчувала себе часткою природи.)*

Світ античності - це земна модель, що поділяється на світ реальний (земний) і потойбічний. У земному світі поряд мешкають і боги, і люди (Олімп знаходиться на землі, а не на небі, але вище площини, де живуть люди). Люди спочатку недосконалі, живуть у темряві. Розвиток історико-культурного процесу віддзеркалився у міфології, донауковому художньо-образному уявленні давньої людини про світ і саму себе. За давньогрецькими міфами, Прометей подарував людині не просто вогонь, а «божественний вогонь» (іскру розуму) - головне джерело розвитку. І людина використовувала його доволі успішно, проте не завжди з гуманними цілями.)

- Як і чому змінився світогляд за доби Середньовіччя? *(Після небувалого розквіту й піднесення (золота доба Римської культури) за законами історії настала доба занепаду: розпалася Римська імперія, на території Західної Європи відбувається активний процес державотворення у напівварварських народів. Європа увійшла в епоху середніх віків. Але в надрах античної культури зародилося нове світобачення - християнська мораль, яка, порівняно з давньою, була прогресивнішою. Багатобожжя поступилося місцем однобожжю, й головними релігійними постулатами стали Віра, Любов, Милосердя, Добро, Прощення.)*

Середньовічна модель світу геоцентрична. У центрі - Бог, який стоїть над усім. Людина осмислюється як слабка, недосконала істота, сферою мешкання якої визначено землю (складається враження, що людство ніби знову повернулося до прадавнього усвідомлення своєї недосконалості й вразливості). Земне існування було проголошене підготовкою до небесного життя. Максимально сильним став вплив церкви, яка взяла на себе право бути третейським суддею цінностей людського життя. Проповідується земний аскетизм, відмова від насолод. Але доба Середньовіччя мала й величезне позитивне значення, оскільки світобачення перевернулося з горизонтальної площини у вертикальну, що дало змогу людині заглибитися у свій внутрішній світ, прагнути духовної досконалості. Якщо за часів античності людина намагалася довести свою красу, гармонійність, досконалість, то середні віки зробили наріжним каменем людського життя її духовне піднесення. Бачення світу стало ідеалістичним, що поділило світ на матеріальну та духовну сфери (в матеріальному світі живе людина, в духовному - Бог). Проблема внутрішнього вдосконалення людини, уславлення ідеалу Бога стали центральними в культурі. Але державотворення і формування націй породили засади світського сприйняття дійсності з ідеалами служіння країні, народу, християнській вірі, прекрасній дамі (героїчний епос європейських народів, лицарські романи, лірика трубадурів та вагантів).

Тобто в Середньовіччі зародилися паростки зближення земного і небесного. Це вже відчули такі видатні богослови-мисли-телі, як Блаженний Августин, Хома Аквінський, Іоанн Дамаскин та інші.

- Як же відбувався процес зближення людини й Бога в культурі в цілому й зокрема в літературі? Хто був першим із митців, що усвідомив цю необхідність поєднання духовного й матеріального світів? (Звісно, тут роль першовідкривача належить предтечі Ренесансу, великому італійцеві Дайте Аліг'єрі. Створивши геніальні твори «Нове життя» та «Божественну комедію», він увів у літературу новий тип героя, людини, яка сприймає навколишній світ крізь призму дії Всесвітнього Закону Любові. Це ще середньовічна людина, богослов і мораліст, але водночас вона пристрасна й діяльна в реальному житті: вона любить і ненавидить, звеличує своїх предків, друзів, кохану Беатріче, що запалила в ньому світло земного кохання. Це людина, яка вперше заговорила про право спокутування гріхів і можливість бути щасливою й у земному житті. Любов до людини стає у Дайте рівною любові до Бога. Саме це стало основою нового гуманістичного світогляду, що став домінуючим за доби Відродження.)

Висновок: Дайте Аліг'єрі як людину вирізняла активна життєва позиція, надзвичайна любов до свободи та своєї батьківщини, постійне прагнення до пізнання. Як митець, він втілював у своїй творчості в синтезованому вигляді кращі надбання доби Середньовіччя й знаменував початок нової ери - ери гуманізму, що прийшла в Європу з добою Відродження. Одна людина, Дайте Аліг'єрі, уособила собою цілу епоху - Проторенесанс.)

Аналітичне дослідження змісту сонета №11 Дайте Аліг'єрі «В своїх очах вона несе Кохання»

1. З'ясування жанрової специфіки сонета

Сонет у нашому сприйнятті асоціюється з добою Відродження та видатним італійським поетом Франческо Петраркою. Проте історія цієї жанрової форми розпочинається в першій половині XIII століття на Сицилії. У той час імператор Священної Римської імперії Фрідріх II Гогенштауфен, якого вважають першою людиною доби Відродження, постійно перебував на Сицилії, що зробило ці землі важливим культурним центром Європи. При його дворі буде немало людей мистецтва, у тому числі й поетів. Коло сицилійських поетів вирізнялося з поміж інших тяжінням до народної мови (тосканського діалекту, який пізніше, в епоху Дайте, став основою італійської літературної мови) та фольклорних пісенних форм. Однією з таких народнопісенних форм було «страмботто» - форма пісні-дуєту, що складалася з перехресного чергування рядків надві рими. Саме відштовхнувшись від фольклору, придворний поет Фрідріха II Джакомо да Лентіно й створив перші сонети на основі страмботто. Успіх сонета визначений його розміром - 14 рядків, оптимальним обсягом для ліричного вираження. На межі XIII-XIV століть досвід сицилійських поетів був підхоплений у Тоскані. Група флорентійських поетів: Гвідо Кавальканті, Ніно де Пістойя, й, безперечно, Дайте Аліг'єрі підхопили це започаткування. У книзі Дайте «Нове життя» сонет не тільки набуває досконалої форми (два катрени, два терцети з особливою формулою перехресного римування), а й, це головне, стає формою вираження реального (здебільшого реалістично зображеного) почуття. Загальновідома середньовічна тема Прекрасної Дами. Однак середньовічні поети розуміють це почуття абстрактно, поза зв'язком із реальним персонажем. Їхнє кохання - це «кохання віддалік». Дайте ж мав на увазі абсолютно реальну, хоча й ідеалізовану ним Беатріче, земну жінку. Цим самим було закладено перший наріжний камінь у підвалини доби Відродження. Досвід Дайте у написанні сонетів був підхоплений у XIV столітті його головним послідовником Франческо Петраркою, який довів цю віршову форму до досконалості, зробивши сонет класичним (про сонети Петрарки мова піде під час вивчення шедеврів доби Відродження у Західній Європі).

Літературознавча довідка

Сонет – вірш із чотирнадцяти рядків, які утворюють два катрени (чотиривірші) і два терцети (тривірші). Жанр сонета передбачає певну схему римування рядків: у класичному (італійському) сонеті така схема визначається формулою *abab abab cdc dcd* (або *cde cde*). Існували й додаткові (такі, що не стали обов'язковими) правила: строфи слід закінчувати крапками; слова не повинні повторюватися, останнє слово має бути «ключовим»; строфи співвідносяться між собою за принципом: зав'язка – розвиток дії – кульмінація – розв'язка.

2. Цілісний аналіз сонета №11 «В своїх очах вона несе Кохання...» Дайте Аліг'єрі

Сонети Дайте Аліг'єрі разом із канцонами увійшли до книги «Нове життя», яка вміщує найкращі зразки любовної лірики поета. Ліричний герой цих творів оспівує красу своєї коханої Беатріче, підкреслюючи чарівну силу любові, яка перемагає смерть. Переклад поезій українською мовою був здійснений відомими вітчизняними поетами й перекладачами Миколою Бажаном та Дмитром Павличком.

 Незгасне почуття Данте Аліг'єрі народилося «з першого погляду», коли йому було лише дев'ять років. За словами поета, відтоді й на все життя Беатріче «заволоділа його духом». «Вона видалася мені, – писав Данте, – імовірніше донькою Бога, ніж простого смертного». За дев'ять років вони зустрілися вдруге. Скромний уклін Беатріче, що йшла вулицею в супроводі двох жінок, став для поета справжнім потрясінням. Нетямлячись від захвату, він кинувся додому, аби на самоті пережити «вищий ступінь блаженства», насолодитися мріями про кохану. Того дня Данте присвятив Беатріче вірш, що привернув увагу поетичних кіл до його таланту.

Митець ніколи особисто не спілкувався із жінкою, яку любив і уславив у своїх безсмертних творах. Тож деякі біографи висловлювали припущення, що вона була лише алегоричним образом, поетичним вимислом. Проте нині документально доведено, що Беатріче – безперечно історична особа, донька банкіра Фолько Портінарі, який мешкав по сусідству з родиною Аліг'єрі. У 1287 р. вона вийшла заміж, але це не приглушило почуття поета. ■

У віці двадцяти трьох років Беатріче пішла з життя. Для Данте то була невимовна трагедія, його горе межувало з відчаєм. Про свою велику любов і скорботу втрати він щиро, трепетно й натхненно розповів у «Новому житті». Ця збірка, що стала першою ліричною сповіддю у світовій літературі, написана переважно в жанрі *сонета*.

Виразне читання сонета №11 «В своїх очах вона несе Кохання...» Дайте Аліг'єрі в україномовному перекладі Миколи Бажана – С. 166.

Система завдань для аналітичного дослідження тексту сонета №11

- Висловіть своє перше враження про твір. Які емоції вас сповнили? Які думки сформувалися першими після прочитання сонета?
- Яким настроєм сповнений сонет?
- Про що в ньому йде мова?
- Хто чи що є емоційно-смісловим центром вірша? Наведіть цитати.
- Хто така та, що «в своїх очах вона несе Кохання»? Як ви думаєте, що хотів підкреслити перекладач, написавши слово «кохання» з великої літери?
- Як впливає лірична героїня на оточуючий світ? Знайдіть відповідь у тексті.
- У чому проявилася ідеалізація коханої земної жінки Дайте Аліг'єрі? Як підкреслюється її чистота? Доведіть, що риси святості, дива притаманні не небесній, а земній істоті.
- Поміркуйте, чому саме усмішка коханої ліричного героя Дайте змушує «марніти розум й мовчати вуста». Порівняйте цей прояв дива з усмішкою Мони Лізи (Джоконди) Леонардо да Вінчі.
- Яким ви бачите образ ліричного героя сонета? Чому він не знає, як скласти прославляння тій, кого обожнює?
- Поміркуйте, лірична героїня є «новим й прекрасним дивом» для усього оточення чи такою її сприймає ліричний герой Дайте?
- Яку думку, по-вашому, Дайте хотів донести до читача? Чи цей вірш написаний для себе, так би мовити, «під сукно»?
- Наскільки жанрова форма сонета допомагає зрозуміти смисл вірша та авторську позицію?
- Які засоби художньої виразності ви помітили в тексті сонета? Наведіть приклади найяскравіших метафор вірша. Визначте їх роль.

- До якого виду лірики, по-вашому, належить сонет №11 Дайте Аліг'єрі? (До інтимної, або лірики кохання.)
- Як, на вашу думку, у сонеті №11 відобразилися світоглядно-естетичні позиції Дайте?
- Які важливі особисто для вас проблеми (теми) порушуються в творі?

III. Рефлексія.

Перегляд відео «Великие истории любви. Данте».

Скласти словесний портрет ліричного героя сонетів Данте.

IV. Домашнє завдання:

Опрацювати конспект, повторити С. 121 – 166.

Тема. Контрольна робота № 3. Середньовіччя.

Мета: перевірити рівень засвоєння учнями навчального матеріалу в обсязі теми «Середньовіччя»; актуалізувати та систематизувати набуті знання, удосконалювати вміння творчо їх використовувати при виконанні різнорівневих завдань; розвивати навички самостійності, аналітичності, вміння застосовувати набуті знання на практиці.

Обладнання: тестові завдання.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення завдань уроку, мотивація учнів на успішне виконання контрольної роботи

III. Самостійне виконання контрольної роботи за різнорівневими завданнями

IV. Підсумок.

V. Домашнє завдання.

Прочитати поему Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі».

Тема. Ш. Руставелі. «Витязь у тигровій шкурі». Ідеї добра, дружби і справедливості в поемі.

***Мета:** познайомити учнів із постанню геніального грузинського поета XII століття Шота Руставелі, розкрити зміст поеми «Витязь у тигровій шкурі»; розвивати логічне мислення, пам'ять; сприяти вихованню найкращих людських якостей.*

Перебіг уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності.

II. Оголошення теми і мети уроку.

Інформаційна хвилинка. Знайомство з особистістю Шота Руставелі.

Великий гуманіст, він, на протигагу церковно-аскетичної моралі, проголошує свободу особистості, свободу думки і почуттів, ратує за людське життя, не зумовлену божественним провидінням, долею. Руставелі втілює ідеали і сподівання свого народу, але йому чужа національна обмеженість. Світ його ідей має загальнолюдське значення. Своім вільнодумством поет передбачив гуманістичні ідеї раннього Відродження. Ввібравши багатство древнегрузинської писемної культури і одночасно дотримуючись кращим фольклорним традиціям, Руставелі розвинув і підняв на велику висоту грузинську поезію в цілому. Поема написана витонченим, легким, музично-співучим віршем шаірі. Руставелі законодавець і неперевершений майстер цього вірша. Для поетичної мови Руставелі характерні метафоричність та афористичність. Ліричні прелюдії, епістоли, не порушуючи динамічності дії, барвисто обрамляють сюжет і погавляють оповідь. Руставелі родоначальник нового грузинського літературної мови. Ім'я Шоти Руставелі присвоєно Грузинському драматичному театру, театрального інституту в Тбілісі, НДІ грузинської літератури АН Грузії.

Перегляд відео.

Знайомство з поемою «Витязь у тигровій шкурі».

Учитель. Епічну поему Ш. Руставелі Витязь у тигровій шкурі без перебільшення можна назвати красою і гордістю грузинської писемності. Вона має 1637 строф, по 16 складів у вірші і дійшла до нас у численних рукописах, з безліччю доповнень. Причина відсутності найдавніших списків поеми, близьких до часу її створення, полягає в тому, що вона переслідувалась духовенством як противне християнському смиренню твір світського характеру. До цих пір залишається спірним питання, звідки Руставелі запозичив сюжет своєї поеми. Сам автор наголошує, що він знайшов перська розповідь і переклав його віршами, немов велику перлину, що переходила з рук в руки, тим не менш, перський оригінал не знайдено. Деякі дослідники вважають, що поема створена самим Руставелі і спрямована на прославлення цариці Тамари, інші, порівнюючи вірші грузинського поета з народними піснями про Таріел, дотримуються думки, що в основі поеми лежить народна творчість. Герої та героїні Витязя в тигровій шкурі терплять гоніння злої долі, але після тривалих поневірянь з'єднуються шлюбними узами і насолоджуються щастям:

На високому царському троні
Таріел сів з жінкою,
Обидва рівні один одному
І улюблені Краєм.

У поезії Ш. Руставелі проголошує свободу особистості, оспівує піднесену любов, товариство і патріотизм. Значення твору полягає в його художній обробці, психологічному аналізі і щедро розсипаних мудрих висловах, які і після семисот років вимовляються грузином з почуттям особливого благоговіння. Поет

закликає звільнити рабів, ратує за рівність статей (породження лева залишається левом, все одно, якого б статі воно не було), волає до щедрості: що роздано тобою – твоє, що ні – втрачено. Він ставить особисті заслуги вище знатного походження, а славу смерті воліє ганебній життю. Подібні думки і майстерність Ш. Руставелі, його почуття стилю зробили поему Витязь у тигровій шкурі надбанням всього людства. Достовірних біографічних відомостей про Руставелі збереглося дуже мало. Не відомі навіть роки народження і смерті поета. Головне джерело відомостей пролог поеми, присвячений цариці Тамарі (правила в 1184-1207 роках) і її співправителя-чоловікові Давиду Сослані. Таким чином, поема (не перший твір Руставелі) створена не раніше кінця 80-х років 12 століття і не пізніше 1-го десятиліття 13 століття. Можна припустити, що Руставелі народився на рубежі 60-70-х років 12 століття.

У пролозі два рази згадується, що автор поеми Руставелі (Руствелі), що значить "володар Руставського маєтку" або "виходець із Руставі". За деякими даними, свою освіту Руставелі завершив у Греції. Вважається, що Руставелі був державним скарбником цариці Тамари (зберігся його підпис на одному з актів, що відноситься до 1190). Руставелі також реставрував і розписував грузинський монастир святого Хреста в Єрусалимі. За легендою, безнадійно закоханий у свою володарку, він скінчив життя у келії цього монастиря. На одній із колон монастиря виявлено фреску, за припущенням учених, що зображає Руставелі. "Витязь у тигровій шкурі" одна з найбільших поем світової літератури. Всього в поемі 1637 строф, по 16 складів у вірші. Вона дійшла до нас у численних рукописах, з масою інтерполяцій і доповнень та з продовженням, відомим під ім'ям "Оманіані". Причини відсутності найдавніших списків поеми, близьких до часу її створення, – як у численних набігах чужоземних завойовників на Грузію і пов'язаних з цим лихах, так і в тому, що поема переслідувалася духовенством, як противне християнському смиренню твір світського характеру.

Існує більше 50 видань поеми грузинською мовою. 1-е видання під редакцією і з коментарями Вахтанга VI вийшло у Тбілісі в 1712 році. Поема перекладена на багато мов народів колишнього СРСР і на іноземні мови. Існує 5 повних перекладів поеми на російську мову (автори перекладів – К. Д. Бальмонт, П. А. Петренко, Г. Цагарелі, Ш. Нуцубідзе, Н. А. Заболоцький). Донині залишається невирішеним і питання, звідки Руставелі запозичив сюжет своєї поеми. У літературі було висловлено три думки: перше ґрунтується на словах самого Руставелі, який в 16-й строфі поеми заявляє, що "він знайшов перський розповідь і переклав його віршами, немов велику перлину, що переходила з рук в руки"; однак перський оригінал, незважаючи на всі пошуки, досі не знайдений.

Друга думка вперше була висловлена проф. Д. І. Чубіновим, який доводить, що Руставелі не запозичив сюжету "Барсової шкіри" у східних письменників; вона створена ним самим і спрямована на прославлення цариці Тамари.

Третя думка належить А. Хаханову; порівнюючи вірші Руставелі з народними піснями про Таріел, він припустив, що штучна поема XII століття має своєю підставою народну поезію, подібно до того, як "Фауст" і "Гамлет" сходять до середньовічних народних традицій. Руставелі скористався народним сказанням для зображення великої історичної епохи.

Персонажі представники різних народів (в тому числі і вигаданих). Майстерно використовуючи прийоми сюжетної маскування, Руставелі художньо правдиво зображує сучасну йому дійсність Грузії. У поемі поєднуються два основних оповідних циклу (індійський ліній Таріела і Нестан-Дареджан, і арабський ліній Автанділа і Тінатін).

Значення для світової літератури

Глибока психологічна характеристика героїв, зображення внутрішньої суті явищ основні риси новаторства Руставелі. Він створив галерею живих, повнокровних, пластичних характерів; його герої самовіддані, безстрашні борці за торжество справедливості і щастя, узагальнені, типізовані образи передових людей феодальної Грузії 12 століття. Головну героїню поеми, добродійне і лагідну Нестан-Дареджан, охоплює дух протесту, коли вона дізнається, що її чекає шлюб з примусу. Стійко переносить героїня ув'язнення в Каджетской фортеці, яка є символом тиранії, бузувірства і земного мороку. Боротьба трьох витязів-побратимів за звільнення Нестан увінчується перемогою. Оптимістична ідея перемоги справедливості над свавіллям, добра над злом лежить в основі поеми: людина повинна дерзати, він може добитися повного щастя на землі. Поема Руставелі захоплений гімн вільній, земній, чистою і піднесеної любові. Поет відкидає любов грубо чуттєву, плотськи низовинну. У поемі яскраво виражена ідея схиляння перед жінкою, поетично обґрунтована можливість морально-інтелектуальної рівності чоловіка і жінки. Поема пройнята ідеєю патріотизму. Політичний ідеал Руставелі об'єднане, сильне, єдинодержавного держава на чолі з освіченим і гуманним царем. Поет засуджує феодальні чвари і сепаратистські устремління знаті,

цінує життя розумну, гідну благородної людини. Його герої не бояться смерті. Поет таврує ганьбою лжерлицарей, малодушних горе-воїнів, підлих боягузів і зрадників, кривоприсяжників, підлабузників і лицемірів. Він звеличує лицарську доблесть і відвагу, сміливість і дерзання. "Витязь у тигровій шкурі", безперечно, має деяку схожість із західноєвропейськими лицарськими романами і зі східними епіко-романтичними поемами середньовіччя, однак у цілому Руставелі йшов самостійним шляхом.

Поема Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі» — найвидатніша па-м'ятка грузинської літератури доби Середньовіччя. Учені вважають, що вона була створена наприкінці XII — початку XIII століття за часів правління цариці Тамари, «золотого періоду» в історії Грузії. Поема відби-ває типові риси середньовічного епосу, але й відзначається глибоким гума-ністичним пафосом.

Гуманізм поеми проявляється уже в обраному сюжеті. Цар Аравії Ростеван — у похилому віці, та він не має спадкоємця. На престол він ста-вить свою дочку, розумну і гарну Тінатін, яка кохає славного лицаря-пол-ководця Автанділа. Одного разу Автанділ і Ростеван під час полювання зустріли витязя у тигровій шкурі, вони спробували заговорити з ним, та даремно, витязь безслідно зник. Смуток таємничого лицаря не дає спо-кою Ростевану, і Тінатін, щоб заспокоїти батька, доручає своєму обран-цю Автанділу розкрити таємницю витязя. Автанділ охоче погоджується виконати доручення цариці. Пошуки тривають довго, і нарешті у гірській печері він знаходить загадкового витязя на ім'я Таріел, який розповідає свою сумну історію. Таріел — нащадок царського роду, воєначальник індійського царя, палко закоханий у царівну Нестан-Даріджан. Доля не сприяла закоханим: цар вирішив віддати Нестан-Даріджан заміж за хо-резмського царевича, ще й оголошує його своїм спадкоємцем. Таріел обу-рюється, він не тільки кохає царівну, а й має право на царську спадщину. Нестан умовляє Таріела вбити суперника й захопити владу, її звинувачу-ють у зраді і в коханні до зрадника та суворо карають: після жорстоких побоїв царівну таємно вивозять з Індії. Таріел кидається на пошуки ко-ханої, та марно. Втративши будь-яку надію, він залишає рідну країну, сам себе прирікає до самотності й оселяється у печері, де його і знаходить Автанділ. Вони стають побратимами і разом вирушають на пошуки Нестан-Даріджан. Герої знаходять царівну у недоступній фортеці, визволяють її і по-вертаються у рідні краї. Дві закоханих пари грають весілля в один день.

Середньовічний автор вибирає для свого епосу не історичну подію, а приватне життя героїв, тим підкреслюючи важливість звичайних людсь-ких стосунків, що було нехарактерним для героїчного епосу Середньові-ччя. Саме в цьому насамперед і виявився гуманізм автора.

Руставелі змальовує героїв, що попри всі перешкоди домагаються сво-го щастя. І читач усвідомлює думку автора — людина може здолати все, що заважає їй на шляху до особистого щастя. Автанділ і Таріел сприйма-ються як уособлення вірності, відваги, мужності. А жіночі образи вража-ють цілісністю характерів, здатністю до самопожертви заради щастя інших.

У середньовічній літературі не багато творів, в яких би внутрішній світ, переживання героїв займали таке важливе місце, як в поемі «Витязь в тиг-ровій шкурі». Розкриття психології героя було недоступним літературі того часу, і Руставелі на цьому шляху випередив багатьох своїх сучасників.

Поема торкнулася ще однієї проблеми, яка знайшла своє рішення у світовій літературі лише через кілька століть,— рівноправ'я жінки і чоловіка.

Усе це і наповнює поему гуманістичним пафосом, вірою середньовіч-ного поета в можливості людини, в її право на щастя. Ці загальнолюдські цінності близькі і сучасному читачеві.

III. Робота з текстом поеми.

IV. Рефлексія.

V. Домашнє завдання.

Дати відповідь на питання: «Чим захопила мене поема Шота Руставелі?», підготувати постер до одного з вивчених протягом семестру творів.

